

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
★
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZEL ADLARIN SEMANTİK YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cengiz KOTAN

Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Bülent Gözkân

EYLÜL 2018

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
★
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZEL ADLARIN SEMANTİK YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cengiz KOTAN

Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Bülent Gözkân

EYLÜL 2018

Cengiz KOTAN tarafından hazırlanan Özel Adların Semantik Yapısı adlı bu tezin yüksek lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Hasan Bülent Gözkan

Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hasan Bülent Gözkan (Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şiray

Üye : Doç. Dr. Özgüç Güven (İstanbul Ü. Felsefe Bölümü)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özge Ejder Johnson (Yedek Üye)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Vedat Kamer (İstanbul Ü. Felsefe Bölümü) (Yedek Üye)

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

....

Büyük Yazar Aziz Nesin'e

ve

Ebedi Dostum Coşkun Sungur'a

ÖNSÖZ

Öncelikle benim için yaptıkları tüm fedakârlıklar için annem Nevriye Kotan ve babam Bilal Kotan'a teşekkür ederim. Şayet bende iyi ve güzel bir şeyler varsa, onlara borçluyum. Dünyanın en iyi insanı, canım abim Özgür Kotan'a teşekkür ederim. Teyzem, ustam, dostum Hürü Bozkurt'a; varlıkları beni yaşam sevinciyle dolduran can dostlarım Nazif Uğur Tan ve Cansu Karatepe'ye; umutsuzluğa kapıldığım anlarda nağmeleriyle beni teselli eden kalender sazım Suhan'a teşekkür ederim.

Öğrencisi olmaktan büyük onur duyduğum değerli hocam Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan Bülent Gözkân'a teşekkür ederim. Tezimi sabırla okuyan, getirdiği eleştirilerle ufkumu açan Dr. Alper Yavuz'a; yardım talebimi büyük bir âlicenâplıkla kabul edip bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. İbrahim Hakan Gürvit'e; bundan 13 yıl önce lisans tezimin danışmanlığını yapan ve bunca yıl sonra yüksek lisans tezimi hazırlarken de desteğini esirgemeyen değerli hocam Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Asiye Mevhibe Coşar'a çok teşekkür ederim.

Bu çalışmanın önemli bir kısmı Çatalca'daki Nesin Vakfı'nda yazılmıştır. Bu nedenle tüm Nesin Vakfı çocuklarına ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu çalışma iki kişiye adanmıştır: yaşamımın dört yılını kitapları arasında geçirmek onuruna eriştiğim büyük yazar Aziz Nesin'e ve çok genç bir yaşta yitirmek talihsizliğine uğradığım Coşkun Sungur'a.

ÖZEL ADLARIN SEMANTİK YAPISI

ÖZET

Özel adlar sorunu analitik felsefenin çekirdeğinde yer alır. Analitik felsefenin ana sorunlarının tümünün kavramsal arkaplanının Russell, Frege ve Mill'in özel adlar üzerine yazdıkları çalışmalarına dayanması bunun en temel göstergesidir. Özel adlarla ilgili sorunların ilki bir özel adın bir anlamının olup olmadığıdır. İkincisi ise adla bir nesneye nasıl gönderim yapabildiğimizdir. Bunların ilkini Klasik Betim Kuramı olarak adlandırılan Frege ve Russell'in yaklaşımlarıyla bu kuramın Strawson ve Searle'un ortaya koyduğu versiyonları ekseninde tartıştık. İkinci soruyu tartışırken ise Kripke'nin ve Donnellan'ın Nedensel Kuram ve Nedensel-Tarihsel Kuram adı verilen yaklaşımlarını odağa aldık. Burada ele adığımız iki ana sorunun tartışması bize özel adlarda özdeşlik sorunu, betimlerle adların semantik ayrımları, inanç cümlelerinde geçen özel adlar arasındaki yer değiştirebilirlik sorunu, varlık cümleleri ve boş adlar sorunu gibi pek çok sorunu ele almamıza olanak verdi. Biz çalışmamızda bu tartışmalara yer verip sözünü ettiğimiz iki ana soruya, adların pragmatik boyutunu vurgulayan açıklamalar getirmeyi denedik.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Özel Ad, Anlam, Gönderim, Enformasyon Uzayı, Semantik, Pragmatik.

SEMANTIC STRUCTURE OF PROPER NAMES

ABSTRACT

The problem of proper names is situated at the core of analytic philosophy. The most fundamental indicator is that conceptual background of all main problems of analytical philosophy grounded on the writings of Russell, Frege and Mill about proper names. The first problem is about whether a proper name has a sense or not. The second problem is about how we can refer to an object in virtue of a name. This thesis discusses the first one within the frame of Frege and Russell's approaches that is called as Classical Description Theory and versions suggested by Strawson and Searle. It focuses on Kripke and Donnellan's approaches called Causal Theory and Causal-Historical Theory while discussing the second problem. The discussion of the two main questions enables further discussion tackling many problems, such as the identity problem, the semantic distinctions of names and descriptions, the problem of substitutivity of proper names in belief statements, the problem of existence statements and empty names. In the thesis, these discussions are included so as to account for the dimension emphasizing names' pragmatics as an answer for aforementioned two main problems.

KEYWORDS: Proper Name, Meaning, Reference, Information Space, Semantics, Pragmatics.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT	xv
İÇİNDEKİLER.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. ÖZEL ADLARDA ANLAM SORUNU.....	5
2.1 Giriş.....	5
2.2 Anlamın Boyutları.....	8
2.3 Semantik Anlam/Pragmatik Anlam Ayrımı.....	13
2.3.1 Wittgenstein ve Dil Oyunları.....	13
2.3.2 Austin, Searle ve Söz Edimleri.....	15
2.3.3 Grice ve Sezdirim Kavramı.....	19
2.3.4 Anlamlandırma Sürecinde Topluluğun Rolü.....	22
2.4 Dilbilim ve Sinirbilim Açısından Özel Adların Semantik Konumu.....	24
2.5 Özel Adların Semantik Boyutu.....	30
2.5.1 Klasik Betim Kuramları: Frege ve Russell.....	31
2.5.2 Çağdaş Betim Kuramları: Strawson ve Searle.....	37
2.6 Özel Adların Pragmatik Boyutu.....	41
2.6.1 Taşıcının Genel Niteliklerine Dair Enformasyonlar.....	44
2.6.2 Soy Zincirini Taşıyan Enformasyonlar.....	45
2.6.3 Taşıyıcının Belirli Bir Niteliğini Vurgulayan Enformasyonlar.....	46
2.6.4 Tarihsel ya da Siyasal Bir Olayın Anımsatılması için Kullanılan Enformasyonlar.....	47
2.6.5 Kurgusal Metinlerde Geçen Özel Adların Pragmatik Açıdan Değerlendirilmesi.....	48
3. ÖZEL ADLARDA GÖNDERİM SORUNU.....	50
3.1 Giriş.....	50
3.2 Kripke ve Nedensel Kuram.....	52
3.3 Donnellan ve Tarihsel Açıklama Kuramı.....	67
3.4 Bir Adın Gönderiminin Belirlenmesinde Topluluğun Rolü.....	78
4. SONUÇ.....	85
5. KAYNAKLAR.....	92
6. ÖZGEÇMİŞ.....	95

1. GİRİŞ

Özel ad sorunu dil felsefesinin çekirdeğinde yer alan bir sorundur. Bunu söylememizin ilk nedeni analitik felsefenin ana sorunlarının ve onların kavramsal arkaplanının ortaya çıktığı ilk metinlerin¹ özel ad sorunu üzerine olmasıdır. Diğer nedense genellikle dil felsefesindeki pek çok sorunun, ad ve nesne arasında nasıl bir bağ bulunduğuyula ilişkili olmasıdır. Bir dili nasıl edindiğimiz, dil ile düşünce arasındaki bağın nasıl kurulduğu, fiziksel dünyadaki nesnelerin nasıl temsil edildiği gibi sorunlar hep adlandırmayla ilişkilidir.

Tek ve belirli bir nesneyi adlandırdığımız durumda o nesne dilsel düzlemde temsil edilebilir hâle gelir. Bir şeyi adlandırmamız, adlandırdığımız şey üzerine konuşabilmemize olanak tanır. Ancak adlandırdığımız belirli bir nesneden söz ederken konuştuğumuz insanların anladığı nesnenin bizim kastettiğimiz nesne olduğunu nasıl bilebiliriz? Cins adlardan söz ederken bununla ilgili nadiren sorun yaşarız. Birbirinden az çok farklı pek çok peynir türü olsa bile, ‘peynir’ adı sözcelendiğinde dilin yetkin bir kullanıcısı neye işaret etmek istediğimizi anlayacaktır. Ancak ‘İnci Enginün’ adı, ancak belirli insanların tanıyacağı belirli bir nesneye işaret eder. Onu ‘yaşayan en büyük Türk Edebiyatı araştırmacısı’ olarak betimleyebiliriz. Kendisini ‘Mehmet Kaplan’ın öğrencisi’ olarak ya da ‘bir kadın’, olarak da betimleyebiliriz. Ancak yalnızca bu betimleri kullanarak o nesneye eşsiz bir biçimde işaret edebilir miyiz? ‘İnci Enginün’ sözcüğünün, onun işaret ettiği nesneden başka bir anlamı var mıdır? Bu sorulara cevap vermenin zorluğu temelde ‘gönderim yapmak’, ‘bir anlama sahip olmak’ gibi ifadelerin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır.

Her felsefeci ve dilbilimci bilir ki “‘Anlam’ ne anlama gelir?” sorusuna yanıt vermek başka herhangi bir sözcüğün ne anlama geldiği sorusuna yanıt vermekten çok daha zordur. Örneğin bir sözcüğün anlamını öğrenmek istersek bir sözlüğe bakabiliriz ve sözlükler genellikle adın işaret ettiği nesneyi daha iyi bilebileceğimiz başka sözcüklerle açıklar. Oysa anlamın anlamını sorgulamaya giriştiğimizde her an

¹ Frege’nin “Anlam ve Gönderim”, Russell’ın “Gönderim Üzerine” makaleleriyle Mill’in *Mantık Sistemi* kitabının ilgili bölümü.

eskilerin müsadere ale'l-matlub dediği döngüsellğe düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.

Anlam sözcüğünün pek çok kullanım biçiminden başlıcasına kuşkusuz yeni bir dili edinim sürecinden aşınayızdır. 'Silgi' sözcüğünün İngilizcede 'eraser' anlamına geldiğini öğrenirsek bu, 'silgi' sözcüğünü kullanacağımız yerlerde 'eraser' sözcüğünü kullanabileceğimiz anlamına gelir.²

Belirli bir sözü ya da hareketi değerlendirmek için anlamlı davranış, anlamlı söz, anlamlı jest gibi sözcük gruplarından yararlanırız. Bunları çoğunlukla "Bu davranışını oldukça anlamsız buluyorum" cümlesinde olduğu gibi 'saçma' ya da 'mantıksız' yerine kullanırız. Anlamlı ve anlamsız ifadeleri pek çok kez değerli/değersiz, yerinde/yersiz, mantıklı/mantıksız sözcükleriyle eşdeğer görülür. Kimi zaman olayların nasıl olup da bu hâle gelebildiğine anlam veremeyiz (şaşılacak bir şey olarak görürüz). Kimi zamansa dün bize selam veren dostumuzun neden yüzümüze bakmadığına anlam veremeyiz (buna bir neden bulamayız). Bazen insanların çoğunun değersiz nesnelere fazla anlam yüklediğinden şikayet ederiz. Bazen de "Yaşarken anlamlı bir eser bırakmalısın" cümlesinde olduğu gibi 'anlamlı' sözcüğünü 'kalıcı, zamanın etkisine direnebilen bir etki bırakabilme gücü' olarak kullanırız.

Çalışmamız için çok önemli olan 'gönderim' ise gündelik dilde 'birtakım bilgileri içeren, kişiden kişiye veya kurumlar arası bilginin geçişini sağlayan belge' (TDK Türkçe Sözlüğü, 1990, 'Gönderim' maddesi) anlamına gelir ve köken itibarıyla bir şeyi bir yerden bir başka yere taşımaya delalet eder.

Ancak felsefe faaliyeti içinde 'anlam' ve 'gönderim' terimlerinin gündelik dildeki bu çokanlamlılığından korunmak ve soruşturmamızı daha az çakıllı bir yolda yapmak istiyorsak birtakım ayrımları gözetmemiz gerekmektedir.

İngilizce yazılmış felsefe metinlerinde çoğunlukla karşımıza anlamın üç farklı boyutuna işaret eden üç terim çıkmaktadır: meaning, sense ve connotation. Her ne kadar bu üç sözcüğün birer terim olarak ayrımlarının niteliği, dilbilimciler ve felsefeciler için hâlen sürmekte olan bir tartışma konusuysa da genellikle 'sense' dil içi ilişkilerden ortaya çıkan bir kavrayışa karşılık gelecek şekilde, 'meaning' ise hem

² Burada sıradan kullanıcının sağduyu temelli dil öğrenme ve öğretme anlayışına odaklanıyoruz. Yoksa bir dilden başka bir dile çeviri çok daha derin bir konudur. Quine'ın 'Çevirinin Belirsizliği İlkesi' bize bu derinliğe dair pek çok şey söyler.

‘sense’i hem de ‘reference (gönderim)’ı kuşatacak bir anlamsal boyutu ifade edecek şekilde kullanılır.

Frege’ye göre adların gönderimlerinden (reference) ayrı olarak anlamları (sense) vardır ve bu anlam, adın gönderim yaptığı nesnenin sunuş kipidir (mode of presentation). Frege’nin yaklaşımında anlamla gönderim arasında anlamın gönderimi belirlediği bir ilişki bulunur. Buna karşılık Russell’a göre adların anlamı onların gönderim yaptığı nesne olmaktadır. Dolayısıyla onun gönderiminden ayrı bir anlamından söz edemeyiz.

‘Connotation’, terimi ise çoğunlukla, ‘çağırışım’, ‘yan anlam’, ‘ima’ gibi sözcüklerle karşılanır. Ancak mantıkta ‘denotation’ kavramının karşısı olarak ‘işlem’ yerine, semantikte ve felsefede ise ‘sense’ yerine de kullanılabilir. Örneğin, Mill, *System of a Logic* kitabında “Özel adların bir anlamı yoktur; onlar adlandırdıkları bireylere işaret ederler³” (Mill, 1882. s. 40) derken, connotation sözcüğünü tam olarak sense’e karşılık gelecek bir anlamda kullanmıştır. “Eğer o ‘denotation’la karşıtlık içindeyse bu normal olarak onun felsefi anlamına da sahip olacaktır. Ama yazarlar bu iki anlamı her zaman o kadar açık kılmazlar” (Lyons, 1978, s.178).

Mill’in ünlü cümlesinde kullandığı ‘denotation’ terimi de ‘reference’ terimi de Türkçede ‘gönderim’ sözcüğüyle karşılanmaktadır. Felsefeci ve dilbilimcilerin çoğu da bir anlam ayrımı gözetmeksizin bu iki terimi birbirinin yerine kullanabilmektedir. Ancak pek çok felsefeci ve dilbilimci için ayrım çok önemlidir. ‘Denotation’ terimi çoğunlukla ‘connotation’ ile karşıtlık içinde kullanılır. Bunlardan ilki kaplamla, diğeri işlemle ilişkili olarak değerlendirilir. ‘Reference’ ise sözcüğün bir özelliği olmaktan ziyade konuşucunun yaptığı bir eylemle ilişkilidir.

‘Reference’, konuşucuya dayalı bir ilişkidir ve sözlükbirimler (lexemes) gibi şeylerle bağlantı kurmaz, esasında bağlamdaki ifadelerle bağlantı kurar. Öte yandan ‘denotation’, tıpkı anlam (sense) gibi, ilk anda sözlükbirimleri (lexemes) kabul eden ve konuşucunun tikel durumlarından bağımsız olarak karşılayan bir ilişkidir (Lyons, 1978, s. 208).

Buna göre bir köpeği gösterip “Bu köpek çok uslu” dersem ‘bu köpek’ söz grubuyla belirli bir köpeğe gönderim (reference) yaparım. Buna karşılık “Köpek asil bir hayvandır” cümlesindeki ‘köpek’ sözcüğü ise bir sınıfa gönderim (denotation) yapar.

³ Proper names are not connotative; they denote the individuals who are called by them.

Türkçedeki gönderim sözcüğü literal anlamda, İngilizcedeki ‘reference’ sözcüğünün kökensel anlamıyla koşturarak ‘bir şeyi bir yerden bir yere taşımaya’ işaret eder. Latince ‘re-ferre’ sözcüğü, “geri getirmek, geri taşımak, geri vermek” (Kabaagaç ve Akova, 1995, s.511) vs. gibi anlamlara gelir.

‘Reference’ teriminin karşılığı olarak ‘gönderim’ teriminin seçimine karşı birtakım itirazlar da bulunmaktadır. Arda Denkel ve Şule Elkatip gibi felsefeciler ‘gönderim’ terimini yanıltıcı bir seçim olarak görürler ve onun yerine ‘yönletim’ terimini kullanırlar. Denkel’e göre ‘gönderim’ sözcüğünün çağrıştırdığı taşıma işi, ‘reference’ kavramının felsefî bir terim olarak gördüğü işlevle uyumlu değildir.

Ancak felsefî anlamdaki ‘reference’ için ne taşıyan *biri*, ne de taşınan *bir kimse* bulunması zorunludur. Ayrıca, taşınabilecek pek çok değişik şey ve pek çok değişik taşıyış biçimi söz konusu olabileceğine göre, salt ‘geri taşımak’ta aranılan teknik kesinlik bulunamayacaktır. Kimi kez ‘reference’a karşılık olarak ‘atfetmek’ öngörülmüştür. Oysa bu terim çok daha yanıltıcıdır, çünkü duruma göre ‘yüklemek’, ‘yüklem’ anlamını taşıyabilmektedir. ‘Referent’ için ‘kastedilen’ demekse, arada bir dili renklendirmek için başvurulabilecek bir terim olabilir. Ancak bunu ‘referent’a karşılık olan bir teknik terim konumuna getirirseniz, yönletilen ile niyetlenen, amaçlanan şeyler iç içe geçer. Oysa, bir şeye ilişkin olarak, ona yönletmeden kastetmek, kastetmeden de yönletmek olanaklıdır. (Denkel, 1989, s.45)

Ancak, ‘gönderim’ sözcüğü kolay anlaşılır ve bugün büyük ölçüde kabul görmüş bir terimdir. Biz bu nedenle, bu çalışmada ‘gönderim’ terimini kullanmayı yeğleyeceğiz. Özel ad sorununu, ‘anlam’ ve ‘gönderim’ olarak iki başlık altında ele alıp inceledik. Ancak bir özel adın anlamıyla (şayet böyle bir anlam varsa) ilgili sorunlarla onun gönderimiyle ilgili sorunlar birbirinden keskin bir şekilde ayrılabilir değildir. Hattâ bunlar bir paranın iki yüzü gibidir. Örneğin anlam konusuna ayırdığımız ilk bölümde ele aldığımız özdeşlik sorunu pekâlâ bir gönderim sorunu olarak ele alınabilir. İkinci bölümde tartıştığımız betimlerin gönderimsel ve yükleyici kullanımlarıyla ilgili bölüm pekâlâ Betim Kuramı’nı odağa aldığımız ilk bölümde yer alabilirdi. He iki bölümde ele aldığımız sorunlar da girift bir biçimde iç içe geçmiş durumdadır. İlk bölümde ağırlıklı olarak ‘anlam’ kavramının doğasına eğilinmiş ve Betim Kuramlarına odaklanılmıştır. İkinci bölümdeyse ‘Nedensel Kuram’ konu edilmiştir. Ancak iki

bölüm de birbiriyle söyleşerek ilerlemekte ve bir yapbozun parçaları gibi birbirini tamamlamaktadır.

2. ÖZEL ADLARDA ANLAM SORUNU

2.1 Giriş

Bu bölümün ana sorusu “Özel adların Fregeci, gönderimi belirleyen bir anlamı var mıdır?” sorusudur. Neredeyse tüm analitik felsefecilerin o ya da bu açıdan ele alıp kendi yaklaşımları doğrultusunda bir cevap verdikleri bu soruyu ele alırken bu sorun etrafında oluşmuş felsefî birikimi serimlemeye çalıştık. Bizim sinirbilimsel gelişmelerden de destek alarak vereceğimiz cevabımız böyle bir anlamın olmadığı yönündedir. Ancak bu ana sorunun altında bizim için en az onun kadar ilgi çekici olan bir soru daha vardır. O da “Fregeci, gönderimi belirleyen bir anlamı yani ‘sense’i olmasa bile özel adlar, birtakım anlamlı enformasyonlar verebilir mi?” sorusudur. Bu soruya cevabımız şudur: Evet, özel adların böyle bir niteliği vardır. Bu nitelik özel adların pragmatik boyutunun bir parçasıdır. Özel adların pragmatiği, genellikle bir adın neye işaret ettiğinin, konuşucunun ve dinleyicinin niyetleriyle belirlendiğine vurgu yapan Donnellan’ın kuramıyla özdeşleşmiştir. Bize göre bu yaklaşım, konuşucu ve dinleyicinin ait olduğu sosyal yapıların da anlamlandırma etkinliğinin bir parçası olarak değerlendirileceği bir alana doğru genişletilmelidir. Belirli bir adın taşıdığı enformasyonlar, o adı veren topluluk tarafından bir geleneğe ve yaşam pratiğine dair izler taşır. Adın taşıdığı enformasyonlar aracılığıyla ad verilen nesnenin akrabalık ilişkileri, cinsiyeti, milliyeti, dini vs. gibi özelliklerine; anımsatılmaya ihtiyaç duyulan bireysel, toplumsal ya da siyasal duruma dair pek çok şey öğreniriz.

Burada sunduğumuz yaklaşım, analitik felsefenin geleneksel tartışmalarını reddetmekten ziyade, çoğunlukla antropoloji, sosyo-onomastik ve sosyo-linguistik alanlarının ilgilendiği hâliyle özel adların, sosyal boyutlarını vurgulayarak, ona katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Analitik felsefede özel ad sorunu esas olarak bir adın onun işaret ettiği nesneye nasıl sabitleneceği temelinde yürütülmüştür. Yani sorun ‘Aristoteles’ adının, Aristoteles nesnesine gönderim yapıyor olmasını nasıl garantiye alacağımız sorunudur. Adın, onun anlamı tarafından belirlenebileceği sorununun çözümlerinden biridir. Adlar bir betimin kısaltması olarak da düşünülebilirler. Yahut ad, adla ilişki kurduğumuz

betimlerin çoğuna karşılık gelen nesneye gönderim yapar. Bunların dışında gönderim kuramları olarak adlandırılan yaklaşımlara göre ad nesneye doğrudan gönderim yapar ve adların hiçbir şekilde betimsel içerikleri yoktur. Bu yaklaşımlar analitik felsefenin özel ad sorununu ele aldığı ana eksenini oluşturur. Biz çalışmamızda tüm bu tartışmalara yer verdik. Ancak bunların yanı sıra özel adların pragmatik yanı olarak adlandırdığımız boyutunu da ele aldık. Bu boyutun incelenmesinde, adın nesneye nasıl sabitlendiği söz konusu edilmemektedir. Burada adın bir betimsel içeriğinin olup olmaması da tartışılmamaktadır. Bizim esas ilgimiz, adlandırmanın sosyal bir fenomen olması hasebiyle, ad aracılığıyla, adın gönderim yaptığı kişiye ya da coğrafi bölgeye dair edinebileceğimiz enformasyonların neler olabileceğini ortaya koymaktır.

Enformasyon (information) kavramı, çoğunlukla doğru olup olmadığı sınıanabilir olmayan bir bilgi türüne işaret etmektedir. Bir kaynaktan gelen enformasyon bizde belirli ön kabullerin oluşmasını sağlar. Örneğin, Ermenice bilmeyen, ama Ermeni harfleriyle yazılmış bir kitapla karşılaşan çoğu insan, o kitabın Ermenice olduğunu düşünecektir. Her ne kadar Ermeni alfabesiyle yazılmış bir metnin Ermenice yazılmış bir metin olması sağduyumuza uygun olsa da bir işaret bütünü olan alfabeyle pek çok farklı dilde metin yazılabilir. Zira ilk Türkçe roman olan *Akabi Hikayesi*, Vartan Paşa tarafından Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazılmıştır. Kuşkusuz metnin Ermenice olduğuna dair inancımız yanlıştır. Ancak Ermeni alfabesiyle yazılmış metin bize yanlıştır da olsa bir ön kabul oluşturmamızı sağlayacak bir enformasyon iletmiştir. Benzer biçimde üzerinde Fenerbahçe forması olan birinin Fenerbahçeli olduğunu düşünmekte tereddüt etmeyiz. Pekâlâ bu kişinin giyecek başka bir giysisi olmadığı için o giysiyi giydiği bir durum bulunabilir. Yahut kaybettiği bir bahsin bedeli olarak bu formayı giyen bir Galatasaray taraftarı olduğu düşünülebilir.

Enformasyonlar çoğunlukla belirli bir topluluğun üyelerinin iletmediği kodlar olarak değerlendirilebilir. Anadolu'nun pek çok yerinde eğer bir misafir çay kaşığını çayın üzerine yatay olarak koyarsa ev sahibi artık o kişinin çayını doldurmaz. Bu eylem misafirin artık çay içmek istemediğine dair bir enformasyon taşır. Misafir bu gelenekten haberdar olmasa, sadece can sıkıntısından bu eylemi gerçekleştirmiş olsa bile kendisine artık çay gelmeyecektir. Burada enformasyonun kaynağından çok alıcının konumu önemlidir. Bir enformasyonun iletilmesi, alıcının, enformasyonun taşıdığı kodu çözebilecek yeterlilikte olmasına bağlıdır.

Enformasyonlar, genellikle doğrulanıp yanlışlanabilecek bildiriler taşımazlar. Ancak gündelik yaşantımızda özel adların bu enformatif yanından sürekli yararlanırız. Adlar,

işaret ettikleri nesneye dair dinleyicide bir takım ön kabuller oluştururlar. Petrograd şehrini adlandıran topluluk, bu adla, o şehrin, onun kurucusu Büyük Petro’yla ilişkisini anımsatır. Benzer şekilde Leningrad da Lenin’in aynı coğrafi bölgede başka bir tarihteki ilişkisini vurgular. ‘Ayşe’ adını taşıyan kişiye onun bir kadın olması gerektiği ön kabulüyle yaklaşırız. Eğer gelenekten haberdar olarak Mossi kabilesinden ‘Kunevi’ adında bir bireyle karşılaşacak olursak onun kendisinden önceki kardeşleri ölmüş bir birey olduğunu düşünebiliriz. ‘15 Temmuz Şehitler Meydanı’ adında bir meydanla karşılaşarsak o meydanda 15 Temmuz’da önemli bir şey olduğunu anlarız.

Eğer yukarıdaki örnekleri analitik felsefenin, gönderimin sabitlenmesi ve betimsel içeriğin niteliğiyle ilgili geleneksel soruşturmalar ekseninde anlamaya çalışırsak, bizim yaptığımız soruşturmada anlamlı bir şeyler bulmak zor olacaktır. Çünkü bu adların ilettiği enformasyonlar, nesnenin bir niteliğiyle ilgili zorunlu bir bilgiyi yaşmaz. Adın verildiği gelenekten haberdar olmayan birisi için hiçbir şey ifade etmez. Bazen bizi yanlış da yönlendirir. Örneğin, Turing’in düşünce deneyinin bir benzerini düşünelim. Ofisi İstanbul’da olan bir psikolog, yenilikçi bir psikanaliz metodu geliştirmiş olsun. Buna göre hasta, bir kabinin içine girmektedir ve psikoloğunu ne görmekte ne de onun sesini duymaktadır. Hasta konuşmakta, psikolog ise sadece arada bir hastasını yönlendirecek notlar yazmakta ve küçük bir delikten içeri sürerek, kabindeki hastasına iletmektedir. Hasta, kabine girer, psikolog da küçük bir nota, “Ben, psikoloğunuz Füsun. Hoşgeldiniz” yazarak onu delikten içeri sürer. Büyük bir olasılıkla hasta, psikoloğunun bir kadın olduğunu düşünecek ve eğer psikologu onu düzeltmezse ona, ‘Füsun Hanım’ diye hitap edecektir. Ayrıca isminden dolayı onun Türkiyeli biri olduğu düşünmesi de muhtemeldir ve konuşmasında yapacağı sözcük seçimleri de buna göre belirlenecektir. Örneğin, hasta, “Sizin ve benim doğduğumuz bu ülkede çocuk olmak hep çok zor olmuştur” diyerek Türkiye’ye gönderim yapabilir. Ancak psikoloğumuz, Almanya’da doğmuş büyümüş ve Orhan Pamuk romanlarının hayranı bir babanın kızıdır. Baba kendisine Orhan Pamuk’un *Masumiyet Müzesi* romanının baş karakterinin adını vermiştir. Kız da sırf Türk romanlarını çok sevdiği için Türkçe öğrenip Türkiye’ye yerleşmiş ve burada psikoloji okuyup yine burada bir ofis açmıştır. Hattâ söz konusu babanın oğluna kız çocuklarına verilen ‘Füsun’ adını vermesinin önünde de bir engel yoktur. Dolayısıyla hastanın ön kabulleri tümüyle yanlıştır. Ancak yine de sağduyuyla, o kabine girecek hastaların aynı yanlış ön kabullerle diyalog kurmayı sürdüreceğini varsayabiliriz.

Yukarıdaki düşünce deneyinde de gördüğümüz gibi enformasyonlar bizi yanıltabilir. Ancak biz yine de bu enformasyonların yönlendirmesiyle diyaloglarımızı sürdürürüz. Çünkü çoğu zaman enformasyonlar bizim farkına bile varmadığımız hâlde yaşamımızı kolaylaştırır. Fevkâlâde işlevseldirler ve belirli bir nesneye nasıl yaklaşmamız gerektiğini, bazen de onlarla diyalog kurarken hangi sözcükleri seçmemiz gerektiğini bize söylerler. Biz bir özel adın taşıdığı bu ve benzeri enformasyonları ‘enformasyon uzayı’ terimiyle kavramsallaştırdık ve bu terimin yalnızca adı veren toplumun ilişki yapısını anlamaya ya da ad verilen nesnenin niteliklerini öğrenmeye yaramadığını aynı zamanda kurgusal metinlerde geçen özel adların, adın geçtiği metnin semantik yapısına yaptığı katkıyı da açıkladığını ortaya koyduk.

Ad ve anlam arasındaki ilişkinin burada işaret ettiğimiz sosyal boyutlarını ele almadan önce anlamın doğası ve boyutlarını serimlemeye giriştik. Sonra özel adların zihinde herhangi bir semantik sistemle ilişkili olup olmadığını anlamaya çalıştık. Ardından ana sorumuz olan “Özel adların Fregeci, gönderimi belirleyen bir anlamı var mıdır?” sorusuna Betim Kuramcılarının nasıl yaklaştığını ortaya koymaya çalıştık. Sonunda da özel adların pragmatik boyutunu irdeleyip ikinci sorumuzu yanıtlamaya giriştik.

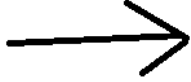
2.2 Anlamın Boyutları

Biz bazı dizgeleri öğelerinin örgütlenme biçimlerinden ya da bu öğelerin hangi amaçlarla bir araya getirildiklerinden bağımsız olarak anlamlı buluruz. Örneğin “).O” pek çok kişi için anlamsızken “☺” dizgesini bizim kültürümüzdeki çoğu insan anlamlı bulacaktır. ‘sldkf’ dizgesi bir şey ifade etmezken ‘perde’ sözcüğünü anlamlı bir dizge olarak değerlendiririz.

İnsanlar pek çok farklı dizgeyi anlamlı bulurlar. Hâtta türümüzün en başat özelliklerinden biri bir bildiri taşıma amacıyla oluşturulsun ya da oluşturulmasın her şeyde bir anlam bulma eğiliminde olmaktır. Yüzlerce yıl boyunca biliciler ve onlara inananlar yıldızların, tanrıların mesajlarını bize ileten kodlar olduğuna inandı. Bugünse doğanın işaretlerini ancak ciltteki kızarıklıkların karaciğer rahatsızlıklarının bir sonucu olabileceği gibi bir neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendiriyoruz.

Pek çok işareti, sembolü, tıpkı doğal dillerdeki sözcüklerle yaptığımız gibi bildiri iletme amacıyla kullanabiliriz. Örneğin, ışıklı trafik tabelalarında eğer yeşil yanıyorsa geçmemiz gerektiği, sarı yanıyorsa ışığın değişeceğine hazırlanmamız gerektiği, kırmızı yanıyorsa durmamız gerektiği anlamını çıkarırız. Ancak doğal dillerdeki

yapıların aksine kırmızı, sarı ve yeşil daha alt düzey yapılara indirgenemezler. Ayrıca kullanıldığı yere göre aşağıdaki işaret “Çıkış sağ tarafta”, “Sağa dönün!”, “İşaretin gösterdiği düğmeye basın!”, “Bilgisayar oyununda bu işaretin gösterdiği yere gidersen bir sonraki aşamaya geçeceksin” gibi pek çok farklı anlama gelebilir.

Resim 1

Buna karşılık şu işareti çok az insan anlamlı bulur:

Resim 2

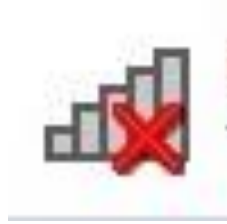
Ancak bu işaret bile örneğin bir psikiyatrist koltuğunda yatarken anlamlandırmamız istenen bir geştalt lekesi olarak değerlendirilebilir. Belirli bir durum bağlamına göre pekâlâ bize ilk bakışta garip gelen pek çok işarete anlam yükleyebiliriz. Bugün bilgisayar ve cep telefonu kullanan pek çok kişinin âşına olduğu şu işaretleri düşünelim:

Resim 3

Resim 4

Resim 4

Toplumsal bir uzlaşının gereği olarak bu işaretleri gördüğümüzde ne anlama geldiklerini bilir hâle gelir ve bunları kullanırız. Onlara bakarak bizi arayan birisi olduğunu, telefonumuzun ya da bilgisayarımızın pil seviyesini ya da internet bağlantımızın olup olmadığını anlayabiliriz. Telefonumuzdaki ya da bilgisayarımızdaki benzer işaretler bize anlamlı bir bildiri sunar. Biz de bu işaretlerden yola çıkarak ne yapmamız gerektiğini anlarız. Saussure, buradaki resimlerle onların taşıdığı anlamları ya da mesajları tıpkı sözcüklerde olduğu gibi gösteren (signifier) /gösterilen (signified) kavramsallaştırması içinde ele almıştır. Hattâ dilbilimin ileride kurulacak ve dünyanın insan için, insanın insan için taşıdığı anlamını araştırarak göstergebilimin bir parçası olacağını iddia etmiştir. Buna karşılık Saussure’ün ardından göstergebilimle ilgili ilk ciddi çalışmaları yapmış olan Roland Barthes buradaki hiyerarşiyi tersine çevirmeyi yeğlemiştir. Zira göstergelerin anlaşılabilmesi ve onlara belirli anlamlar atfedilebilmesi için dilbilimin verilerine ihtiyaç duyulur.

Göstergebilimsel bir bakış açısıyla gündelik hayatın sıradan olguları bile anlamlı birer dizge görünümüne bürünebilir. Moda fotoğrafları, Amerikan güreşi öncesi sporcuların birbirlerine yaptıkları hareketler, modern danstaki figürler, askerî törenlerde yapılan ritüeller vs. tümünün tıpkı doğal dillerde olduğu gibi çeşitli mesajlar içeren dizgeleri vardır. Kuşkusuz bugün bunlara bilgisayar oyunlarında kullanılan avatarlardan, mesajlaşmada kullanılan belirli noktalama işaretlerine, Instagram ya da Tumblr hesaplarımızın profil resimlerine kadar pek çok şeyi katabiliriz.

Pekâlâ dizgeler belirli bir mesaj iletmek için oluşturulmamış olabilir. Yine de biz belirli bir âşinalık kurabildiğimiz bu dizgelere anlam atfederiz. Ancak bu tip dizgelerle doğal diller arasında yine de bir ayrım vardır.

Doğal dillerdeki çift eklemcilik özelliği gereği adlar, anlam ve ses birimlerden oluşur. Birinci eklemcilik düzeyi anlamlı bir dizgeyi oluşturan anlamlı birimlere işaret eder. Örneğin bu düzeyde “araba yoldan çıktı” cümlesini şu şekilde ayrıştırabiliriz: araba yol-dan çık-tı. Burada araba, yol ve çık- varabildiğimiz son anlamlı birimlerdir. İkinci eklemcilik düzeyiyse en temel ve basit birimler olan ses düzeyini işaret eder. Buna göre “araba” sözcüğü a-r-a-b-a biçiminde daha alt birimlere ayrılabilir. André Martinet’ye göre “ancak çift eklemli olduğunda bir sözce tam anlamıyla dilsel sayılır.” (Martinet, 1985, s. 85). Bu özellik sınırlı dilsel birimle sınırsız anlamlı sözce üretebilmesinin de olanağını sunar. Bu aynı zamanda doğal dillerdeki anlamla bunun dışındaki dizgelerdeki anlam arasındaki ayrımı da açıklamamızı sağlar. Herhangi bir gösterge

bize yolun sağından ya da solundan gitmemiz gerektiği ya da yolun belirli bir bölümünde yürümемizin daha güvenli olacağı mesajlarını iletebilir. Ancak buradaki işaretler daha alt birimlere ayrıştırılamazlar.

Doğal dillerdeki dizgelerin çift eklemlilik özelliği sayesinde sözcüklerle muazzam karmaşıklıkta düşünceleri dile getirebiliriz. Dil kullanabilen pek çok hayvan vardır ve onların dille yapabildikleri oldukça sınırlıdır. Başka hayvanlara oranla dilsel yetileri oldukça gelişmiş olan Vervet maymunlarının üç tür sesleniş biçimi vardır:

Kartal uyarısı: Gökyüzüne bak, çalılardan içine saklanmaya hazırlan.

Leopar uyarısı: Etrafına bakın, bir ağacın dibine git ki gerekirse hemen tırmanabilesin.

Yılan uyarısı: Bütün çevrende zemine bak (Bickerton, 2013, s. 50).

Bu örneğin işaret ettiği etki-tepki ilişkisinin aksine Chomsky'nin, Hauser ve Fitch ile birlikte 2002'de yazdığı makalede⁴ insanların, dili edinmeden önce sembolik düşünme yetisine erişmiş olması gerektiği iddia edilir. Bu yeti onlara göre temelde insanı diğer canlılardan ayıran noktadır. İkinci temel ayırıcı işaretse tekrarlanabilirliktir. Onlara göre her insan dilinde örneğin, “meyveyi getirdiğini gördüğünü söylediğini anladım” gibi ya da “Sevtap, Nurgül'ün “Artık Ayşe'nin Fatma'ya âşık olmadığını anlıyorum” dediğini biliyorum” dediğini biliyor” gibi cümleler sözcelenebilir. Bu tip tekrarlanabilirlik örnekleri bizi işaret ve işareti görünce yapılması gereken eylem gibi bir örneklemin çok ötesindeki bir ilişkiselliğe çeker.

Buradan anlaşıldığı üzere doğal dillerde anlamlılıktan söz etmek için gerekli zeminlerden ilki sözdizimdir. Ancak sözdizime uygun her sözcüğün anlamlı olduğunu söyleyemeyiz. Chomsky bunu bize kusursuz bir gramerle oluşturulmuş olmasına karşın anlamlı sayılamayacak olan meşhur “renksiz yeşil düşünceler öfkeyle uyurlar”⁵ (Chomsky, 2002, s. 15) örneğiyle göstermektedir. Bu cümlede teker teker tüm sözcüklerin belirli anlamlarının olmasına karşın cümlenin anlamlı olduğunu söyleyemeyiz. Chomsky'e göre sözdizimin ve semantiğin farklı yapıları vardır.

Bu cümle anlama göre değil, dilsel yasalara göre üretilmiştir. Bu nedenle Chomsky, cümle üretme kapasitesinin dil yetisiyle; anlam/düşünce üretme kapasitesininse zihinsel yetilerle ilgili

⁴ “The Faculty of Language: What is It, Who Has It, and How Did It Evolve?”

⁵ Colorless green ideas sleep furiously.

olduğunu düşünür. Üretici dilbilgisinin, sözdizim (syntax) ve anlamı (semantics) birbirinden ayırmasının temelinde bu ayrım yatar (Müldür, 2016, s. 62).

Chomsky için insan dilini ayrıcalıklı yapan en önemli nitelik onun sınırlı yapılarla sınırsız sayıda cümle üretebilme yetisidir (sembolik düşünebilme ve tekrarlanabilirlikle birlikte). Bu, insan zihninde, doğuştan gelen ve dili üreten bir yapı olduğuna işaret eder. Bir kişi bu sayede daha önce hiç duymadığı bir sözcüğü ya da cümleyi anlayabilir. Kendisi de bir sözcükten gramer kurallarına uygun başka sözcükler, üretebilir. Chomsky bu yaklaşımıyla temelde İngiliz Empiristlerine bilhassa John Locke’e karşıt bir pozisyon alır. Locke’un felsefesi temelde dış dünyada karşılaştığımız şeylerin zihinde uyandırdığı idelerine gönderim yaptığı varsayımına dayanır. Dolayısıyla diyalog, muhatabın zihninde doğru imgeyi uyandırma işi gibi görünmektedir.⁶

Yirminci Yüzyıl’da dil incelemeleri için en önemli kırılma kuşkusuz Saussure’ün *Genel Dilbilim Dersleri*’yle gerçekleşmiştir. Saussure, zihinci filozofların kullandığı oldukça belirsiz ide ya da imge kavramlarını bir kenara bırakarak anlamı, özellikle metin ve cümle çözümlemelerinde çok işe yarayacak, çeşitli ses ya da işaretlerle düşünceye tekabül eden gösteren/gösterilen kavramlarıyla açıklamayı denemiştir. “Dil bir kâğıda benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz” (Saussure, 1998, s. 166). Bu yaklaşım da her ne kadar semantik anlamı açığa çıkarmak açısından çok kullanışlı olsa da dil olgusunun farklı boyutlarını açığa çıkarmak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Benzer bir indirgemecilik mantıkçı pozitivist felsefecilerde göze çarpmaktadır. Onlar gündelik dilin karmaşık ve belirsiz yapısını, idealize edilmiş bir mantık diline indirmeye çalışmışlardır. Buna karşılık özellikle kullanım felsefecileri ya da gündelik dil felsefecileri olarak adlandırılan Wittgenstein, Austin, Searle, Grice gibi filozofların çalışmalarıyla dilin bunun dışında kalan pek çok boyutu görünür hâle gelmiştir.

⁶ Bugüne kadar pek çok itiraza maruz kalmış bu yaklaşımın en çağdaş eleştirilerini Steven Pinker’ın *Boş Sayfa* ve Paul Churchland’ın *Platon’un Kamerası* kitaplarında bulabiliriz.

2.3 Semantik Anlam / Pragmatik Anlam Ayrımı

Dil incelemelerinde Charles Morris'ten bu yana kullanılan önemli bir ayrım bulunmaktadır. Buna göre bir ifade, üç ayrı alanın incelemesine tabi tutularak sarıh bir biçimde anlaşılabilir. Bunlar sözdizim, semantik ve pragmatiktir. Doğal dillerde anlamlı bir ifade öncelikle doğru bir gramer yapısı içinde kendini ortaya koyar. Bu yapı, bir anlamı dile getirir ve bu anlam, cümlelerin hangi koşullar altında hangi niyetle ve hangi arkaplan bilgisine dayalı olarak dile getirildiğine göre değişir. “Örneğin ‘mavi’ sözcüğünün Türkçede bir sıfat olması sözdizimsel; aynı sözcüğün mavi rengi dile getirmesi semantik, bu sözcüğün öteden beri Türkler tarafından mavi rengi ifade etmek için kullanılması pragmatik bir olgudur” (Grünberg, 2005, 103). “Perde açıldı” cümlesiyle karşılaşmışsak ‘perde’ ve ‘açılmak’ sözcüklerinin anlamını biliyorsak cümlelerin semantik anlamını kavrayabiliriz. Bu sözün hangi koşulda nerede kim tarafından sözcüldüğü ise onun pragmatik anlamını verecektir. Eğer evdeyse evdeki perdenin açıldığını, bir tiyatro salonundaysak oyunun başladığını anlayacağız. Hattâ cümle belirli koşullarda pekâlâ mecazlı bir ifade olarak bile ele alınabilir. Bir arkadaş toplantısında yalan söylemesiyle ünlü bir arkadaşımızın, toplantıya geç gelmesinin mazeretini sunmaya girişeceği bir durum üzerine onun anlatacaklarının uydurma olduğunu ima edecek şekilde, “perde açıldı” cümlesini yanımızdaki arkadaşımızın kulağına fısıldayabiliriz örneğin.

Pragmatik, felsefede “gündelik dil kuramları” olarak değerlendirilen Wittgenstein⁷, Austin, Searle, Grice gibi felsefecilerin çalışmaları sayesinde oldukça zenginleşmiş bir alandır. Özellikle, dil felsefesinde dil sorunlarının salt birer mantık sorunuymuşçasına ele alınmasına tepki gösteren bu felsefeciler, ideal bir dil arayışını bir kenara bırakıp yüzlerini gündelik dilin kendisine çevirmişlerdir.

2.3.1 Wittgenstein ve Dil Oyunları

Wittgenstein, dil oyunları kavramını, katı bir mantıksal örgüyle birbirine bağlanan önermelerle oluşturduğu *Tractatus Logico-Philosophicus*'un aksine oldukça dağınık ve birbiriyle bağlantısız paragraflardan oluşan *Felsefi Soruşturmalar* kitabında ortaya

⁷ Çalışma boyunca Wittgenstein'dan söz edilirken daima onun ikinci dönemi kastedilecektir.

atmıştır. Bu kitapta “karşılık, anlama, tümce, mantık gibi kavramlara, matematiğin temellerine, bilinç hallerine ve diğer şeylere” (Wittgenstein, 2007, s. 19) dair pek çok görüş dile getirilmektedir. Ancak bu kitabında, benzer meseleleri konu edindiği ilk kitabına kıyasla önemli bir perspektif değişikliği göze çarpmaktadır. *Tractatus*, dünyanın yapısının dilin yapısıyla uyumlu olduğuna dair bir ön kabul içermekteydi. *Felsefi Soruşturmalar* ise dünyayı dil aracılığıyla betimleyebildiğimiz ve bu nedenle dilin yapısının bizim dünya algımızı etkilediği ön kabulünü taşımaktadır. Bununla koşt olarak artık “anamlı cümlelerin düşünceyle özdeş” (Wittgenstein, 2001, s.43) olduğu varsayımı bir kenara bırakılmıştır. Artık cümlelerin, bir amacı gerçekleştirmek için oynanan bir oyunda ileri sürülen hamleler olarak görüldüğü söylenebilir. Usta, “Tuğla!” diye seslendiğinde çırak, onun “Tuğla getir” demek istediğini anlar ve ustasına bir tuğla uzatır. Burada gerçekleşen şey tıpkı bir satranç oyununda olduğu gibi bir amaçla bir oyuncunun hamle yapması, rakibin de buna başka bir hamleyle karşılık vermesinden çok da farklı değildir. Oyunun tarafları yaptıkları eylemlerin üzerine çok düşünmeden kendiliklerinden bu eylemleri gerçekleştirirler. Herkes oynadığı oyunun kurallarını biliyor gibi görünmektedir.

Farklı farklı oyunlar vardır. Örneğin bir oyun metaforik olabilir. “Orhan Pamuk bu sefer kitap değil tuğla çıkarmış” dediğimizde buna verilecek tepki muhtemelen “Yeni romanı kaç sayfa?” olacaktır. Bir ironiyle de bir oyun gerçekleştirebiliriz. Örneğin, “Kadın, 1.55 boyunda, sporla ilgilenmiyor olması basketbol dünyası için büyük bir kayıp” cümlesi, bu cümleyi işiten hiçkimsenin (Belki Asperger Sendromu’ndan muzdarip olanlar dışında) cümleyi sözceleyen kişinin, sözünü ettiği kadının spora meraklı olmamasına üzüldüğü anlamını çıkarmayacağı açıktır sanıyoruz.

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*’ın başında, Augustinus’un *İtiraf*’ının, küçük bir çocukken ailesinin ona nesnelerin adlarını nasıl öğrendiğini anlattığı bir bölümünden alıntı yapar. Augustinus, ailesinin bir nesneye yaklaşıp ona işaret ettiğini ardından da o nesnenin adını söylediğini anlatır. Zamanla kendisi de işittiği seslerin aynısını çıkararak nesnelerin adlarını kullanmayı öğrendiğini söyler. Augustinus’un bu tarifi sözcülerin nesnelerin yerini tutan ve onlara işaret etmemize yarayan aletler olduğu görüşüne dayanır. Wittgenstein bunun tıpkı dili yeni öğrenen çocuklarda olduğu gibi, dilin ilksel bir formuna dair bir kavrayış olduğunu söyler.

Diyebiliriz ki Augustinus bir anlaşma sistemi betimlemektedir, ancak dil adını verdiklerimizin tümü değildir bu sistem. Ve bunun, “Bu sergileme işe yarar mı, yaramaz mı?” sorusunun ortaya

atıldığı pek çok durumda belirtilmesi gerekir. Sorunun yanıtı da: “Evet, işe yarar, ama yalnızca bu dar sınırlar içindeki alana ilişkin olarak: yoksa sergilediğini iddia ettiği bütüne değil” şeklindedir. (Wittgenstein, 2007, s.24)

Dil oyunları kavramı dilin bir etkinlik olarak değerlendirilebilecek yanına vurgu yapan bir kavramdır. Oyunlar çok farklı türlerden olabilir: İskambil, saklambaç, satranç vs. birbirinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar tüm oyunlar aynı zamanda bazı benzerlikler taşırlar. Wittgenstein bunları ‘aile benzerlikleri’ olarak adlandırır. Bir ailede her birey farklı fiziksel özelliklere sahiptir. Ancak hepsi bir ölçüde birbirine benzer. Masa oyunları, bilgisayar oyunları, sokakta ya da parkta oynanan oyunların hepsi farklılıklar içerir. Yine de bunların hepsinde birisi bir hamle yapar, karşıdaki de ona karşılık başka bir hamle. Bir kahvede çaycıya işaret parmağımız çay karıştırır gibi çevirerek bir işaret yaparız o da bize çay getirir. Bir restorandaki çalışana “Burası sanki biraz sıcak oldu” deriz; o da klimayı açar. “Birine ateşiniz var mı?” diye sorarız; bize çakmağını uzatır. Buradaki cümlelerin işaretlerin her birisi farklı durumlarda farklı işlere yararlar, ancak hepsi bir ölçüde benzerlik taşırlar.

Wittgenstein, dili insan etkinliğinin bir parçası olarak ele alır. Kurduğumuz cümleler sadece birer bildirim taşımaz. Onlarla aynı zamanda bir şeyler yaparız. Bu nedenle Wittgenstein, “Düşünme, bak!” (Wittgenstein, 2007, s.51) der.

2.3.2 Austin, Searle ve Söz Edimleri

John Austin, 1950’lerde Harvard Üniversitesi’nde, daha sonra *Söylemek ve Yapmak*⁸ kitabının ortaya çıkmasını sağlayacak derslerini verdiği sıralarında dil felsefesinde hâlâ mantıkçı pozitivistlerin önemli bir ağırlığı vardı. Dil çözümlemeleri neredeyse tümüyle bildirim cümlelerinin çözümlemeleriyle sınırlıydı ve doğruluğu yanlışlığı belirlenemeyen cümleler çoğunlukla anlamsız olarak değerlendirilip çalışma alanının dışında bırakılmıştı. Oysa Austin’e göre “bu eskimiş düşünce, tam bir yanlışlık olarak adlandırılması gereken bir şeydir, bu, betimleme yanlışlığıdır” (Austin, 1979, s. 234). Çünkü dil, salt dünyayı betimleyen bir araç olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda dil aracılığıyla bir etkinlik gerçekleştiririz ve bu, konuşandan, dinleyenden, onların

⁸ Türkçede *Söylemek ve Yapmak* adıyla basılan kitabın İngilizcedeki adı *How to Do Things with Words*’tür. Kitap, Austin’in ölümünün ardından 1962’de kendisinin dersleri için hazırladığı notlarla öğrencilerinin ders notlarının derlenmesiyle hazırlanmıştır.

niyetlerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Kuşkusuz Austin, dilin mantıkla olan ilişkisini, dilin, mantıkçı dil felsefesinin resmettiği boyutunu inkar etmez. O, ‘söz vermek’, ‘özür dilemek’, ‘teşekkür etmek’ gibi, herhangi bir bildiriye iletmek için değil bizzat bir işi gerçekleştirmek için kullanılan ifadelerle dikkat çekerek dilin bir başka boyutunu serimlemeye, açıklamaya ve onların mantıksal koşullarını ortaya koymaya girişmiştir.

Austin kitabının başında olgu bildirimlerine karşılık gelen ‘saptayıcılar (constatives)’la ‘performatifler (performatives)’i iki sözcelem biçimi olarak birbirinden ayırır. Saptayıcılar, betimleyici nitelik taşıyan ve her zaman olmasa da çoğunlukla doğru ya da yanlış olabilen ifadelerdir. Performatif cümleler ise bir şeyi betimlemeye değil bir şey yapmaya yararlar.

- A. Bunlar bir şey ‘betimlemezler’, ‘aktarmazlar’ ya da saptamada bulunmazlar, ‘doğru ya da yanlış’ olmazlar,
- B. Bunlarda tümceyi sözcelemek, eylemde bulunmaktır ya da eylemde bulunmanın parçasıdır ve bu eylem de normal olarak bir şey söylemek ya da ‘yalnızca’ bir şey söylemek olarak betimlenemez (Austin, 2009, s.42-43).

“Bu gemiye Kraliçe Elizabeth adını veriyorum” cümlesini yeterli başarı koşulları altında sözcelemiş birisi herhangi bir şeyi betimlemiş ya da herhangi bir bildiriye iletmış değildir. Bu sözle ad verme eylemini bilfiil gerçekleştirmiştir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi söz edimlerinin doğruluğundan ya da yanlışlığından söz edilemez. Onun yerine Austin edimsözlerin başarılı olup olmamasından söz eder. Söz ediminin başarılı olabilmesi için birtakım dildışı koşulların gerçekleşmesi gerekir. Bu koşulları Austin yerindelik koşulları (felicity conditions) olarak adlandırır. Bu koşullar şöyle sıralanabilir:

1. Ortada belli bir uyuşumsal etkisi olan kabul görmüş uyuşumsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermelidir ve ayrıca,
2. Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.
3. İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız
4. hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.
5. İşlemin belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse

gerçekten de o duyguları ya da düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır ve ayrıca

6. müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir (Austin, 2009, s.51-52).

Austin’e göre bir söz edimi gerçekleştirdiğimizde şu üç edimi gerçekleştiririz :

1. Düz söz edimi (locutionary act)
2. Edimsöz edimi (illocutionary act)
3. Etkisöz edimi (perlocutionary act)

Düz söz ediminin gerçekleşmesi için öncelikle şu üç edimin gerçekleşmesi gerekir: Seslendirme (phonetic act), dillendirme (phatic act), anlamlandırma (rhetic act). Bunlardan ilki konuşucunun birtakım sesler çıkarabilme yetisinin, dillendirme edimi, bu sesleri sistemli bir şekilde konuşulan dilde belirli bir gramatik dizgeye koyabilme, sözcükleri bir araya getirebilme yetisinin bir sonucudur. Anlamlandırma ise bu sözcükleri ve sesleri kullanarak bir başkasına bir şey anlatabilmeyi belirli şeylere gönderim yapabilmeyi ifade eder. Buna göre “Dışarıda seni bekliyor olacağım” cümlesinin anlamlı bir şekilde ifade edilebilmesi ve cümlenin amacına ulaşabilmesi için öncelikle konuşucu tarafından ‘d’, ‘ı’, ‘ş’, ‘a’, ‘r’, ‘s’, ‘e’, ‘n’, ‘i’, ‘b’, ‘k’, ‘l’, ‘y’, ‘o’, ‘c’, ‘ğ’, ‘m’ seslerinin çıkarılabilir olması gerekir. Ayrıca bunların Türkçenin gramerine uygun bir biçimde bir araya getirilebiliyor olması ve bunun belirli bir amaçla, belirli bir anlama gelecek şekilde kullanılması gerekir. Böylelikle “Dışarıda seni bekliyor olacağım” cümlesi bir düz söz edimini ortaya koymuş olacaktır. Düz söz edimiyle kullanım durumuna göre bir duyuru yapmak, haber vermek, bildirimde bulunmak gibi eylemler gerçekleştirilebilir. Yahut bir tartışmanın ardından söyleniyorsa pekâlâ bu sözle tehdit etme eylemi gerçekleştirilmiş olabilir. Bu durumda cümle bir edimsöz edimi olarak kullanılmış olur. “Bir düz söz ediminde bulunmak *eo ipso*⁹ edimsöz ediminde bulunmaktır” (Austin, 2009, s.120). Austin’in bu iki edimsöz arasındaki ayrımı çok iyi açıklamamaktadır. Ancak edimsöz edimiyle bir şey söyleme ediminin gerçekleştiğini ve bu edimin çok farklı edimsöz edimlerinin gerçekleşmesine yol açabildiğini söyleyebiliriz.

⁹ Kendi başına, bizzat kendisi.

Edimsöz edimi bir şey söyleme ediminin karşıtı olarak bir şey söylerken bir şey yaptığımız bir edimdir. Bu edimin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi edimsöz ediminin gerçekleşmesini sağlayacak cümleyi sözceleyecek kişinin bunu başarılı bir şekilde gerçekleştirecek performatif güce¹⁰ sahip olmasına bağlıdır. Bir toplantıyı, “Bu toplantıyı sona erdiriyorum” diyerek sona erdirebilmek için bunu yapabilecek performatif güce sahip biri olmalıyım. Bir mahkeme salonunda bir mübaşir “Seni ölüme mahkum ediyorum” cümlesiyle sanığı ölüme mahkum edemez. Bunu ancak hakim yapabilir Hakim de bunu ancak yukarıda sıraladığımız yeterlilik koşullarına sahipse, örneğin ceza kanununda bu sözün işlevsel olmasını sağlayacak bir madde varsa gerçekten yapabilir.

Etkisöz edimi ise gerçekleşen edimsöz ediminin sonucunda birisinde onun davranışını değiştirecek etkiler uyandırma edimidir. Bir sinema salonunda benim koltuğuma oturmuş birine elimdeki bileti göstererek “Benim yerime oturmuşsunuz” dersem, muhtemelen kişi bileti kontrol edecek ve başka bir yere geçecektir. Ben de bu cümlele o kişinin belirli bir şekilde davranmasını, buradaki örnekte doğru koltuğa oturmasını sağlamış olurum.

“Austin, düzsöz fiillerinin anlamından, edimsöz fiillerinin değerinden ve etkisöz edimlerinin etkisinden söz eder.” (Rossi, 2013, s.80) Örneğin, bir haber sunucusunun “Vergi borçlarının yapılandırılması için başvurular 13 Ekim’de sona eriyor” dediğini düşünelim. Bu cümle anlamlı bir bildiri taşımaktadır. Aynı zamanda borcunu yapılandırmak isteyenler için uyarı niteliği taşımaktadır ve bu uyarı, borçluların 13 Ekim’den önce vergi dairelerine gitmeleri etkisine yol açacaktır. Bunlar edimsellerin üç ayrı boyutuna karşılık gelir.

Austin, yaşarken yalnızca yedi makale yayınlamıştır ve söz edimleri üzerine burada ağırlıklı olarak referans verdiğimiz *Söylemek ve Yapmak* kitabı ancak o öldükten sonra ders notlarından derlenerek hazırlanmıştır. Dolayısıyla Austin’in bu kitabı oldukça dağınık olmasının yanısıra pek çok çelişki ve belirsizlik taşımaktadır. Söz Edimleri Kuramı’nı yeniden ele alıp çok daha tutarlı ve incelikli bir hâle getiren, Austin’in öğrencisi John Searle olmuştur.

¹⁰ ‘Force’ terimini, gündelik dildeki kullanımının kafa karışıklığına yol açma olasılığına karşı ‘güç’ olarak çevirmeyi yeğlemedik. Bunun yerine gücün bir etkinlik içindeki işlevine vurgu yapabilecek ‘performatif güç’ terimini kullandık.

Searle, Austin'in kuramının ana çatısını bozmamakla birlikte kuramla ilgili bazı perspektif farklılıkları ortaya koymuştur. Öncelikle Austin, saptayıcıların her zaman doğru ya da yanlış olmayabileceğini kabul etse de edimsellerin doğruluğundan ya da yanlışlığından söz edemeyeceğimizi onların yalnızca başarılı ya da başarısız olabileceğini öne sürmüştü. “Ancak dikkatli Austin araştırmacıları, belli edimsellerin doğru ya da yanlış olabileceğinin (örneğin uyarılar) ve saptayıcıların da başarılı ya da başarısızlık boyutlarının olabileceğinin öne sürülebileceğini göstermişlerdir” (Searle, 1968, s.406). Örneğin, “Seni uyarıyorum elini yanan sobaya değdirirsen elin yanar” cümlesinin bir edimsöz edimi gerçekleştirilmesine karşın, doğru bir önerme olarak değerlendirileceği açıktır.

Searle'ün, kuramda gerçekleştirdiği en büyük değişiklik, düzsöz ve edimsöz ayrımını ortadan kaldırmasıdır. Austin bunları, ilkinin anlama, diğerinin belirli bir güce sahip olması ayrımıyla karakterize etmiştir. Ancak “‘Ben bunu yapacağım’ cümlesinin tekil bir kullanıcı tarafından literal ciddi bir sözcelenişi, bir söz, bir yüklem bir tehdit, bir uyarı, bir niyet cümlesi vs. olabilir (...nın performatif gücüne sahip olabilir)” (Searle, 1968, s.406). Burada farklı olan, cümlenin literal anlamı değildir. Onların farklı kullanıcılar tarafından kullanılış biçimleridir. Searle böylelikle düzsöz edimini kaldırarak yerine sözcemele edimi ve önerme edimi kavramlarını sınıflandırmasına eklemiştir. Searle'ün Söz Edimleri Kuramı'nda söz edimleri; sözcemele edimi, önerme edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi başlıkları altında incelenir. Sözcemele edimi, bir sözce üretmek, önerme edimi de bir ada yüklemede bulunmak edimlerini gerçekleştirir. Edimsöz edimi ve etkisöz edimlerinde ise Searle büyük ölçüde Austin'in kuramına sadık kalmıştır.

2.3.3 Grice ve Sezdirim Kavramı

Grice, dil felsefesinin esas konusunun gündelik dilin mantığının araştırılması olduğu görüşündedir. Bu mantık, ideal bir dil arayışının sonucu olan sembolik mantıktan oldukça farklıdır ve “ideal dil için geçerli olan kurallar, onun doğal karşıtı için geçerli olmayabilir” (Grice, 1991, s.24). Gündelik dil ancak bir etkinlik içinde kavranabilir ve felsefeci bu etkinliğin başarılı bir biçimde gerçekleşmesinin koşullarını araştırır.

Başta Wittgenstein olmak üzere, dilin bir etkinlik içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünen pek çok felsefeci için bir cümlenin anlamı onun kullanımıdır. Oysa anlamı ve kullanımı birbirine karıştırmamak Grice'ın felsefesinin en temel ilkelerinden biridir.

Kullanım, daha çok bir çeşit araç konumundadır ve kullanımın kendisi anlamı ortaya çıkarmaz. “Belirli bir söylemin anlamını verebilmek için Grice’in kuramının yaptığı, söylemin kullanımını yönlendiren niyetin içeriğini belirlemektir. Bu niyetin içeriği ise dinleyen bireyde oluşturulacak bir etki, yani düşüncedir” (Denkel, 1984, ss.108-109). Niyet kavramının Grice’in felsefesinde çok önemli bir yeri vardır. Psikolojik bir kavram olan niyetin, mantıkçı felsefe için dil analizlerinde söz konusu edilmesi düşünülemezdir. Oysa dil felsefesinin, gündelik dilin felsefesi olduğuna inanan Grice’e göre niyetleri hesaba katmaksızın doğru bir dil incelemesi yapmak mümkün değildir. Bir cümlemin anlamı, söylenen şeylerden çok konuşmayı gerçekleştirenlerin niyetlerine bağlıdır. Başarılı bir konuşmanın (conversation) gerçekleşebilmesi için konuşucu niyetini uygun bir biçimde dinleyiciye aktarmalıdır.

Grice, iki anlam türünü birbirinden ayırt eder. Doğal anlam, uzlaşma ihtiyacı duyulmadan, olgu durumlarından çıkarılan bir neden-sonuç ilişkisini ifade eden anlam türüdür. “Eğer beher kabının ısındığını fark edersen bu, içindeki sıvıda kimyasal reaksiyonun gerçekleşmekte olduğu anlamına gelir” cümlesi doğal anlama karşılık gelecek bir anlam türünü bize verir.

Doğal olmayan anlam ise bir konuşucunun gerçekleştirdiği niyetel (intentional) bir faaliyetin sonucu olarak sözcelenen ve dinleyeni bir tepkide bulunmaya iten bir cümlemin anlamıdır. Doğal olmayan anlam sınıflandırması bizim gündelik konuşmalarımızın büyük çoğunluğunda etkilidir. Grice’in da özellikle üzerinde durduğu anlam türü budur. Bu anlam türünde anlamın gerçekleşmesi yalnızca kavramlar arasında bir çıkarım yapılmasına değil etkinliğin kendisinin anlaşılmasına bağlıdır. Bu etkinlikte muhatapların birbirini anlamaları onların neyin sezdirilmesinin istendiğinin anlaşılmasına bağlıdır.

‘Sezdirim’ kavramı, Grice’in kuramının çekirdeğinde yatar. İki sezdirim türü vardır: ‘konuşmaya dayalı sezdirimler (conversational implicatures)’, ve ‘uylaşımsal sezdirimler (conventional implicatures)’.

Uylaşımsal sezdirim, cümledeki sözcüklerin uylaşımsal anlamlarını bilmek yoluyla konuşucunun ne kastettiğinin bilinebildiği bir sezdirim türüdür.

Bazı durumlarda sözcüklerin uylaşımsal anlamı, ne söylendiğinin belirlenmesini sağlamanın yanı sıra neyin sezdirildiği belirleyecektir. Eğer ben (kibirli bir biçimde) *O bir İngilizdir; öyleyse cesurdur* dersem, onun cesur olmasını onun bir İngiliz olmasının sonucu olduğuna (ondan çıktığına) kelimelerim yoluyla bağlamış olurum. Ancak her ne kadar onun bir İngiliz

olduğunu da onun cesur olduğunu da söylemiş olsam da buna açık bir biçimde işaret etsem ve açık bir biçime bunu sezdirsem de (burada yeğlenen anlamda) onun cesur olmasının İngiliz olmasından çıktığını söylemek istemiyorum. Sonucun hatalı çıkması durumunda bu cümleyi sözcelememin, katı bir biçimde söylersek, yanlış olması gerektiğini söylemek istemiyorum. Öyleyse bu sezdirim tartışmasının başında verdiğim örnekten farklı olarak, bazı sezdirimler uzlaşımsaldır (Grice, 1991, s.25).

Uylaşımsal sezdirimler genellikle birtakım bağlaçlar, edatlar ve zarflarla gerçekleştirilir: ama, bile, oysa, hem, henüz vs. Örneğin, bulmak istediğim birinin sekreterine “Zeynep Hanım burada mı?” diye sorup “Zeynep Hanım henüz gelmedi” cevabını alırsam, sekreterin, Zeynep Hanım’ın eninde sonunda oraya gelmesi beklentisi içinde olduğunu çıkarabilirim.

Sözcelenen cümlelerin literal anlamıyla ve konuşucunun niyetiyle teşekkül eden anlam arasında bir farklılık bulunabilir. Hâtta gündelik dilin doğası gereği bu farklılık sıklıkla ortaya çıkar. Grice bu iki boyutu ‘cümle anlamı (sentence-meaning)’ ve ‘konuşucu anlamı (utterer’s meaning)’ kavramlarıyla karşılar. Konuşmaya dayalı sezdirimlerde bu ikisi birbiriyle örtüşmez. Örneğin soğuk bir kış gününde odaya girip kapıyı açık bırakan birine muhatabımızın, her sözcüğünün ne anlama geldiğini bilebileceği “Hava pek sıcak oldu” gibi bir cümle söylediğimizi düşünelim. Bu cümleyi sözcelediğimiz kişi muhtemelen kalkıp kapıyı kapatacaktır. Muhatap, konuşanın, havanın sıcak olduğunu söylemekle aslında soğuk olduğunu kinayeli bir dille ima edildiğini ve ondan kapıyı kapatmasını istediğini düşünecektir. “Hava pek sıcak oldu” cümle anlamı olarak bir olgu durumunu belirtmektedir. Eğer birisi cümlelerin sözdizimsel yapısı içinde tüm öğelerin anlamını ve konuşulan dilin gramer yapısını biliyorsa, bu cümleyi anlayacaktır. Örnekte konuşucu muhatabına yaptırmak istediği ‘kapıyı açtırma’ eylemini, “Kapıyı aç” cümlesiyle değil literal olarak bir bildirim cümlesi olan “Hava pek sıcak” cümlesiyle gerçekleştirmiştir. Çoğunlukla cümlelerin nasıl ve hangi vurgularla sözcelendiği de konuşucunun niyetini açığa çıkarabilir. Yırtık eski bir pantolona işaret ederek “Bu pantolonla mı dışarı çıkacaksın” cümlesini sözceleyen birinin böyle bir durumda, “Bu pantolonla toplum içine çıkmamalısın” mı yoksa literal anlamıyla “Bu pantolonla mı yoksa başka bir pantolonla mı dışarı çıkacaksın” demek istediğini vurguya göre anlayabiliriz. Yazı dilinde bu, cümlelerin birinin sonuna ‘!’, birinin sonuna ‘?’ getirilerek ifade edilir.

Grice, konuşmaya dayalı sezdirimi doğru bir şekilde gerçekleştirebilmek için ‘işbirliği ilkesi (cooperative principle)’ adı altında dört sınırlayıcı tespit eder. İşbirliği ilkesi

Kant'ın kategorilerinden esinlenilerek oluşturulmuş dört kategoriden oluşur: nitelik (quality), nicelik (quantity), ilişki (relation) ve biçim (manner). Nitelik kategorisi, bir çeşit dürüstlük kuralıdır. Örneğin benden tuz isteyen birinin aslında biber almak istediğini düşünmem. Nicelik kategorisi, karşımdakinin bir edimde bulunmasını sağlamak için yeteri kadar konuşmasını telkin eder. Bundan az ya da çok konuşması konuşmanın başarısını tehlikeye atacaktır. Eğer tamirciye otomobilimin niçin arızalandığını sormuşsam onun bana otomobillerin nasıl işlediğinin detaylı bir açıklamasını değil özelleştirilmiş olarak basit bir arıza bildirimi yapmasını beklerim. İlişki kategorisi, söylediğim şeyler arasında bir bağlantı olması gerektiği, üzerine konuştuğum konudan sapmamam gerektiğini hatırlatır. Buna göre Attila İlhan şiirlerindeki edâyı betimlerken araya enginarın hangi mevsimde yenmesi gerektiğine dair cümleler sıkıştırıramam. Biçim kategorisi ise, sözcelemenin açık ve anlaşılır bir biçimde yapılması gerektiğiyle ilgilidir. Grice, bunların yanı sıra başarılı bir konuşmanın gerçekleşmesi için iletişim kuralları adını verdiği üç kural belirler:

1. Katılımcıların bazı ortak ve o anki duruma özgü amaçları olmalıdır.
2. Katılımcıların katkılarının müşterek dayanakları, uyuşma noktaları olmalıdır.
3. Eğer her iki taraf da sona erdirmesi gerektiği kanaatini taşııyorsa konuşma işlemi uygun bir tarzda devam etmelidir (Grice, 1991, s.29).

Bu kurallar ve ilkeler, başarılı bir konuşmanın önkoşullarıdır.

2.3.4 Anlamlandırma Sürecinde Topluluğun Rolü

Belirli bir cümle, konuşmayı gerçekleştiren insanların niteliklerine ve arkaplan bilgilerine göre kişiden kişiye değişebilecek anlamlar ifade edebilir. Eşcinsel, varoş, çingene ya da meslek jargonları buna örnek olabilir. Örneğin “Dün bütün gece yüzdüm” cümlesini sözcelediğimi farzedelim. Cümleyi işiten çoğu kişi benim bir havuzda ya da denizde yüzdüğümü düşünecektir. Böyle biri muhtemelen bu cümleme karşılık olarak “Nerede yüzdün?” sorusunu soracaktır. Ancak muhatabımız garsonsa cümleyi söyleyenin garsonluk yaptığını da biliyorsa soracağı soru “O kadar kalabalık mıydı?” olacaktır. Çünkü garsonlar kalabalık bir restoranda servis yaparken, bir balığın balık sürüsünün içinde kıvrıla kıvrıla yüzmesine benzer şekilde hareket ederler. Buna da ‘yüzmek’ derler. Buradaki iki anlama biçimi arasındaki farkın nedeni garson olan ve olmayan işitenlerin söz konusu cümleyi oturtacakları arkaplan bilgisinin farklı

olmasıdır. Bunun zıddı bir durum da düşünebiliriz. Diyelim ki cümleyi sözceleyen garson değildir ama dinleyen garsondur. Bu durumda konuşan kişi bir havuzda ya da denizde yüzdüğü hâlde dinleyen, onun, gecesini kalabalık bir restoranda çalışarak geçirmiş bir garson olduğunu düşünecektir. Bir sözcük bir cümle içinde belirli bir anlama gelir. Cümle de bir metin (bir diyalog ya da yazılı bir metin) içinde. Ancak tüm bu dizgelerden gelen veriler onların nasıl bir arkaplan bilgisinin üzerine oturduğundan bağımsız olarak anlaşılamaz. Bu arkaplan bilgisini ise hem konuşanın/yazanın hem de dinleyenin/okuyanın dünya bilgisi oluşturur. Bu dünya bilgisinin bir yönü ya da başka bir yönü kendisini ancak belirli bir koşulda açar.

Üçüncü örneğimizi eşcinsel argosundan verelim. Cümlemiz “Dün gece Ahmet’i dairesine bir koliyle girerken gördüm” olsun. Bu cümleyi eşcinsel argosundan haberdar ve Ahmet’in de eşcinsel olduğunu bilen bir kitleye sözcelediğimizi farz edelim. Bu durumda mezkûr cümle, topluluktan “Adam yakışıklı mıydı bari?”, “Demek sevgilisini aldatıyor”, “Vay yere bakan yürek yakan!” gibi karşılıklar alabilir. Çünkü ‘koli’, ancak bu topluluğun bilebileceği bir anlama gelir ki bu da ‘eşcinsel seks partneri’dir. Topluluğun da Ahmet’in de eşcinsel olmadığı bir olgukarşıtı (counterfactual) durumda çok büyük olasılıkla “Dün gece Ahmet’i dairesine bir koliyle girerken gördüm” cümlesi sözcelendiğinde topluluğun gözünde Ahmet’in koltuğunun altında bir karton koliyle evine girdiği bir resim canlanacaktır. Muhataplar bu durumda belki kutunun mahiyetini soruşturan sorular soracaklardır.

Burada soruşturduğumuz şeyin doğruluk olmadığı açıktır zannediyoruz. Örneğin kervaniyla yola koyulacak bir bedevinin Sabah Yıldızı’nı kastederek “O yıldızın belirmesi, yola çıkmak için uygun zamanın geldiğini gösterir” gibi bir cümle sözcelediğini farzedelim. Bunu bir önerme olarak alırsak önermenin yanlış olduğunu söylememiz gerekecektir. Çünkü “Sabah Yıldızı” bir yıldız değildir. Yıldız, ‘iç kesiminden kaynaklanan ışınlam enerjisi etkisiyle kendi kendine ışık saçan büyük gaz kütlesi biçimindeki gök cisimi (Ana Britannica, “Gezegen” maddesi)’ne denir. Oysa bedevinin ‘Sabah Yıldızı’ adıyla işaret ettiği cisim bir gezegendir.¹¹ Gezegenler yıldızların etrafında dolaşan büyük kütleli gök cisimleridir. Öyleyse şöyle mi demeliyiz: Halkın çoğunlukla Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı adlarıyla işaret ettikleri cisim aslında Venüs Gezegenidir. “O yıldızın belirmesi, yola çıkmak için uygun

¹¹ Venüs Gezegeni.

zamanın geldiğini gösterir” ifadesini sözcelediğimizde tüm bedevi topluluğu bununla ne kastettiğimizi anlayacaktır ve doğru şekilde hareket edecektir. Zira tüm topluluğun “yıldız” sözcüğünü muhtemelen, ‘ay ve güneş dışında gökyüzünde sabit olarak parlayan her şey’ olarak tanımladığını düşünebiliriz. Burada doğru bir iletişimin kurulmasını sağlayan şey sözceleyenin kurduğu cümlelerin dinleyen topluluğun arkaplan bilgisiyle tutarlı olmasıdır. Topluluk, gezegenler, yıldızlar, samanyolu galaksisi, karanlık maddeyle ilgili bilgilere ve bilim insanlarının onları anlamak için gösterdikleri çabaya ihtiyaç duymaksızın başarılı bir iletişim sürdürebilir. Üstelik konuşucu ‘yıldız’ yerine ‘gezegen’ sözcüğünü kullansa topluluk tarafından anlaşılmayabilir bile.

Bildirişimde sözce, onu anlayacak belirli insanlar için üretilir ve onu anlayacak arkaplan bilgilerine sahip bilinçli öznelere tarafından anlaşılır. Bu nedenle bizce anlamı bulmanın yolu cümleyi önermeye, onun bileşenlerini de sembolik işaretlere çevirmek değil konuşanın/yazanın ve dinleyenin/okuyanın iletişim faaliyetine yüzümüzü dönmektir.

2.4 Dilbilim ve Sinirbilim Açısından Özel Adların Semantik Konumu

Bizler doğru kurulmuş bir sözdizimsel yapıyla karşılaştığımızda burada geçen sözcüklerin özel ad mı yoksa cins ad mı olduğunu kolayca tespit edebiliriz. Bu, sözcüklerin neye işaret ettiklerinden ya da anlamlarının ne olduğundan bağımsız olarak, sadece sentaktik yapıya bakarak bir özel adı hâttâ onun bir kişi adı mı, coğrafi bir yerin mi yoksa bir kuruluşun adı mı olduğunu çıkarmamız çok zamanımızı almaz. Nancy Katz, Erica Baker ve John Macnamara, 1974’teki öncü çalışmalarında bu ayrımı 17-24 aylık gibi çok erken çağlarımızda bile yapabildiğimizi göstermiştir. 80 kadar bebeğe birbirlerinden yalnızca saç renklerinin farklılığıyla ayrılan oyuncak bebekler ve plastik bloklar gösterilmiştir. Oyuncak bebeklerden bazıları için saçma bir ad seçilerek onlara ‘Zav’ denilmiştir. Bazıları içinse ‘bir zav’, ‘bir başka zav’ gibi ifadeler kullanılmıştır. Deneyin sonunda çocukların %75’i ‘Zav’ diye adlandırılan bebeği seçme eğiliminde olmuştur. Bir diğer adlandırma olarak ‘zav’ (Bak sana ne aldım. Bu bir zav.)’ın seçimi daha düşük bir oranda kalmıştır. Plastik bloklara aynı sözcükler söylendiğinde oranların neredeyse aynı olduğu görülmüştür. Ancak ‘bir zav’, ‘bir başka zav’, ‘aynı zav’ gibi adlandırmalarla işaret edilen bebekler plastik

bloklarla neredeyse aynı oranda seçilmiştir. Yazarlar yaptıkları deneyden çocukların adlara dair bazı ayrımların farkında oldukları sonucunu çıkarmışlardır.

Çocukların en azından şu üç kuralı fark ettikleri açıktır: (1) Bazı bireylerin birey olarak belirli adları vardır bazılarının da yoktur; (2) Adların, biri bireyler için biri de sınıflar için olmak üzere iki türü vardır; (3) Bireyler için kullanılan adlardan önce artikel kullanılmaz, oysa sınıf adları genellikle böyle kullanılır. (Katz, ve diğ, 1974, s. 472)

Bu deney, bize özel adlarla, cins adların çok erken yaşlardaki çocuklar tarafından bile ayırt edilebildiğini göstermektedir. Bebekler bir özel adla (Zav) adlandırılmış olan bebeği, cins adla (zav) adlandırılana tercih etmektedir. Ayrım, bir insan ya da hayvan gibi tek ve belirli bir bireyden mi yoksa benzer nesneleri kuşatan bir sınıftan mı söz edildiği arasındadır.

Dilbilimciler birer sözlükbirim olan cins adlarla özel adlar arasında keskin bir ayrım yaparlar. Cins adlar birer sözlük maddesi olarak kullanılabilir ve bir dildeki adın başka bir dildeki karşılığı, büyük bir anlam kaybı olmaksızın bulunabilir. Ayrıca cins adlar başka adlarla eş anlamlı ya da zıt anlamlı olabilir. Oysa bir özel ad belirli bir varlık cinsini değil belirli bir varlığı işaret eder. Örneğin ‘köprü’ sözcüğü “herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı” (TDK Türkçe Sözlüğü, ‘Köprü’ maddesi) anlamına gelir ve biz, bu cinsten nesneleri birbirlerinden farklı yanlarına karşın aynı sözcükle ifade edebiliriz. Oysa ‘Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’ bir cinse işaret etmez. O, bizzat söz konusu varlığın kendisine işaret eder. Dilbilimciler, ‘Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’ gibi bir adın anlamının da, eş anlamlılık, zıt anlamlılık gibi anlam ilişkilerinin de olamayacağını söylerler. Esasen bütün bunlar özel adlar “x’in anlamı y’dir” şeklinde ifade edilemez demektir.

Özel adlarla cins adların farklı zihin faaliyetleriyle ilişkili olduğuna dair pek çok önemli veriyi sinirbilim çalışmalarından ediniyoruz. Sinirbilimciler özel adların cins adlardan daha güç anımsandığını uzun zamandır bilmektedir. Ayrıca yaşlandıkça ilk unutulmaya başlanan sözcükler de yine özel adlar olmaktadır. Bunun neden kaynaklandığı, beyinde özel adlar ve cins adlarla ilgili işlevler için özelleşmiş ayrı bölümler olup olmadığı, bir yüzü tanıyıp adını anımsamakla bir nesneyi görüp onun ne olduğunu bilmek arasında bilişsel süreçlerde bir farklılık olup olmadığı sinirbilimin ilgilendiği konulardandır. Sinirbilimciler, bu gibi sorunlara açıklık getirebilmeleri için

en önemli verileri kuşkusuz çeşitli beyin lezyonlarından muzdarip hastalardan elde ederler.

Burada özellikle özel adların semantik statülerine dair Semenza ve Zettin'in, L.S. adlı hastalarından edindikleri gözlemlerden yararlanabileceğimizi umuyoruz. Bir trafik kazası sonucu 41 yaşındaki bu hastanın beyinin sol fronto-temporal lobunda¹² bir lezyon meydana gelmiştir. Hastanın konuşmayla, konuşulanı anlamayla ve cins adların anımsanması ya da kullanımıyla ilgili ciddi bir sorun yaşamamasına karşın özel adların anımsanması ve kullanımı konusunda çok nadir rastlanan bir yetersizliği ortaya çıkmıştır. Kendisine tanıdık nesneler gösterildiğinde hasta, bunların adlarını bulma konusunda %100, resimleri gösterildiğinde %98 başarı göstermiştir. Oysa özel adlara sıra gelince sonuç neredeyse bir hezimettir. Hasta, aile üyelerinin adlarını unutmuş olmasına karşın yeniden öğrenmiştir. Ancak tanınması beklenen ünlü kişilerin resimleri gösterildiğinde tanıma başarı oranı 2/25 olmuştur. Hastaya kendisinin kazadan önce bildiği bazı sözsüz müzik parçaları dinletilmiştir. Hasta, bu müzik parçalarını tanıyıp kendisi mırıldanmaya başlarsa parça durdurulup bu eserin kime ait olduğu sorulmuştur. Ancak hasta bu eserlerin adları soyut (5. Senfoni) da olsa betimleyici (Ayışığı Sonatı) de olsa anımsayamamıştır. Semenza ve Zettin, çalışmalarının sonucunda özel adların herhangi bir anlama sahip olmadığını söylemektedir. Onlara göre özel adlar ve cins adlar beyinde farklı süreçleri tetikleyen iki ayrı kategori durumundadır. Buna karşın Semenza ve Zettin çalışmalarının bir yerinde bir adı onun cins ad olarak kullanımına dair bir ipucu vererek hastalarının anımsamasını sağladıklarını da not eder:

Sesbirimsel ipuçları vermek (adın ilk sesini ihtiva eden), onun özel ad üretiminde de adın tespit etmesine de yardımcı olmuyor. Semantik ipucu vermekse daha etkilidir ama sadece özel adın da gerçek bir anlama sahip olduğu durumda. Örneğin Colombo (Columbus) İtalyancada "güvercin" anlamına gelir: Eğer betim adın anlamı için bir ipucu içeriyorsa bu L.S.'ye yardım ediyor gibi görünüyor (Söyle bakalım Amerika'yı kim keşfetti? Adı aynı zamanda bir kuşun da adı). Bu durumda performansı 4/15'e, eğer fonetik ipucu da verilirse 9/15'e yükseldi (Zettin ve diğ.,1989, s. 678).

Semenza ve Zettin'in hastalarının durumu zihinde özel adlarla ilgili faaliyetlerin, cins adlarındakinden ayrı yürütüldüğüne dair bilgi vermektedir. Zira hasta, özel adların

¹² Beynin sol ve ön loblarının kesiştiği bölüm.

anımsanması, tanınması ve kullanılması konusunda ciddi sorunlar yaşamasına karşın cins adlarla ilgili faaliyetlerini sorunsuz bir şekilde yürütebilmektedir. Colombo örneğinde olduğu gibi adın işaret ettiği nesneyi ancak o adı cins ad olarak düşündüğünde, yani onun kelime anlamını düşündüğünde anımsayabilmektedir. Bu da ancak sınırlı bir ölçüde.

Özel adlarla cins adların semantik konumları konusunda açıklamalar bulabileceğimiz oldukça ilginç bir başka veri Isabel Pavao Martins ve Luisa Farrajota'nın ACB ve JFJ kısaltmalarıyla kodladıkları hastaları üzerinde yaptıkları deneylerden gelmektedir. Her iki bireyin de yaşı, cinsiyeti, kültürel arkaplanları aynıdır. Her ikisinin de sol hemisferlerindeki¹³ bir hasar nedeniyle adları anımsama kabiliyetlerinde bozulma gerçekleşmiştir. İki hastada da adlandırma bozuklukları dışında zihinsel ya da algısal bir bozukluk yoktur. "JFJ'deki hasar 'sol hipokampus'¹⁴ ve 'inferior temporo-occipital'¹⁵ bölgelerini içermektedir. Burası görsel imgelem, yüz tanıma süreci ve adlandırmayla ilişkilidir." (Martins ve Farrajota, 2007, s.1752) JFJ'nin lezyonuyla ilgili en ilginç noktalardan birinin genellikle hasarın yaygın biçimde özel ad anomalilerinden sorumlu olduğu düşünülen 'sol temporal pole'¹⁶de bir hasarın meydana gelmemiş olması olduğunu da ayrıca belirtmeliyiz. Buna karşılık,

ACB'nin temporal pole'ü de kapsamına alan tüm temporal pole'ü içeren izemik¹⁷ bir sol hemisfer lezyonu vardır. [...] Özel adları anımsamanın etkinleştirdiği mesial frontal¹⁸, orbitofrontal cortex¹⁹ ve anterior cingulate²⁰ gibi temporal pole'ün ötesindeki bölgeler ACB'de korunmuştur. Bu bölgeler duygularla da alakalıdır ve yüzlerden, kişilerin adlarının çıkarsanmasıyla ilişkilendirilebilir [Grabowski et al.. 2003]. Bu bölgelerden bazılarının JFJ'deki durumun aksine zarar görmüş bölgelerin yerine ikâme edilmeleri mümkündür (Martins ve Farrajota, 2007, s.1752).

¹³ Hemisfer, Corpus Collosum adında bir bağla birbirine bağlanan, beynin iki yarısına verilen addır.

¹⁴ Hipokampus, beynin ön lobunun merkeze doğru gerisinde sağ ve sol hemisferde bulunan deniz atına benzeyen iki parçadan oluşan bölümdür. Topografik ve kısa süreli hafızayla ilişkilidir.

¹⁵ Beynin üst kısmıyla arkası arasında bir yerde bulunur.

¹⁶ Beynin sol alt kısmının en ucundaki bölümdür. Genellikle özel adlarla ilişkili bir bölüm olduğu düşünülür.

¹⁷ Belirli bir bölgede kan akışını kesilmesi durumunda ortaya çıkan rahatsızlıktır.

¹⁸ Beynin ön kısmının yüzeyinde bulunur.

¹⁹ Beynin ön lobunun altındaki küçük bir bölümdür. Muhakeme ve kişilik yapısının belirlenmesinde önemli rolü olduğu düşünülür. Dürtü ve duyguların düzenlenmesinden sorumludur. Hasar gördüğünde sosyal davranışlarda önemli sorunlar gözlenir. Antisozyal kişilik bozukluğundan genellikle bu bölüm sorumludur.

²⁰ Beynin ön lobunun altında kalan küçük bir bölümdür. Duygularla ve hafızayla ilişkilidir. Bipolar, bozukluk, şizofreni, depresyon gibi rahatsızlıklardan bu bölümün sorumlu olduğu bilinmektedir.

Bahsi geçen iki hastaya bazen çeşitli fotoğraflar gösterilmiş bazen de özel adlar ve cins adlardan oluşan aynı sözcük listeleri okunmuştur. Kendilerine belirli bir kişiyi ya da belirli bir coğrafi bölgeyi tanıyıp tanımadıkları veya belirli bir sözcüğün ne anlama geldiğini bilip bilmedikleri sorulmuştur. JFJ cins adlarla ilgili ciddi bir sorun yaşamazken özel adlarla ilgili ‘dilimin ucunda (tip of the tongue)’ fenomenini deneyimlemiştir. Tanıması gerektiği düşünülen bir kişiye ait bir fotoğraf gösterildiğinde JFJ, kişinin adını anımsayamamasına karşın ilginç bir biçimde o kişiye dair pek çok enformasyon verebilmiştir.

Örneğin çok iyi tanınan Portekizli bir bankeri tanımlarken “iş konusunda oldukça yetenekli; ona ...(40 saniye duraksama) derler. Büyük bir serveti vardır. Bank Pinto e Souto Mayor (Kurumun adı)’un sahibidir. Onun adı.... Alışılmadık bir adı vardır: bir kapitalist. Paranın nasıl büyütüleceğini bilir. 25 Nisan Devrimi sürecinde Brezilya’ya gitti” (Martins ve Farrajota, 2007, s.1749).

JFJ’nin kendisine gösterilen kişiyi tanıdığı çok açıktır. Söz konusu kişiye dair pek çok betim sunabilmektedir. Ancak kişinin adını bir türlü anımsayamamaktadır. Buradan onun betimleri belirli bir nesneyle özdeşleştirebildiği, ancak özel adı belirli bir nesneyle özdeşleştirmekte güçlük çektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu kişi, betimle nesneyi başka nesnelerden ayırt edebilmesine karşın, betimle ad arasında bir bağ kuramamaktadır.

ACB ise gündelik hayatta da sıklıkla kullanılan nesnelerin bile adlarını anımsayamamasına karşın özel adları bilme konusunda büyük bir başarı göstermiştir. Nesne, yiyecek ya da renk adları ACB’ye büyük güçlükler çıkarmıştır. Buna karşılık tarihsel özel adları bile kolayca anımsamaktadır.

ACB sık sık sorulan cins adların yerine özel adları geçirmektedir. Örneğin turuncu rengi adlandırmayı denediğinde sembol olarak turuncuyu kullanan hükümetin önceki başkanı olan ‘Anibal Cavarro Silva’ demektedir. Bir havucu adlandırmayı denediğinde kıvı saçlı bir politikacının adını üretmektedir: Jorge Sampaio (Kıvı saçlı kişilerin lakabı çoğunlukla ‘havuç’ olur) (Martins ve Farrajota, 2007, s.1748).

Buradan en azından betimlerin özel adlarla özdeş tutulmasının ya da özel adların betimlerin bir kısaltması olduğu şeklindeki yaklaşımın zihnimizin bu adlarla ilgili

faaliyetiyle uyumlu olmadığı çıkarılabilir. Bir özel ad ancak onun cins ad olarak bir kullanımı varsa çıkarılabilmektedir. Bu da cins adların aksine özel adların zihinde semantik sistemle ilişkili olmayabileceğine dair bir delil sunabilir.

Sinirbilimciler bu ayrımların varlığını sağlıklı insanlar üzerinde yaptıkları deneylerden de elde edebilmektedirler. Bunların en ünlüsü özel adların zihinde semantik bir sistemle ilişkili olup olmadığı konusunda önemli veriler sunan, ‘baker-Baker Paradoksu’yla anılan deneydir. Paradoks, kısaca, birinin soyadının ‘Baker’ olduğunu anımsamanın, birinin mesleğinin fırıncı (baker) olduğunu anımsamamızdan daha güç olduğunu söyler. McWeeny, Young, Hay ve Ellis bu iddiayı, 1987’de 16 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdikleri bir deneyin sonucu olarak ileri sürmüşlerdir. Deneklere orta yaşlı 16 erkek bireyin fotoğrafları gösterilmiş ve bu resimdeki uydurma soyadları ve meslekler biçilmiştir. Her bir resimle ilgili enformasyonlar şu formda yapılmıştır: Bu Bay X’tir ve onun mesleği Y’dur. Burada verilen soyadlar, belirsiz ve belirli adlar olarak iki farklı biçimde seçilmiştir. Belirsiz adlar ‘Carpenter (Marangoz)’, ‘Farmer (Çiftçi)’, ‘Potter (Çömlekçi)’ gibi aynı zamanda bir meslek adı olarak da kullanılabilen adlardır. Belirli adlarsa bir soyadı olmanın dışında hiçbir anlamda kullanılmayan adlardır. Öznelerin, deneyin sonunda kendilerine yeniden gösterilecek fotoğraflardaki bireylerin adlarını ve mesleklerini ne ölçüde anımsadıkları test edilmiştir. Deneyin sonunda ortaya çıkan “verinin en çarpıcı özelliği, öznelerin mesleği anımsamaksızın adı anımsamaktan çok daha yüksek oranda adı anımsamaksızın mesleği anımsamış olmasıdır; bu gözlem hem belirli hem de belirsiz meslekler ve özel adlar için geçerlidir” (McWeeny ve diğ,1989, s.146). Yazarlar, bu sonucu, diğer semantik enformasyonların aksine özel adların, bağlamın sunacağı ipuçlarından yoksun olmalarıyla anlamlılık ve tahayyül edilebilirlik (imageability) açısından zayıf olmalarına bağlarlar. Ayrıca onlara göre adlar, diğer semantik enformasyonlardan çok daha farklı bir yoldan öğrenilirler.

Yukarıda birkaçını açıkladığımız sinirbilimsel çalışmalar çoğunlukla, özel adların, anımsanmasının ya da kullanılmasının zihinde herhangi bir semantik sistemle ilişkili olmadığı konusunda önemli veriler sunmaktadır. Ancak eldeki örnekler sınırlıdır ve her hastanın, bir adı tanınması ya da tanınamasıyla ilgili kendine özgü arazları bulunmaktadır. Her ne kadar özel adların semantik boyutuyla ilgili sinirbilimin kestirmeden söyleyebilecek bir sözü olmasa da, sunduğu verilerin yine de anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

2.5 Özel Adların Semantik Boyutu

Özel adlar, cins adlardan ayrı olarak tek ve belirli bir şeye işaret ederler. Cins adların belirli bir işaret ediciyle ya da bir artikelle kullanıldığı durumlarda bu ifadeler de bu işlevi kazanabilirler. Örneğin ‘masa’ sözcüğü, üzerine bir şeyler koymaya yarayan genellikle dört ayaklı tüm nesnelere işaret ederken ‘bu masa’ tek ve belirli bir nesneye işaret eder. Şahıs zamirleri de kendi başlarına belirli bir şeye işaret etme kudretine sahiptir. Örneğin “Ben sınıfa girdim” ya da bir elmayı göstererek “Şu senin” dediğimiz durumlarda ‘şu’, ‘ben’, ‘sen’, belirli tek nesnelere işaret ederler. Ancak bunun için konuşanın ‘şu’ diyerek parmağıyla bir şeyi işaret etmesi, ‘ben’ ve ‘sen’ şahıs zamirlerinin de kimler tarafından kullanıldığının bilinmesi gerekir. Oysa işaret ettikleri kişiler yakınımızda olmasalar da hâtta artık hayatta olmasalar bile Napolyon Bonapart, İsmet İnönü, Sokrates gibi adları, onların belirli birilerine işaret ettiklerine güvenerek kullanırız. Ayrıca çeşitli betimler de belirli nesnelere işaret etmeyi sağlarlar. ‘Türkiye’nin ikinci cumhurbaşkanı’ ifadesinin tıpkı ‘İsmet İnönü’ adı gibi İsmet İnönü kişisine işaret ettiği söylenebilir. Bu durumda ‘Türkiye’nin ikinci cumhurbaşkanı’ ifadesiyle ‘İsmet İnönü’ adını birbirinin yerine kullanabilir miyiz? Bir betim nasıl değerlendirilmelidir?

Sözlükten ‘köprü’ sözcüğüne bakarsak orada bu sözcüğün hangi anlamlarda kullanıldığını bulabiliriz. Buna karşılık bir özel adı bir ansiklopedide ya da biyografik sözlüklerde arayacak olursak o adın betimleriyle karşılaşırız. Örneğin, Behçet Necatigil’in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*’nün Edip Cansever maddesi şu şekilde verilir:

Günümüz şairlerinden, doğ. 8 Ağustos 1928, İstanbul. İstanbul Erkek Lisesi’ni bitirdi (1946). Yüksek Ticaret Okulu’ndan ayrılıp ticaret hayatına atıldı. Kapalıçarşı’da antikacılık yaptı. Sanat hayatı İstanbul dergisinde yayımlanan bir şiiriyle başladı (1 Mart 1944). [...] 1950’lerden başlayarak varoluşçuluk akımı etkisinde, kişinin sınırlı tekdüze dünya kargaşasında yerini araştıran ve düşünce payı ağır basan şiire geçti. Bu yönelişle İkinci Yeni şiirinin önderlerinden oldu. (Necatigil, 1983, s.102)

Bu kısa paragrafta sıralanan betimlerin ‘iki şey arasında bağ veya ilişkiyi sağlayan şey’ tanımıyla karşılandığı şekliyle ‘köprü’ sözcüğünün bir anlamının olmasına benzer

şekilde Edip Cansever'in anlamı olduğu söylenebilir mi? Değilse bir betimi nasıl ele almalıyız?

2.5.1 Klasik Betim Kuramları: Frege ve Russell

Gottlob Frege 1892 yılında yazdığı “Anlam ve Gönderim” makalesinde özel adların anlamlılığını soruştururken bize anlama dair iki çok önemli noktayı işaret etmektedir. İlki anlamın şeyler arasında değil kavramlar arasında bulunabileceği, ikincisiyse bir sözcüğün ancak bir cümle içerisinde tam olarak anlamlı olacağıdır.

Sözcüklerin anlamları bir arada tümcenin anlamını oluştururlar, ancak bu bir aradalık olmadan da tam bir anlamlılık taşımazlar. Sözcüklerin tek başlarına tamamlanmış bir anlamlılığın söz edilemez. Frege ortaya bir ‘tümce atomculuğu’ atmaktadır. Sözcükler ancak bir tümce bağlamında anlam taşırlar. Onların anlamı tümce içinde yüklendikleri işlev ya da görevden oluşur. Yalnız başına duran bir sözcüğün anlamlılığını herhangi bir tümceye yapacağı katkı olanağı biçiminde kavrarız (Denkel, 1989, s.25):

Buna göre yüklem kendi başlarına olduklarında şunlar gibi ifadelerdir: yıktılar; kaldırdım ;başkenttir. Bu hâllerıyla eksik ve tamamlanmamış olan yüklem, bir özneye bir araya geldiğinde şu örneklerde olduğu gibi doymuş terimlere dönüşürler: “Binayı yıktılar”, “Koliyi kaldırdım”, “Ankara başkenttir”. Böylelikle sözcükler tamamlanmış olur ve Frege’ye göre ancak bu şekilde tam olarak anlamlı olabilirler. Ancak cümle bağlamı bir sözcüğün anlamını kavramak için iki açıdan yetersiz kalmaktadır. İlk sorun eksilteli cümlelerde kendini gösterir. Eksilteli cümleler yüklemsiz ve Fregeci anlamda doymamış sayılması beklenen ifadelerdir. Ancak bir yüklemi olmamasına karşın bu ifadeler başka cümlelerle bir araya geldiğinde tam bir cümle gibi işlev görür. Örneğin ‘sigara’ sözcüğü tamamlanmamış olmasına karşın şu diyaloglarda kendi başına farklı cümlelermiş gibi değerlendirilir:

- a. – Kötü alışkanlıklarınız var mı?
– Sigara.
- b. –Sigara?
–Teşekkür ederim. Kullanmıyorum.

Her iki diyalogda da ‘sigara’ sözcüğü bir sözcük değil eksilteli bir cümle olarak kullanılmıştır. Bunu sağlayan şey de cümle bağlamı değil, diyalog ya da daha geniş mânâsıyla metin bağlamıdır.

Frege’nin sözcüğün anlamını cümle bağlamının etkisine bağlamasındaki ikinci sorun, metin dışı ilişkilerin cümle bağlamını etkilediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Belirli bir cümlenin anlamı cümlenin sözcüğüne göre değişebilir.

Bir cümlede geçen kalem sözcüğünün belirli bir cümle içinde ne anlama geldiğini genellikle bir sözlüğe bakarak bulabiliriz. Ancak belirli bir durumda bu anlamlardan hangisinin kullanılmasının uygun olacağına ancak somut koşullar değerlendirilerek karar verilebilir. Örneğin bir elektrikçinin evimizdeki bir lambayı tamir ettiği bir durumda “Kalemi uzat” gibi bir cümle muhtemelen “Kontrol kalemini uzat” cümlesiyle özdeş bir biçimde kullanılmış olacaktır. Yahut bunların hiçbirisi olmaksızın ustamız dar bir yere girebilecek herhangi bir şeyi ‘kalem’ sözcüğüyle adlandırmış olabilir. Dolayısıyla yalnızca sözdizim bize doğru cevabı vermekte tek başına yeterli değildir. Burada ‘kalem’ sözcüğünün ne anlama geldiği ancak metin içi bağlam ve sözcülenme anındaki fiziksel koşullara işaret eden bir durum bağlamı göz önüne alınarak verilebilir. Örneğin “Anahtarı uzat” cümlesi kapı önündeyken ‘kapı açmaya yarayan araç’, musluk tamir ederken ‘somun ya da boru sıkıya yarayan alet’, bir dershanede ya da okuldaysak ‘soruların cevaplarının yazdığı kâğıt’ anlamında gelecek şekilde anlaşılacaktır. Bu örneklerde ne kastedildiğini anlayabilmemiz için diyalogun tamamına hâttâ söz konusu diyalogun kimler arasında geçtiğine, ifadelerin ne zaman ve nerede sözcüğüne dair de bilgilere sahip olmalıyız.

Frege için bir özel adın anlamı onun gönderimini belirleyen ifadedir. Akşam Yıldızı, akşamleyin görünen; Sabah Yıldızı, sabahleyin görünen yıldızdır. Kuşkusuz bu yaklaşım bir çeşit betim kuramına işaret etmektedir. Bu, bir özel ad, belirli bir betimle dile getirilebilir ve başka özel adlardan ayrılabilir demektir. İki ayrı betim şayet aynı nesneye gönderimde bulunuyorlarsa $a=b$ şeklinde ifade edilebilir. “Akşam Yıldızı, Sabah Yıldızıdır” cümlesi “Akşam Yıldızı, Akşam Yıldızıdır” cümlesinden çok daha farklı bir anlama gelir. İkincisi bir çeşit totolojiyken ilki bize fazladan bir bilgi verir. Frege’nin “Anlam ve Gönderim” makalesi tam da bu ayrımı açıklamak üzere kurulmuştur. Niçin aynı nesneden söz ettiğimiz hâlde bu iki cümleyi bu kadar farklı değerlendiririz? Frege bunu, anlamın ve doğruluğun şeylerle değil kavramlarla, buna karşılık işaret etme ilişkisinin ise nesnelerle ilgili olmasıyla açıklar.

Anlam, nesnenin tasarımının aksine nesneldir. Frege, nesne ve anlam arasındaki ilişkiyi açıklamak için teleskop analojisini kullanır. Ay'a teleskopla bakan kişi, Ay'ı teleskopun merceğine düşen görüntü aracılığıyla görür. Ay'ın kendisi gönderimdir. Merceğe düşen görüntü anlama karşılık gelir. Merceğe baktığımızda retinada oluşan görüntü ise öznel bir tasarımdır. Mercekteki görüntü kim baksa görülebilecek bir şeydir. Bu nedenle nesneldir. Böylelikle anlamlı bir şeyden söz ederken bir diyalogu muhatabımızın neye işaret ettiğimizi ve ne kastettiğimizi anladığına güvenerek sürdürebiliriz.

Anlam ve gönderim arasında, anlamın gönderimi belirlediği bir ilişki bulunur. Fakat tersi söz konusu olamaz. "Frege'nin sisteminde gönderim anlamı belirlemez, çünkü gönderim için pek çok anlam olabilir. Buna karşılık anlam gönderimi belirleyebilir, çünkü aynı anlam iki farklı gönderimi belirleyemez" (McGinn, 2015, s.17). Bir özel adın anlamı vardır ancak her zaman bir gönderimi bulunmayabilir.

Frege'ye göre anlam, işaret edilen nesnenin bir sunum kipidir (mode of presentation). Aynı gök cismi bazen Sabah Yıldızı bazen Akşam Yıldızı olarak adlandırılıyorsa bu, cismin iki farklı sunum kipinin olduğunu gösterir. Bunları dilde iki farklı betim olarak ifade ederiz. 'Büyük İskender'e öğretmenlik yapmış kişi' ifadesi de 'Stagira'da doğmuş kişi' de Aristoteles'in farklı sunum kipleridir.

Frege'nin yaklaşımı özellikle aynı nesnenin iki farklı adla adlandırıldığı durumlarda oldukça kullanışlıdır. Ancak bu yaklaşım birtakım sorunlara da yol açmaktadır. Russell, Frege'nin yaklaşımını benimsediğimiz durumda, öncelikle gönderenin olmadığı durumlarda önemli bir zorlukla karşılaşacağımızı öne sürer. "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" gibi bir önerme Frege açısından anlamlı olmasına karşın ne doğru ne de yanlış olabilir. Çünkü önermenin doğruluk ve yanlışlığı öznesinin bir gönderiminin olmasına bağlıdır. Oysa, 'Fransa'nın şimdiki kralı' öznesi herhangi bir nesneye işaret etmez. Russell ise sözü edilen önermenin açıkça yanlış olduğu kanaatinde dir.

Russell'in Frege'ye yönelik ikinci eleştirisi özdeşlik yasasıyla ilişkilidir. Frege "Sabah Yıldızı, Akşam Yıldızıdır" şeklinde bir önermeyi $a=b$ şeklinde ifade edilebilecek bir özdeşlik olarak görmektedir. Böylesi özdeşlik ifadelerinde bu iki terim birbirinin yerine sorunsuz biçimde konulabilmelidir. Ancak dolaylı anlatım cümlelerinde bu yer değiştirme pek sorunsuz görünmemektedir.

a, b ile özdeşse, biri için doğru olan diğeri için de doğrudur ve herhangi bir önermede, önermenin doğruluk ya da yanlışlığı değiştirilmeden biri diğerinin yerine konabilir. Buna göre IV. George, Scott'ın *Waverley*'nin yazarı olup olmadığını öğrenmek istedi ve Scott *Waverley*'nin yazarıydı. Dolayısıyla Scott'ı '*Waverley*'nin yazarı' ile değiştirebiliriz ve dolayısıyla IV. George'un Scott'ın Scott olup olmadığını öğrenmek istediğini kanıtlarız. Ancak Avrupa'nın en centilmen kişinin özdeşlik yasasına ilgi duyduğunu söylemek güçtür. (Russell, 2014, s.62)

Russell'in özel adlara yaklaşımı onun Mantıkçı Atomculuk öğretisine dayanır. Bu öğretiye göre dünyayı açıklamak için elimizde ilk olarak duyu verileri, sonra da mantık yasaları vardır. Bunun için yüklem alabilecek en basit yapılara kadar inilmelidir. Bu en küçük yapılara kadar önerme olgulara uyuyor olmalıdır. Bir önermenin doğruluğunu ancak bu ölçütlerle ortaya koyabiliriz. Böylelikle önermenin doğruluğundan emin olabiliriz. Bu yaklaşım doğrultusunda Russell, gerçek özel adların, onun egosantrik tikeller olarak adlandırdığı bu, şu, o, ben gibi ifadeler olduğunu söyler.

'bu' sözcüğü, bir nesneyi hiçbir derecede tarif etmeden onu sadece işaret etmesi anlamında bir özel adın karakterine sahipmiş gibi görünüyor. Dikkate sunulmuş olma özgüllüğünü bir nesneye yüklediği düşünülebilir, fakat bu bir hata olur: birçok nesne birçok olayda dikkate sunulur, fakat her olayda sadece bir tanesi 'bu'dur. [...] Görünüşe göre 'bu', kullanıldığı her iki olayda farklı nesneler için geçerli olan bir özel addır ve yine de hiçbir zaman muğlak değildir. Birçok nesne için geçerli olan ama her biri için daima geçerli olan 'Smith' adı gibi değildir, 'bu' adı bir seferde yalnızca bir nesne için geçerlidir ve yeni bir nesne için geçerli olmaya başladığında eskisi için geçerli olma durumu sona erer. (Russell, 2013, s.124-125)

Russell, egosantrik tikelleri zamana ve mekana bağlı olarak doğru oldukları için önemser. "Bu masa kırmızıdır" önermesi, olguyla uyumlu olduğunda doğru olmadığında yanlıştır. "Napolyon Bonapart, Waterloo'da mağlup oldu" önermesi de olguyla uyumlu olduğunda doğru, olmadığında yanlıştır. Ancak 'bu masa' ifadesi tanıyarak bilme ediminin konusudur. Napolyon Bonapart ise 197 yıl önce ölmüştür ve biz onu, tanıyarak bilme yoluyla değil betim yoluyla biliriz. Bu betimler 'Waterloo'da mağlup olmuş kişi' ya da 'Pierre Simon Laplace tarafından sınava sokulan kişi' olabilir.

Russell için betim yoluyla bilme daha bulanık bir bilme biçimidir. Çünkü bu betimler herkes tarafından bilinmeyebilir ve doğrudan gözleme değil hafızaya dayanır. Napolyon Bonapart, İsmet İnönü gibi özel adlar aslında betimlerin birer kısaltmasıdır.

Eğer anlamın gönderimi belirlediği bir kuramla bu gibi özel adlara yaklaşacak olursak o ya da bu betimi büyük bir sorunla karşılaşmadan kullanabilmeliyiz. Ancak bu durumda gönderimi olmayan özel adlar çözülmeyi bekleyen bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

“Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesi yapısal açıdan tıpkı “İngiltere’nin şimdiki kralı keldir” önermesine benzemektedir. Üçüncü hâlin olanaksızlığı kuralı gereği birbiriyle çelişen iki önermeden birinin doğru olması gerekir. Buna göre hem p hem ~p aynı anda yanlış ya da doğru olamaz. “Fransa’nın şimdiki kralı kel değildir” önermesiyle “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesi arasında hangi ölçüte göre doğruluk yanlışlık atfedeceğimiz sorusu bizi bir açmaza itiyor gibi görünmektedir. Çünkü Fransa’nın, kel olup olmamasından söz edebileceğimiz bir kralı bulunmamaktadır. Russell’a göre “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesi Mantıksal Atomculuk öğretisi gereği aslında şu demektir: “Fransa’nın yalnızca bir kralı vardır ve bu kral keldir”. ‘ve’ bağlacıyla birleştirilmiş iki önermeden ilki yani “Fransa’nın bir kralı vardır” önermesi yanlış olduğu için önermenin bütünü yanlış sayılmalıdır.

Russell, bu yöntemle felsefede Orta Çağ’dan bu yana tartışılan boş adlar sorununa da çözüm getirmektedir. Öznesi, göndergesi olmayan bir ad ve yüklemi, bir varlık yüklemi şeklinde kurulmuş önermelerde varlık atfının neye yapıldığıyla ilgili bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. “P yoktur” dediğimizde örtük olarak ‘P’ nin varlığını kabul etmiş oluyoruz gibi görünmektedir. “Alkarısı yoktur” dediğimizde varlığını yokluğunu söz konusu edebileceğimiz ‘Alkarısı’ diye bir şeyi de kabul etmek durumunda kalıyoruz. Russell, “Gönderim Üzerine” makalesinde bu sorunla ilgili tartışmayı Meinong’un Nesneler Kuramı’nı karşısına alarak yürütür. Russell’ın değerlendirmesine göre,

bu kuram, dilbilgisi kurallarına uygun her gönderim deyiminin bir nesneye karşılık geldiğini savunur. Buna göre ‘Fransa’nın şimdiki kralı’, yuvarlak kare’, vb.’nin gerçek nesneler çıkması gerekir. Bu türden nesnelerin kalıcı olmadıkları kabul edilse bile, yine de nesneler olarak varsayılırlar. (Russell, 2014, s.60)

Russell’ın çözümüne göre “Alkarısı yoktur” önermesinde özel ad, hakiki bir özel ad değil, kılık değiştirmiş bir belirli betimleme olduğundan ‘Alkarısı’ yerine ‘lohusa kadınlara musallat olan canavar’ betimi konabilir. Önerme de aslında şuna karşılık

gelir: Lohusa kadınlara musallat olan canavar şeklinde bir ve yalnızca bir varlığın var olduğu doğru değildir. Fregeci terminolojide bu gibi varlık yüklemeleri ikinci-düzeyden kavramlara karşılık gelir. İkinci düzey kavramlar nesnelere değil kavramlara yüklenirler. “Güneş ısı veren bir gök cisimidir” şeklinde kurulmuş bir önerme ‘Güneş’ nesnesinin belirli bir vasfına dair bir bilgi iletir. ‘Isı veren gök cismi olma’ bu nedenle birinci-düzey bir kavramdır. Buna karşılık varlık yüklemeleri daima bir nesneye değil bir kavrama özellik yüklerler. Varlık yüklemeleri bir nesnenin vasfını bildiriyor olsaydı gerçek nesnelerle kavramlar arasındaki ayrımı kaybederdik. Frege’nin de Russell’ın da benimsediği bu görüş ilk olarak Kant tarafından ortaya konulmuştur.

Açıktır ki varlık, gerçek bir yüklem değildir, yani, bu şeyin kavramına eklenebilecek herhangi bir şeyin kavramı değildir. Varlık, yalnızca bir şeyin ya da kendisindeki belli belirlenimleri konumlandırandır. Mantıksal kullanımda bu, yalnızca bir yargının rabıtasıdır. “Tanrı her şeye gücü yetendir” önermesi, nesneleri ‘tanrı’ ve ‘her şeye gücü yeten’ olan iki kavram içerir. Burada ‘dır’ kelimesi bir yüklem değildir, yalnızca yüklemün özneye kurduğu ilişkiyi konumlandırandır. Eğer şimdi (tanrı) öznesini onun tüm yüklemleriyle birlikte alırsak (aralarında ‘her şeye gücü yeten’in de olduğu) ve “Tanrı ...dır” , ya da “Bir tanrı var” dersem, öyleyse tanrı kavramına yeni bir yüklem eklemiş olmam. Yalnızca tüm yüklemleriyle kendinde özneyi ve kavramıyla ilişkide olan nesneyi konumlandırmış olurum (Kant, 2000: A599/B627).

Kant’tan ödünç alıp Frege ve Russell tarafından benimseyip geliştirilen bu yaklaşım her iki felsefeci için çok temel birer nosyon konumundadır. Russell için bir ifadenin anlamı onun gönderimidir.

Russell, özdeşlik yasasıyla ilgili sorunu da yine betim kuramı çerçevesinde çözmektedir. “Scott *Waverley*’i yazdı”, “Bir ve yalnızca bir varlık *Waverley*’i yazdı ve Scott o varlıkla özdeş” demektir. “Scott Scott’tır” önermesi ise “Scott diye bir varlık vardır ve başka hiçkimse Scott değildir” demektir. IV. George’un merak ettiği, Scott’ın kendisiyle özdeş olup olmadığından ziyade, *Waverley*’nin yazarının kim olduğu olmalıdır. Russell’in çözümlemesine göre ‘*Waverley*’nin yazarı’, ‘Scott’la yer değiştirebilir nitelikte değildir. Çünkü bir betim gerçek bir tekil terim değildir.

“*Waverley*’nin yazarı bir insandı” dersem bu “x bir insandı” biçiminde bir bildirim değildir ve ‘*Waverley*’nin yazarı’ onun öznesi değildir. Bu makalenin başında yapılan bildirimi kısaltarak, “*Waverley*’nin yazarı bir insandı” yerine şunu koyabiliriz: “Bir ve yalnız bir varlık *Waverley*’yi yazdı ve o, bir insandı.” (Russell, 2014, 66).

‘Scott’ bir özel addır ve bir yalın sembol olarak iş görür. Yalın semboller basitçe kendi başına bir gönderim ilişkisine girebilen terimlerdir. “Daha önce hiç duymamış olsanız bile ‘Waverley’nin yazarı’ ifadesinin anlamını kavrayabilirsiniz, fakat daha önce bu kelimeyi hiç duymadıysanız ‘Scott’ kelimesinin anlamını kavrayamazsınız, çünkü bir ismin anlamını bilmek onun kime uygulandığını bilmek demektir.” (Russell, 2015, s.116)

Russell’a göre “Belirli bir şöyle şöyle (the so-and-so) vardır” şeklinde kurulmuş önermeler bir yanılsamaya yol açarlar. İlk bakışta ‘belirli bir şöyle şöyle’ özne konumundaki bir özel adla yer değiştirebilir gibi görünmektedir. Russell ‘belirli bir şöyle şöyle’ gibi ifadeleri ‘eksik sembol’ olarak adlandırır. “Eksik semboller, kendi içlerinde bir anlam ifade etmeyen, yalnızca kullanımda bir anlamı olan kümelerdir” (Russell, 2015, s.126). Dolayısıyla betimler kendi başlarına hiçbir şeyi temsil edemezler. Doğru kurulmuş ve betim içeren her cümlenin sanki mantıksal bir öznesi varmış gibi görünmesi doğal dillerin belirsizliğinden kaynaklanır. İçinde bulundukları önermeler çözümlendiğinde onların gerçek olgu bileşenleri olmadığı görülecektir.

Betim Kuramı genel olarak bu gibi belirsizlikleri aşmak için ortaya konmuştur. Ele aldığı sorunları çözme konusunda da oldukça güçlü görünmektedir. Ancak pek çok felsefecinin katkısı bu hâliyle kuramın birtakım zayıflıklar taşıdığını göstermiştir.

2.5.2 Çağdaş Betim Kuramları: Strawson ve Searle

Strawson’a göre Russell’ın kuramında iki önemli hata bulunmaktadır. Bunlardan ilki, anlam ve gönderimin, diğeri de cümleler ve onların kullanımlarının birbirine karıştırılmasıdır.

Strawson’a göre önermeler, Russell’ın iddia ettiğinin aksine kendi başlarına doğru ya da yanlış olamazlar. Onlar ancak belirli bağlamlarda doğru ya da yanlış sayılabilirler. Örneğin, “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesi 1789’dan önceki bir tarihte sözcelenmiş olsaydı onun doğru ya da yanlış olduğunu söyleyebilirdik. Oysa bağlamdan bağımsız olarak bu önermeyi ele aldığımızda ne doğru ne de yanlış olduğunu söylemeliyiz.

Russell’ın yaklaşımı günümüzde Fransa’nın bir kralı olmadığı için bu önermenin yanlış olduğu yönündeydi. Strawson’ın iddiası ise böyle bir önermenin bağlamdan bağımsız olarak ele alınamayacağı ve kendi başına böyle bir önermeye doğru ya da yanlış denemeyeceği yönündedir. Ona göre tek yöntem olarak alındığında, biçimsel

mantık, dilin karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Doğru bir yaklaşım biçimsel mantığın yanında, kullanımı da dikkate almakla ortaya konabilir.

Strawson, cümleler ve ifadeler ile onların kullanımı ve sözcelenmesi arasında bir ayrım yapar. “Osmanlı Devleti’nin hükümdarı musikîşinastır” cümlesindeki ‘Osmanlı Devleti’nin hükümdarı’ bir ifadedir. “Osmanlı Devleti’nin hükümdarı musikîşinastır” cümlesini belirli bir kişi belirli bir zamanda sözceleleyebilir. Sözcelemenin hangi koşullarda gerçekleştiğine göre de cümlenin kullanımı değişecektir. Cümle, birisi onu 3. Osman döneminde sözcelemişse başka, 3. Selim döneminde sözcelemişse başka kullanımlara sahip olacaktır. Ayrıca ‘Osmanlı’nın hükümdarı’ ifadesi de ilkinde 3. Osman’a, ikincisinde 3. Selim’e işaret edecektir. Buna göre önermenin doğruluk değeri de ifadenin sözcelenildiği zamana göre değişecektir. Bu durumda ilk önerme yanlışken, ikincisi doğru olacaktır.

Russell, bir ifadeyle onun kullanımını birbirinde ayırmamıştır. “Bu nedenle o, gönderimde bulunmayı, bir şeye değinmeyi, anlamı birbirine karıştırdı. Eğer mendilim hakkında konuşacak olursam, onu cebimden çıkarıp işaret ederek gösterebilirim. Ancak cebimin dışına çıkararak ‘mendilim’ ifadesinin anlamını gösteremem.” (Strawson, 1971, s.9). Bir nesnenin neye gönderim yaptığı, koşullardan bağımsız olarak söylenemez. Kendi mendilimden söz ettiğim durumda onu başka mendillerden ayırıyorum. ‘Benim mendilim’ ifadesi onu sözceleleyen kimse ondaki nesneye gönderim yapıyor olacaktır. Dolayısıyla koşullardan, onu kullananın bağımsız olarak ‘mendil’ sözcüğü yalnızca bir sözlük maddesi olarak işaret edilebilir olur. Tıpkı tüm koşullardan, ne zaman kim tarafından sözcelenildiğinden bağımsız olarak ele aldığımız ‘Fransa’nın şimdiki kralı’ ifadesinde olduğu gibi.

Strawson’un anlam görüşü Frege’ninkiyle yakınlık göstermektedir. “Anlam, bir ifade ya da cümlenin bir fonksiyonudur. Değinme (mentioning) ya da gönderimde bulunma ve doğruluk ya da yanlışlık ifadenin ya da cümlenin kullanımının fonksiyonudur.” (Strawson, 1971, s.9). Anlam ayrıca belirli bir bağlam içinde açığa çıkacağı için daima uzlaşımlara, alışkanlıklara ve bir dizi kurala bağlıdır. Dolayısıyla Strawson’ın odağı önermeler değil cümleler olmaktadır.

Sözcükleri belirli amaçlarla ve niyetlerle kullanırız. “Zeynep terfi alamadı” gibi bir cümleyi, işaret etmek istediğim kişiyi tanıyan bireylere sözcüleriz. Niyetleri ve koşulları hesaba katmaksızın ‘Zeynep’ ifadesinin yeryüzündeki hangi ‘Zeynep’e gönderim yaptığını bilmenin olanağı yoktur. Benzer biçimde “Kimse Zeynep’i sevmez” gibi bir cümleyi bağlamdan bağımsız olarak değerlendirdiğimizde

yeryüzünde bir tek kişinin bile Zeynep'i sevmediği sonucunu çıkarmak durumunda kalırız. Oysa cümlelerin sözcüklendiği yere göre Zeynep'i sevmeyen insanların, bir iş yeri, sınıf, ya da bir mahalleyle sınırlandırılmış olabileceğini (en azından ailesi tarafından sevicecek kadar talihli olmuş olabileceğini) varsayabiliriz.

Strawson lengüistik analizi ideal bir dile dayandırmaz. İdeal dil, konuşan kişilerin etkinliklerinden yani söz edimlerinden arındırılmış bir dildir. Oysa Strawson'a göre dil analizi süjenin niyetlerine başvurarak yapılabilir. Dili kullanan kişinin niyetlerini içermeyen bir söz edimi yoktur. Niyetlere başvuru Strawson'un özgün yanıdır. (Özcan, 2016, s.157).

Konuşan birinin kullandığı adla ya da betimle neye gönderim yapmak istediğini ancak belli birtakım ön kabullere dayalı olarak bilebiliriz. “Masa kitaplarla kaplıdır”²¹ cümlesine tek ve belirli bir masaya gönderim yapıldığı ön kabulüyle yaklaşıyoruz. Ancak Russell'a göre “belirli bir şöyle şöyle (the so-and-so)” şeklinde ifadeler tek ve belirli bir nesneye işaret etmeyi sıkı gerektirir (strictly). Strawson için bu, cümlelerin kendi yapısından ortaya çıkan bir zorunluluk değil, konuşucu ya da dinleyicinin ön kabulüdür. “Fransa'nın Kralı bilgedir” cümlesini sözcükleleyen biri dinleyen, ‘Fransa'nın monarşiyle yönetildiği dolayısıyla onun bir kralı olduğu’ ön kabulüyle cümleye yaklaşacağını varsayar. Ancak bu varsayım bir gerektirmeye eşdeğer değildir. Ortada ‘Fransa'nın monarşiyle yönetildiği dolayısıyla onun bir kralı olduğu’ iddiası yoktur. Yalnızca bir ön kabul vardır. Bu nedenle bu önermenin doğru mu yanlış mı olduğuna cevap vermek için de ortada bir neden yoktur.

Özetle, Strawson, Russell'inkinden farklı bir mantık geliştirmektedir. Önermeler üzerinde temellendirilmiş bir mantığa karşılık, ifadeler üzerinde bir mantık temellendirme iddiasındadır. Bundan da, Russell'inkinden farklı bir anlam görüşü doğmaktadır.. Bunlar, terimlerin ve bu terimlerin anlamını oluşturan cümlelerin kullanımlarını düzenleyen kurallardır. (Rossi, 2001, s.73).

Strawson'un Russell'a getirdiği bu eleştirilerin çoğu onun 1950 yılında yayınladığı “Gönderim Üzerine” makalesinde yer almaktadır. Onun bu eleştirileri Betim

²¹ Strawson'un “Gönderim Üzerine” makalesinde geçen bu örneğin İngilizce aslındaki vurgu, Türkçede artikel bulunmadığı için cümlelerin Türkçe çevirisine yeterince güçlü bir biçimde yansımıyor. Cümlede geçen ‘masa’ sözcüğü İngilizce aslında ‘a table’ değil, ‘the table’ olarak yazılmıştır. Yani sözü edilen belirli bir masadır.

Kuramı'nı daha işlevsel bir kurama dönüştürmeye yaramıştır. Bu yoldaki en önemli katkılarından biri de kuşkusuz onun 1959 yılında yayınladığı *Bireyler* kitabında yer almaktadır.

Varsayalım ki, 'Sokrates' adını aynı gönderimle kullanan ya da öyle kullandığını düşünen bir konuşucu grubu alıyoruz. Varsayalım ki, daha sonra biz grubun her bir üyesinden Sokrates hakkında en çarpıcı olguları yazmalarını istiyoruz. Sonra en sık dile getirdikleri olgulardan bir araya getirilmiş bir betim bileşimi ortaya koyuyoruz. [...] Bu önermelerin büyük bir oranının doğru olmasının bir ve yalnız bir kişinin varolmasını gerektirdiğini söylemek çok fazla şey söylemek olmayacaktır. (Strawson, 1996, s.191).

Burada bir gönderimin betim yerine bir betim kümesince belirlenmesi önerilmektedir. Bir betimin, bir tekil nesneye nasıl gönderim yapacağı önemli bir sorundur. Bir kişi sayısız farklı şekillerde betimlenebilir: 170 boyunda, burnunda irice ben olan, XY kromozomuna sahip, karnabahar yemeğini sevmeyen vs. Betimlemek daima bir seçim yapmaktır. Örneğin belirli bir kişiyi çok az insan 'iki gözü ve iki kulağı olan' ya da 'yüzünde yara olmayan biri' ifadeleriyle betimler. Ancak bir cüzzamlılar kolonisinde pekâlâ 'yüzünde yara olmayan kişi' iyi bir betim olabilir. Zira bir tekil nesnenin pek çok farklı betimi olabilir ve pek çok kişi bu betimlerden haberdar olmayabilir. Biz genellikle bir insanı betimleyecek ifadeleri karşımızdaki insanın onu tanıyacağı özelliklerine göre seçeriz. Örneğin Dostoyevski'nin kumarbaz arkadaşları onun bir romancı olduğundan haberdar bile olmayabilir. Bir kumarbaz arkadaşı, onu bir başka arkadaşına tanıtmak istediğinde bizim hiç bilmediğimiz ama yalnızca Dostoyevski'nin müdavimi olduğu kumarhanedeki arkadaşlarının bildiği niteliklerinden bir betim oluşturabilir. Dostoyevski, bu kumarbaza göre 'hep aynı gri paltuyu giyen adam', 'çokça küfür eden adam', ya da 'kaybettiğinde elleri titreyen kişi' olarak o grup için eşsiz bir biçimde betimlenebilir.

Strawson başarılı bir gönderim için, yapılabilecek betimlerin çoğunun belirli bir kişiyi karşılıyor olması gerektiğini öne sürer. Bu yaklaşım ilk olarak Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar* kitabının 79. paragrafında dile getirilmiştir. Çeşitli betimler içinde hangisinin daha makul ya da daha ayırt edici olacağı önemli bir sorundur. Örneğin, "Musa hiç var olmamıştır" dediğimde ne söylemiş olurum? "Şöyle şöyle şeyleri yapan kişi var olmamıştır" mı "Yahudiler'i Mısır'dan Musa değil başka bir kişi çıkardı" mı yoksa "O kanlı canlı bir kişi değil Yahudi mitolojisinin parçası olan hayalî bir karakterdi" mi? Wittgenstein oldukça kısa bir paragrafta betimlerin neye karşılık

geliyor olabileceğini ve aralarında bir öncelik ayrımı yapılıp yapılamayacağını sorgular.

‘Musa’ denince, İncil’in Musa hakkında anlattıklarını ya da hiç değilse bunların pek çoğunu gerçekleştirmiş olan adamı anlıyorum. Ama ne kadar çoğunu? Tümceyi yanlış bularak geri çekmem için bunlardan ne kadarının yanlış olduğunun ortaya çıkması gerektiğine karar vermiş durumda mıyım? Yani Musa adının benim için olası tüm dünyalarda sabit ve açıkça belirlenmiş bir kullanımı var mı? (Wittgenstein, 2005, s.57)

Yine de Strawson’un da Wittgenstein’in da bu yaklaşımı yeterince sistematize ettiği söylenemez. Bunu gerçekten sistematize etme işini, John Searle, Tutam Kuramı (Cluster Concept Theory) olarak adlandırdığı yaklaşımıyla 1958 yılında yayınladığı “Özel Adlar” makalesinde gerçekleştirmiştir.

Searle, sözü edilen makalesinde Tutam Kuramı’nı iki temel iddia üzerine kurar. Bunlardan ilki, aynı nesneyi adlandıran iki farklı adla kurulan özdeşlik cümlelerinin analitik olduğu, diğeri de bir özel adın anlamının (ancak tek ve değişmez bir anlam değil) olması gerektiğidir.

Frege $a=a$ ve $a=b$ özdeşlik ifadeleri arasındaki farkı, anlam ve gönderim arasındaki ayrıma dayanarak açıklamıştır. Buna göre ilk ifade analitiktir ve bir totolojidir. İkincisi ise sentetiktir ve bize fazladan bir bilgi verir. Buradaki $a=b$ özdeşliği, a ve b aynı şeye gönderim yaparlar, ancak farklı anlamları vardır demektir. Searle bu iki ifade arasındaki farkın görüldüğü kadar büyük olmadığını iddia eder. Ona göre “Tully Tully’dir” önermesi de “Tully Cicero’dur” önermesi de analitik önermelerdir. Bir önermenin analitik olması demek onun doğruluk değerinin deneyimsel bir veriye dayanmadan yalnızca dilbilimsel ya da mantıksal kurallara bakarak verilebilmesi demektir.

‘Cicero’ adı için kullanılan dilbilimsel kurallara göre de ‘Tully’ adı için kullanılan dilbilimsel kurallara da göre de her iki ad da bir betim olmaksızın aynı özdeş nesneye işaret ederler. Dahası bu özdeşliğin doğruluğu salt bu kurallara başvurarak kurulabilir ve cümle analitiktir. (Searle, 1958, s.166)

Ancak bu “Tully, Tully’dir” de “Tully, Cicero’dur” da aynı anlamsal değere sahiptir demek değildir. Bunların ikisi de enformatiftir ve “her ikisi de kelimelerin kullanımları hakkında bize farklı enformasyon verirler” (Searle, 1958, s.167).

Aynı nesneye işaret eden iki farklı adla kurulmuş özdeşlik cümlelerinin analitik sayılması, aynı zamanda adlarla anlamları arasında anlamın gönderimi belirlediği bir ilişkinin bulunmadığı anlamına gelir. Ortada Tully’e eşsiz bir biçimde gönderim yapacak bir betim, Cicero’ya eşsiz bir biçimde gönderim yapacak başka bir betim yoktur. Bunun yerine Searle, gönderimle çok daha gevşek bir bağla bağlı bir betimler kümesi önermektedir. Bir nesneye tatmin edici bir biçimde gönderim yapmak için “yeterli, ama belirsiz ve belirtilmemiş sayıda” (Lycan, 2008, s.38) betim bulunur. “Belirsizlik önemlidir. Searle, adları betimlerden ayıranın esas olarak bu olduğunu söyler. Adlara sahip olmamızın ve betimlere karşılık adları kullanıyor olmamızın nedeni de budur.” (Lycan, 2008, s.38).

Searle, betimlerin gönderimdeki rollerini daha iyi anlayabilmek için bir özel adın ilk olarak nasıl öğrenildiğini ve öğretildiğini düşünmeyi önerir. Birine bir özel adı tanıtmak istersek kelimenin o nesnenin adı olduğunu bildiririz. Eğer muhatabımız adı bilmiyorsa bu sefer de nesneyi ona betimleriz. Yaptığımız şey aslında belli karakteristikleri bir adla ilişkilendirmektir. Ancak bu ilişki yukarıda sözünü ettiğimiz gibi gevşek bir ilişkidir. Zira anlamın gönderimi belirlediği bir ilişkinin olduğunu kabul ettiğimiz koşulda nesne hakkındaki bilgimiz değişecek olursa bu durumda ya adın anlamının değiştiğini ya da o nesnenin var olmadığını söylememiz gerekecektir. Aristoteles’i, ‘Stagira’da doğmuş kişi’ betimiyle muhatabımıza öğrettik diyelim. Bir gün aslında onun Tebai’de doğduğunu bize gösterecek bir kanıtla karşılaştığımız durumda bu iki seçenekten hangisini kabul etmemiz gerekir?

Searle’e göre özel adlar, buradaki örnekteki gibi gönderimi belirleyen katı bir anlama sahip değildir. Özel adlar, “gönderim yaptıkları nesnelerin karakteristikleriyle mantıksal olarak bağlantılıdır” (Searle, 1958, s.173). Onların bu bakımdan daha gevşek ve belirsiz anlamları olduğu söylenmelidir.

2.6 Özel Adların Pragmatik Boyutu

Özel ad sorunu felsefede, onun kavramsal altyapısının kurulduğu ve çerçevesinin çizildiği ilk metinlerden başlayarak temelde bir mantık sorunu olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısının ağırlığı, adların çok önemli bir boyutunun gözden kaçmasına neden olmuş gibi görünmektedir.

Belirli bir nesneye ad verme eyleminin kendisi toplumsal bir eylemdir ve ister bir yerin adı ister bir kişinin ya da topluluğun adı olsun, ad, o adlandırmayı yapan topluma, adlandırma anına ve adın taşıyıcısı olan yere, kişiye ya da topluluğa dair pek çok enformasyon verir. Bu enformasyonlar bir cins adın anlamının olmasına benzemez. Adın taşıyıcısıyla da katı (rigid) bir ilişki içinde değildir. Ancak yine de bizim sosyal düzenimiz içinde çok önemli işlevler üstlenir.

Özel adların pragmatigi dendiğinde genellikle akla bir adın hangi nesneye gönderim yaptığının ayırt edilmesinin koşullarını konuşucu niyetine bağlayan Donnellan'ın yaklaşımı gelmektedir. Ancak özel adların pragmatiginin adın taşıdığı sosyal enformasyonları da içermesi gerektiğine inanıyoruz. Özel adların sosyal enformasyonlar veren bu pragmatik boyutunu 'enformasyon uzayı' olarak kavramsallaştırıyoruz. Bu terimi bir adın, taşıyıcısıyla ya da anlamıyla zorunlu bir ilişki kurmaksızın taşıyıcısına ve taşıyıcısının mensup olduğu topluluğa dair ilettiği enformasyonlar için kullanacağız.

Ad vermek toplumsal bir eylemdir ve ister bir kabile toplumu olsun, ister modern bir toplum olsun, ad verme eylemi bu toplulukların yaşam görüşü ve alışkanlıklarına dayalı olarak gerçekleşir. Gündelik yaşamımızda belirli bir kimseye nasıl yaklaşacağımızı ve bazen doğru bir diyalog kurabilmek için hangi sözcükleri seçmemiz gerektiğini onun adının verdiği enformasyona göre belirleriz. Bu enformasyonlar, karşımızdaki kişinin hangi kabileden olduğundan, hangi toteme taptığından, hangi topluluğun mensubu olduğuna, cinsiyetinin, dininin, mezhebinin, ne olduğuna kadar pek çok veriyi içerir. Bunlar adın işaret ettiği nesneyle Fregeci bir ilişki içinde değildir. Aslında adı işiten açısından tümüyle varsayımsaldır. Ancak bizler ilişkilerimizi çoğunlukla bu varsayımlara göre kurarız. Bir pozisyon için iş başvurusu yapmış insanların CV'lerini değerlendiren bir İnsan Kaynakları Müdürü olduğumuzu düşünelim. Karşılaştığımız isimler şunlar olsun: Helga Vestdijk, Sümeyye Nur, Ali Haydar Can, Karl Büchner, Monga Mudimbe, Yu Huan Cheng'en, Berfin Doğan, Mary Austin, Samed Nirumand, Kirkor Adonyan. CV'nin detaylarına bakmadan bu kişiler hakkında bilgi sahibi olup olmadığımız enformasyon uzayı kavramının işlevsel olup olmadığını belirleyecektir.

'Enformasyon uzayı' kavramının iki açıdan kullanışlı olacağını düşünüyoruz: İlki sosyal yaşamda, özel adları kullanım biçimimize ve ad seçimlerimizin açıklanması konusunda, ikinci olarak da kurgusal metinlerde geçen özel adların seçimine ve bunun metne kattığı anlamsal boyutun değerlendirilmesi konusunda. Özel adların

enformasyon uzayının içeriğini oluşturan enformasyonları dört kategoride ele alabiliriz.

2.6.1. Taşıyıcının Genel Niteliklerine Dair Enformasyonlar

Genellikle bir özel ad, bir kişinin hangi topluluğun bir üyesi olduğuna ya da cinsiyetinin ne olduğuna dair bilgiler içerir.

Öncelikle bir cümlenin gramatik yapısı bize bir dizgenin özel ad olup olmadığına dair ipuçları verir. Nancy Katz, Erica Baker ve John Macnamara'nın yukarıda andığımız çalışmalarından insanların bir sözcüğün özel ad olup olmadığını daha bebeklik çağlarında sentaktik yapıdan çıkarabildiklerini görmüştük. Ayrıca bizimki gibi Latin Alfabesi kullanılan dillerdeki yazılı metinlerde özel adların ilk harfi büyük yazılır. Biz “Bizimki gibi Latin Alfabesi kullanılan dillerdeki yazılı metinlerde özel adların ilk harfi büyük yazılır.” cümlesini okuduğumuzda ‘Latin Alfabesi’ sözcüğünün tek ve belirli bir nesneye işaret ettiğini anlarız. Benzer şekilde “Ahmet bana hakaret etti” gibi bir cümleyle karşılaştığımızda öncelikle özel adların genellikle özne olarak kullanıldığına dair sonra da hakaret etme fiilinin ancak bilinçli öznelere tarafından gerçekleştirilebildiğine dair arkaplan bilgilerimiz mezkûr cümleyi yorumlarken “Ahmet” dizgesinin bir özel ad olduğu çıkarımını yapmamızı sağlar. Ahmet yerine kendi başına özel ad olduğunu düşünmeyeceğimiz “ubarde” gibi anlamsız bir dizge koyacak olsak bile çoğu kimse “Ubarde bana hakaret etti” cümlesinde geçen “Ubarde”nin bir özel ad olduğunu düşünecektir. Sentaksın bu özelliği kendini yalnızca özel adlar söz konusu olduğunda göstermez. “Angular girusu hasar görmüş hastalar okuma güçlüğü çekerler” cümlesini işittiğimizde angular girus sözcüğünü ilk kez duyuyor olsak bile onun insan bedeninin bir parçası ve daha güçlü bir tahminle beynimizin bir bölümü olduğunu anlayabiliriz. Benzer bir biçimde evimizde tamirat yapan usta bize dönüp “Yirmilik bitsi uzat!” diyecek olursa muhtemelen yüzümüzü alet kutusuna çevirip “Hangisi?” diye sorarız. Adı zikredilen nesnenin ne olduğunu bilmesek bile onun bir ustanın o koşullarda ihtiyaç duyacağı bir nesne olduğunu anlarız.

Daha önceki bölümlerde de pek çok örneğini verdiğimiz üzere bir dizgeyi anlamlandırmada arkaplan bilginiz çok önemli bir işlev görür. Belki çok az insan Zbigniew Preisner’in eşsiz bir Polonyalı besteci olduğunu bilecektir. Ancak çoğu kişi

bu adı taşıyan birinin en azından Arap ya da Çinli olmadığını, büyük bir olasılıkla da kuzey ülkelerinin birinde yaşadığını tahmin edebilecektir. Kuşkusuz Arap ülkelerinin birinde çocuğuna Zbigniew adını verebilecek birini bulmak olasılık dışı değildir. Ancak biz insanların çocuklarına ekseriyetle kendi dillerinden ya da kendi kültürlerinin temas ettiği dillerden adlar seçip verdiğine dair bir arkaplan bilgisine sahibizdir.

Bir kişinin adı işitildiğinde o adın vereceği enformasyon, belirli bir zamanda, belirli sosyal ya da siyasal ilişkiler içinde sözcelenen bir adın dinleyen/okuyan tarafından çoğunlukla hangi arkaplan bilgileriyle ilişkilendirileceğine bağlıdır. Bugün Türkiye’de yaşayan birine Suat ve Süreyya adları sözcelenecek olursa dinleyici bunlardan ilkinin erkek diğerrinin de kadın olduğunu düşünecektir. Ancak yüz yıl kadar önce yaşamış biri bunun tam tersini düşünecekti.

Birisi Edip Cansever’in kim olduğunu bilemeyebilir. Ancak en azından onun erkek cinsiyetinde ve soyadı kanunundan sonra doğmuş bir birey olduğunu tahmin edebilir. Coğrafi bölge adları da benzer bir biçimde orada yaşayan topluluğun ya da bir zamanlar yaşamış olan topluluğun etnik kimliğine dair enformasyonlar verir. Bir toprak parçası ele geçirildiğinde oraya hakim olanların ilk yaptıkları şeyin genelde o coğrafi bölgenin adını değiştirmesi özel adların bu işlevinden kaynaklanır. Vizantion, Konstantinopolis, Megalipolis, İstanbul, Dersaadet adlarının tümü aynı coğrafi bölgeye işaret etmelerine karşın bunların her biri farklı enformasyon uzaylarına sahiptir.

2.6.2 Soy Zincirini Taşıyan Enformasyonlar

Özellikle kabile toplumlarında ad, kişinin kökenlerini açıklayan bir kod olarak kullanılır. Adların bu özelliğinden dolayı Claude Levi-Strauss’a göre özel adlar tümüyle anlamsız olarak değerlendirilemezler:

Demek ki özel adlar sınıflandırma dizgelerinin öteki kipliklerinden sonra anlamakla yetinebileceğimiz, basit bir kiplik olarak kalmıyorlar. [...] Özel adların birer izge: anlamları başka başka anlamların terimlerine aktararak anlamlandırma yolları olarak ele aldığımız dizgelerin ayrılmaz parçaları olduğunu ortaya koymamız gerekir. Mantıkçıların ve dilbilimcilerin yolundan gitmemiz gerekseydi, bunu yapabilir miydik, özel adların, Mill’in deyimiyle, “meaningless” (anlamsız) olduklarını benimseyebilir miydik? (Levi-Strauss, 1996, s.209).

Aslında Strauss bize bu kabilelerin yaşamlarında adlandırma faaliyetinin bir çeşit sınıflandırma işlevi gördüğünü söyler. Yeni doğan bebeklere konulan adlar, kabile adları, totemlerle ilişkilendirilmiş adlandırmalar vs. hepsi onların toplumsal yaşamını düzenleyen dizgelerin birer parçasıdır. Hattâ çoğu zaman topluluğun mensuplarının, kimlerle evlenip kimlerle evlenemeyeceklerini bilmelerini sağlayan ya da bir kavgada kimin tarafını tutmaları gerektiğini söyleyen bir çeşit talimatnâme gibi işlev görürler. Bir bireyin sadece adını bilerek ona ve ailesine dair pek çok bilgiye de erişebiliriz.

Bir Penani yaşına ve aile durumuna göre üç terimle belirtilebilir. Bir özel ad, bir bağ-adı ('şu kişinin babası'. 'şu kişinin anası'), ya da ölmüş bir akrabanın özneyle akrabalık bağını belirten ve ölüm- adı diyebileceğimiz bir ad: 'Babası ölmüş', 'yeğeni ölmüş', vb. Batı Penan'larının ölenin akrabalık derecesine, yaşına, cinsine ve dokuzuncu çocuğa dek çocuklarının doğum sırasına karşılık olan en az 26 ölüm-adı vardır (Levi-Strauss, 1996, s.229).

Kuşkusuz adlandırmanın bu işlevleri özel adların birer etiket olmanın ötesinde bilgiler ilettiklerinin göstergesidir. Yukarıdakine çok benzer bir alıntıyı, Gareth Evans, "Casual Theory of Names" makalesinde kullanmaktadır:

Wagera Yerlileri arasında örneğin, "yeni doğmuş çocuklara sabit bir kuralla, ölmüş atalarının adları verilir. İlk doğan çocuk, baba tarafından büyükbabasının; ikinci, babanın en büyük erkek kardeşinin; üçüncü, anne tarafından büyük babasının adını alır [DELHAÏSE, E. (1909)]" Bu ve diğer koşullarda (Amerikan şehirlerindeki sokak adları vs.) bilgili bir kullanıcı, bu ad diğer kullanıcılar tarafından ne şekilde kullanılmış olursa olsun herhangi bir nedensel zincir olmaksızın onların taşıyıcısı olan şeye işaret eden ad ve onun kullanımı üzerine kafa patlatabilir (Evans, 1996, s.275).

2.6.3 Taşıyıcının Belirli Bir Niteliğini Vurgulayan Enformasyonlar

Eski Türklerdeki ve Amerikan yerli kabilelerindeki ad verme gelenekleri, ad ve taşıyıcısı arasında bir uyum olması gerektiği anlayışına dayanır. Bu nedenle yeni doğmuş çocuklara ad verilmez ve çocuk bir kahramanlık yapana kadar beklenirdi. Bunun ardındansa söz konusu kahramanlığı hatırlatacak bir ad verilirdi. *Dede Korkut Destanı*'nda Boğaç Han'ın, adını, bir boğayla yaptığı güreşin hatırası olarak taşıdığını anlatılır. Boğaç Han yaşamı boyunca adını, bu ad verme anının hatırası olarak taşımak

durumundadır. Anadolu’da hâlen sürdürülen başka bir ad verme geleneğine göre önceki çocuklarını doğumda ya da çok küçük yaşlarda kaybetmiş kadınlar çocuklarına Binali adını koyarlar ki yeni doğan çocuk bin Ali gücünde olsun da hayata tutunsun. Bu gelenekten haberdar olan biri bu adda biriyle tanıştığında onun kendisinden önceki kardeşleri ölmüş bir kimse olduğunu tahmin edebilecektir. Yeni doğacak çocukları erken ölümden korumak için benzer bir önlem başka kültürlerde de uygulanır.

Bazen bebeklerine gülünç bir ad vererek onları kötü ruhlara karşı korurlar. Örneğin, Eğer bir anne art arda birkaç bebeğini kaybetmişse bu acılı sürecin ardından ilk doğan bebeğe gülünç bir ad verilebilir. Bu prosedürün amacı çocuktan tümüyle alâkâsızmış gibi görünüp tehlikeyi savuşturmaya çalışmaktır [Journet, 1990]. Mossi kabilelerinde bu türden adlar Kida (Yakında ölecek), Kunevi (Ölü şey), Jinaku (Ölmek için doğdu), Kügba (Taş), hâtâ Kayure (İsimsiz) olabilir. Bu pratik başka kabilelerde de kullanılır. Joola Kabilesinde (Guinea-Bissau ve Senegal’in kuzeyinde yaşayan) Holobahan (Çoktan gömüldü), ya da Ukop (Ahmak) kullanılabilir. Yegul Gon (Geceye kadar yaşamayacak), Sagar (Çaput), ya da Ken Bugul (Kimse onu istemiyor) gibi adlar Senegal’in kuzeyinde yaşayan Wolof kabilelerinde de aynı fonksiyona sahiptir. Journet (1990), bu adlandırma pratiğinin temelini adeta çocuğu yaşatmak için adını kurban etmek olduğunu ifade eder. (Valentine ve diğ, 2002, s.15)

Buradaki kabilelerde yaşayan insanlar bu tip adları olan insanlarla karşılaştıklarında o kişilerin kişisel tarihine dair de bir şeyler öğrenmiş olacaktır.

2.6.4 Bir Tarihsel ya da Siyasal Bir Olayın Anımsatılması için Kullanılan Enformasyonlar

Ad verme edimi, adı verme yetkisinde ve kudretinde olan biri tarafından gerçekleştirilir. Yeni doğan bir çocuk özelinde genellikle ona ad veren, çocuğun üzerinde vasîlik hakkı olan anne ve baba olmaktadır. İslam inancında Allah’ın Âdem dünyaya gönderilmeden önce ona dünyadaki her şeyin adını öğrettiğine inanılır. Her şeyin sahibi olan Allah, her şeyi adlandırma yetkisini de kendisinde bulur. Sonra da bu adları yer yüzündeki vekiline öğretir. Böylece yeryüzündeki her şey Âdem’e tâbi olur. Adlarla ilgili bu antropolojik açıklamalar coğrafi bölgelerin adlandırılmasıyla ilgili bir şeyler anlatmaktadır.

Bir coğrafi bölgeye ad verme edimi bunu yapabilme kudretinde olan bir topluluk tarafından gerçekleştirilir. Ad kullanıldıkça o adı verenin nesne üzerindeki mülkiyeti

de sembolik olarak vurgulanmış olur. Genellikle bir coğrafi bölge ele geçirildiğinde ilk yapılan şeyin o bölgenin adının değiştirilmesi olması buradan kaynaklanır. Böyle bir bölgenin adını işittiğimizde o adın verilme anına dair enformasyona sahip oluruz. Genellikle ad o adı veren topluluğun dilindendir ve bize orayı kuran, fetheden ya da orada ad verme ânında yaşamış olan topluluğun izlerini taşır.

Coğrafi bölgelere verilen adlar yalnızca ad veren topluluğun kimliğine dair izler taşımaz. Bazen ad, ad verme anındaki siyasal ya da toplumsal bir olaya dair bir enformasyon taşır. 1703'te Petersburg adıyla kurulan şehrin adın 1914'te Petrograd, 1924'te Leningrad, 1991 yılındaysa yeniden Petersburg olarak değiştirilmesi politik ve tarihî pek çok sürecin kalıtıdır. 'Petersburg' adı, şehri kuran 'Büyük Petro'yu, 'Leningrad' ise Rus Devrimi'nin fitilini bu şehirde ateşleyen Lenin'i anıtırır. Bu adlar yalnızca bahsi geçen coğrafi bölgeye işaret etmezler, aynı zamanda politik ve tarihî süreçlerin anımsatılması işlevini de üstlenirler.

Türkiye'de en yakın örnekleri olarak 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından yüzlerce meydana, köprüye, parka '15 Temmuz Şehitler' adının verilmesi sayılabilir.

2.6.5. Kurgusal Metinlerde Geçen Özel Adların Pragmatik Açidan Değerlendirilmesi

Biz, özel adların pragmatik boyutuna dair bu yaklaşımla kurgusal metinlerde geçen özel adlar konusunda iyi bir açıklama yapabileceğimizi düşünüyoruz. Kurgusal metinlerde geçen özel adlar için söz konusu olan yegâne işlevin işaret etme olduğunu kabul edecek olursak bu durumda öykücülerin ya da romancıların karakterleri için hangi adı seçtiğinin pek bir önemi olmayacaktır. Çünkü zaten ad, yazarın yarattığı karakteri işaret etmek dışında bir işlev üstlenmeyecektir. Öyleyse *Moby Dick* romanının baş karakterinin adını değiştirsek bile bu ad değişiminin karakterin romandaki anlamsal değerinde bir değişiklik yaratmaması gerekir. Ki *Moby Dick* bir ad bildirimiyle başlar: Call me Ishmael. Ishmael yerine Tom, Walter, Angela, Wing ya da herhangi bir başka isim seçersek bu, romanın anlam dünyasında bir değişiklik yaratmayacak mıdır? Ishmael bir erkek adıdır ve bariz bir biçimde Ortadoğulu bir addır. Romanın eleştirisini yapan pek çok kişi Melville'in bu ismi İsmail peygamberi anıştırmak için seçtiği yönündedir. Çünkü romanın karakteri hiçbir yerde sebat edemeyen oradan oraya savrulan bir gemicidir. *Eski Ahit*'te geçen İsmail peygamberin

hikâyesi ise büyük bir yalnızlık ve terk edilmişlik hikayesi gibi değerlendirilebilir. İsmail daha bebek sayılabilecek bir yaşta annesinin kucağınca çöle sürgün edilmiştir. Burada biz Melville'in Ishmael adını kullanarak İsmail peygamberi işaret ettiğini söylemiyoruz. Onun, Ishmael adının enformasyon uzayından yararlandığını iddia ediyoruz.

Bir başka kurgusal metinden örnek vermemiz gerekirse Franz Kafka'nın *Şato* romanının kahramanı K.'yı anabiliriz. K., hiçbir özel ada benzemeyen bir özel addır. Bu, neyin kısaltması olduğu anlaşılmayan bir özel addır. Onun bir özel ad olduğunu gramatik yapıdan anlayabiliriz ancak. Roman, "Gecenin bir vakti köye vardı K." diye başlar. Köye ulaşmak gibi niyetsel bir faaliyeti ancak bir insanın yürütebileceğini düşünerek onun bir insan olduğunu varsayabiliriz. Ancak onun erkek mi kadın mı olduğunu da hangi milletten olduğunu da yalnızca addan çıkaramayız. O, kendimizle ya da tanıdığımız herhangi biriyle özdeşleştiremeyeceğimiz bir K.'dır. Belki de bu yüzden anonim bir ad olmaya en elverişli ad K.'dır. Bu nedenle K. adının onun bir özel ad olduğu bilgisinin dışında enformasyon uzayını oluşturan herhangi bir şey yoktur. K. vazifesi gereği Şato'ya ulaşmak zorundadır ve bunun için uğraşır. Ama zaten Şato'nun içinde olduğunu anlayamaz. Spesifik bir özel ad kullanılmadığı için K. aslında her okuyanın kendi adı yerine geçen bir "... "dır.

Burada kurduğumuz örnekleme genişletmek için Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında geçen birkaç adı burada sıralayabiliriz: Celal (bir yazardır), Galip (Romanın ana karakterdir ve roman boyunca kayıp karısı Rüya'yı bulmaya çalışır), Şehrikalp Apartmanı (Galip'in sevgili karısı Rüya'yla birlikte yaşadığı apartmandır). Bunları, yazarın şu adlarla ilişkilendirdiğini düşünerek yeniden okumayı deneyelim:

Celal=Mevlana Celaleddin-i Rumi

Galip=Şeyh Galip (*Hüsn ü Aşk* mesnevisinin yazarı ve Galata Mevlevihanesi'nin 1783-1791 yılları arasındaki şeyhidir.)

Şehr-i Kalp Apartmanı=Şehr-i Kalp (Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde Aşk'ın Hüsn'ü bulduğu ülkedir. Mesnevi, Aşk'ın mektepte [tasavvuf şiirlerinde genellikle dergâh yerine kullanılır] görüp âşık olduğu Hüsn'ü arayışının hikayesidir.) .

Bunun ardından üçüncü bir katmana daha derine inerek Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde kullandığı özel adları anımsayalım:

Hüsn: Güzellik anlamına gelir. Tasavvufta çoğunlukla Tanrı'yı sembolize etmek için kullanılır.

Aşk: Tasavvuf şiirlerinde çoğunlukla tanrıya ulaşmaya çalışan şakirdi sembolize etmek için kullanılır.

Suhan: Farsça söz anlamına gelir. Şeyh Galip'in mesnevisinde Hüsn'ün Aşk bulması için ona yardım eder (Şair muhtemelen kendisinin bu şiirini tanrıya ulaşmak için yazdığını ima etmektedir. Şiirini yazmasını sağlayan sözcükler de onun tekâmülünü sağlayan yardımcılarıdır).

Şehr-i Kalp: Kalp şehri anlamına gelir. Mesneviye göre Aşk ateşten denizi mumdan bir kayıkla geçerek Kalp şehrinde Hüsn'ü bulur.

Özellikle tekke edebiyatı, divan edebiyatı gibi Doğu edebiyatı geleneklerinde, özellikle de mesnevi türündeki eserlerde adların enformasyon uzayından yoğun bir şekilde yararlanılır.

Şayet özel adların yalnızca semantik boyutuyla ele alacak olsaydık elimizde ya adın anlamının onun gönderimi olduğunu söyleyecektik ve bu durumda kurgusal metinlerde geçen özel adların metinlerin semantik yapısına yaptığı katkıyı açıklayamayacaktık ya da adın anlamının bir betim olduğunu söylememiz gerekecekti.

Bu da Betim Kuramı'nın pek çok zaafıyla bizi yüz yüze getirecekti.

Böylelikle biz özel adların pragmatik boyutunu açıklamaya girişerek özel adların analitik felsefede pek ilgilenilmemiş bir boyutunu ortaya çıkarmaya girişiyoruz. Şayet bu adların gönderim yapıyor olmak dışında işlevi olmasaydı Orhan Pamuk'un romanı için seçtiği özel adların da Şeyh Galip'in eşsiz *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde geçen özel adların da eserlerin anlam dünyasına bir katkı sunmuyor olması gerekirdi. Ancak pek öyle olmadığı görülüyor. Burada işaret ettiğimiz anlamsal farklara yol açan şeyin kullanılan özel adların enformasyon uzaylarının farklılığı olduğunu düşünüyoruz.

3. ÖZEL ADLARDA GÖNDERİM SORUNU

3.1 Giriş

Gönderim yaparken ad ve nesne arasında nasıl bir ilişki kurduğumuz, dil felsefesinin en temel konusudur. Dünyayı açıklamak öncelikle onun nesnelerinin düşünce konusu

edilebilmesine ve onlardan söz edilebilmesine bağlıdır. Mantıksal olarak bunun ilk adımı adlandırma olmaktadır.

Bir nesneye gönderim yapmanın birçok yolu bulunur. Yeni aldığımız arabadan söz ederken onun resmini göstererek o nesneye gönderim yapabiliriz. ‘Silgi’ sözcüğünü kullanarak bu adla belirli bir nesneler sınıfına gönderimde bulunabiliriz. Buna karşılık bu sözcüğü ‘bu’, ‘şu’, ‘o’ gibi zamirlerle kullanırsak tek, belirli bir silgi nesnesine gönderim yapabiliriz. Benzer biçimde ‘ben’, ‘sen’, ‘o’ gibi zamirlerini kullanarak tek, belirli kişilere işaret edebiliriz. Ancak bu zamirler yoluyla hangi nesnelere gönderimde bulunulduğu belirli bir zaman ve mekandan bağımsız olarak bilinemeyecektir. “Ben, akşamları yürüyüşe çıkmayı severim” cümlesi, o cümleyi kim kullanıyorsa ‘ben’ zamiri ona gönderim yapacaktır. Benzer biçimde “Bu masa çok büyük” cümlesinde geçen ‘bu masa’ ifadesinin belirli bir nesneye gönderim yaptığını söyleyebilmemiz için yakınımızda işaret edebileceğim belirli bir masa bulunmalıdır. Ancak özel adları kullanırken çoğunlukla onun kim tarafından ne zaman söylendiğine bakmayız. ‘Aziz Sancar’, ‘İsmet İnönü’, ‘Aristoteles’, ‘Madagaskar’ adları, onu kim, ne zaman kullanırsa kullansın aynı tek nesneye gönderim yapıyor gibi görünmektedir. Ayrıca, “2015 Nobel Kimya Ödülü’nü kazanan kişi” ya da “Türkiye’nin ikinci cumhurbaşkanı” gibi betimler de belirli bir nesneden söz etmemizi sağlar. “2015 Nobel Kimya Ödülü’nü kazanan kişi, Mardin’de dünyaya gelmiştir” önermesi, “Aziz Sancar, Mardin’de dünyaya gelmiştir” önermesiyle aynı şeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla betim ve ad yer değiştirdiğinde önermelerin doğruluk değerinde bir değişiklik olmayacakmış gibi görünmektedir. Ancak Aziz Sancar pekâlâ 2015 yılında bu ödülü almamış olabilirdi. Buna karşılık Aziz Sancar olarak adlandırılmaya devam ederdi. Şayet o yıl ödülü başka bir bilim insanına vermiş olsalardı betim, artık o kişiye gönderim yapıyor olacaktı. Benzer şekilde özel adların her zaman ve koşulda aynı nesneye gönderim yapmadığı durumlara da tanık oluruz. Bazen birinin adını karıştırıp Ecem’e gönderim yapmak niyetiyle sözcelediğimiz bir cümlede onun yerine “Ece vejeteriyandır” diyebiliriz. Bu durumda bu bireylerden hangisine gönderim yapmış oluruz? Ayrıca kullandığımız adların pek çoğunun fiziksel dünyada gönderim yaptığı bir nesne yoktur. Bu durumda ‘Hamlet’, ‘Noel Baba’, ‘Anka Kuşu’ gibi adları nasıl değerlendirmemiz gerekir?

Genellikle Frege, Russell gibi felsefecilerin özel adlar üzerine yürüttükleri soruşturma, bir semantik kuram çatısı altında değerlendirilir. Kripke ve Donnellan’ın çalışmaları ise esas olarak gönderim kuramına işaret eder. Biz bu bölümde Kripke ve Donnellan’ın

yukarıda sıraladığımız sorunlara nasıl açıklamalar getirdiğini inceleyip, nihayetinde başarılı bir gönderim ediminin gerçekleşmesi için hangi koşulların gerçekleşmesi gerektiğini soruşturduk.

3.2 Kripke ve Nedensel Kuram

Nedensel Kuram, Kripke'nin, 1970'te gerçekleştirmiş olduğu üç konferansının metinlerinin bir araya getirildiği, Adlandırma ve Zorunluk kitabında ortaya konmuştur. Ancak bu dört başı mamur bir kuram değildir. Zaten Kripke'nin, özel adlarla ilgili tümüyle sorunsuz bir kuram ortaya konabileceğine dair inancı da yoktur.

Kripke'nin Nedensel Kuram'ı, onun kipsel mantık alanında yaptığı çalışmalarının zemininin üzerine oturur. Bir önermenin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu belirlemek mantıksal bir düzeyde iş görmek demektir. Tutarlı bir önermede muhakkak bu iki doğruluk değerinden birini bulmak zorundayız. Kipsel mantığın alanına geçtiğimizde ise önerme bize sadece onun, doğru mu yoksa yanlış mı olduğunun değil, zorunlu olarak mı doğru ya da yanlış, olumsal olarak mı doğru ya da yanlış olduğunun bilgisini de verir. Ayrıca “A inanır ki x, y'dir”, “A bilir ki x, y'dir”, “x önermesi z zamanında doğrudur” gibi zaman ve koşul bildiren önermeler de kipsel mantığın kapsamına girer.

Sistematik incelemesinin izi Aristoteles'in *Yorum Üzerine* eserine kadar sürülebilecek kipsel mantığa en önemli katkı, kuşkusuz *Theodicee*'de ele aldığı “mümkün dünyalar” kavramıyla Leibniz tarafından sağlanmıştır. Leibniz “Kötülük nereden gelir?” diye sorar. Kuşkusuz her şeyin geldiği yerden, tanrıdan. Kötülük, tanrının istemesinden bağımsız olarak var olamaz. Ancak o zaman da bu durum, tanrının kayrasıyla nasıl bağdaşabilir? Leibniz bunu ‘mümkün dünyalar’ kavramıyla açıklar.

Bu geniş gerçekler bölgesi bütün olasılıkları içerdiği için, olanaklı dünyaların sonsuz olması, onlara birçok türden kötülüğün girmesi, bunların en iyisinin bile, bir ölçüde kötülük içermesi zorunludur. Böylece tanrı kötülüğe izin vermeye yöneltildi (Leibniz, 2009, s.128).

Leibniz'e göre tanrının zihninde sonsuz dünyalar bulunur. Gerçekleşmiş bizim dünyamız ise her birisinin gerçekleşmesi mümkün olan dünyaların en iyisidir. Bu yüzden gerçekleşmiştir. Bu açıklama teoride bile olsa dünyadaki her şeyin aktüel hâlimden başka türlü olabileceği imkanını taşır. Olgun domatesler kırmızıdır. Ancak

pekâlâ domates, ona çarpan fotonların onun kinetik enerjisini yükseltecek ve ışığı daha kısa dalga boyuyla yansıtmayı sağlayacak bir yapıda olabilirdi. Böylece biz domatesi maviye ya da mora kayan bir renk skalası içinde görebilirdik. Yahut evrimin bir aşamasında nesneleri renkleriyle algılamaktan ziyade yaydıkları ısıyla algılamının türümüz açısından avantaj sağladığı bir süreçten geçebilirdik. Bu durumda kırmızı, mavi, sarı gibi renklerden haberdar olmaksızın, bir domatesi belki bir yılanın algıladığı gibi algılayabilirdik. Belki başka olgularsıtı koşullarda evrimleşmiş olsaydık, bir yarasa olmanın nasıl bir şey olabileceğini bile bilebilirdik.

Leibniz'in 'mümkün dünyalar' kavramı, dünyada kötülüğün niçin var olduğunu açıklamak için ortaya atılmıştır. Ancak modern kipsel mantıkta 'mümkün dünyalar' kavramı, mevcut gerçekliğin, gerçekleşmiş olabilecek başka olasılıklarını ifade etmek için kullanılır. Bu nedenle mümkün dünyalar, uzak galaksilerdeki dünya benzeri gezegenler gibi şeyler değildir.²²

Bir futbol maçını ele alacak olursak mevcut gerçekliğin dört mümkün durumundan söz edebiliriz: Maçı ev sahibi takım kazanabilir, misafir takım kazanabilir, maç berabere bitebilir ya da bir sebepten dolayı maç ertelenebilir. Bunlardan hangisi gerçekleşmiş olursa olsun mevcut olanın yerine başka olasılıkların da gerçekleşmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Bu nedenle bir maçı A takımının kazanmış olması olgu durumuyla uyuyorsa "Maçı A takımı kazandı" önermesinin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu, "Bir çemberden kendisiyle aynı alana sahip bir kare elde edilemez" önermesinin doğru olmasından biraz farklı bir biçimde doğrudur. İlkinin olumsal, ikincisinin ise zorunlu olduğunu söylemek durumundayız.

Matematikte olduğu gibi soyut çıkarımlara dayalı düşünmeyle, deneyime dayalı düşünme arasında uzun zamandır bilinen bir ayrım bulunmaktadır. Leibniz bunları aklı hakikatler ve olgusal hakikatler olarak adlandırır.

Keza iki tür hakikat vardır: Aklı hakikatler ve olgusal hakikatler. Aklı hakikatler zorunludur ve karşıtları olanaksızdır; olgusal hakikatler ise muhtemeldir ve karşıtları olanaklıdır. Bir hakikat zorunluysa zeminine analiz yoluyla ulaşabiliriz; yani onu daha basit idealara ve daha basit hakikatlere ayrıştırıp en nihayet ilk hakikatlere erişebiliriz. Nitekim matematikçiler de benzer biçimde kurgusal teoremleri ve işlemsel kaideleri analiz yoluyla tanımlara, aksiyomlara ve koyutlara indirgerler. (Leibniz, 2011, s. 29)

²² Kripke, 'mümkün dünyalar' kavramının yaratabileceği kafa karışıklığını önlemek için sonradan bu kavramın yerine, 'dünyanın mümkün durumu' kavramını kullanmayı yeğlemiştir.

Bu ayırım bir bilginin doğruluğuna ne ölçüde güvenilebileceğimizi açıklamak açısından oldukça kullanışlıdır. Leibniz'in bu ayırımı önemli ölçüde Kant'ın analitik/sentetik ayırımına benzemektedir.

Bir öznenin yüklemle ilişkili olduğu her yargıda (Burada sadece olumlu yüklemli düşünüyorum, çünkü negatif olanlara başvurmak daha kolay olacaktır) söz konusu ilişki iki şekilde mümkündür. Ya B yüklemi A kavramında içerilen bir şey olarak (örtük bir biçimde) A öznesine aittir, ya da B kavramı, onunla ilişkide olduğundan emin olsak bile A kavramının bütünüyle dışında konumlanır. Ben bunu ilk durumda analitik, ikinci durumda sentetik olarak adlandırıyorum. (Kant, 2000: B10).

Kant'a göre herhangi bir deneyimsel bilgiye ihtiyaç duyulmaksızın “Bütün cisimler yer kaplar” önermesinin doğru olduğu söylenebilir. ‘Yer kaplama’ yüklemi bize zaten cisim öznesinin tanımını verir. Ancak “Bu masa siyahtır” önermesinin doğru olup olmadığını anlamak için masayı incelemek ve olguyla önermenin birbirine uyup uymadığını test etmek durumundayızdır. Önergelerin doğruluğunu yanlışlığını anlamak için ilk örnekte önermeyi çözümler, ikincisinde empirik bilgilerimizi bir araya getiririz. Bunun yanı sıra verdiğimiz örneklerin ilki önermelerin yargısının kökeni açısından a priori, diğeri de a posteriori'dir.

Analitik yargılarda özne, yüklemde içerildiği için bu tip önermeler bilgimizi genişletemez. Buna karşılık sentetik yargılar bilgimizi genişletir. Sentetik a priori yargıların ise bilgimizi genişlettiği halde deneyime dayanmaması gerekir. Bu tip önermelere en uygun örnek, aritmetik ve geometridir. Kant, $5+7=12$ 'nin analitik mi yoksa sentetik mi olduğunu soruşturur. Kant'tan önceki felsefeciler için (Frege ve Ayer gibi ardılları için de) böylesi bir önerme analitiktir. Ancak Kant, matematik dizgesinin bileşenlerini ele alır. ‘5’, ‘7’, ‘+’ öğeleri ‘12’de içerilmezler. Benzer şekilde “Bir doğrunun dışından onu kesmeyen yalnızca bir doğru çizilebilir” önermesinin doğruluğu burada geçen ‘doğru’, ‘bir’, ‘doğrunun dışı’ ifadelerinin kendisinden çıkarılamaz. Kant'a göre matematik saf zamanın, geometri ise saf mekanın görüşü üzerine temellenir. Ancak sentetik a priori yargılar yalnızca aritmetik ve geometride bulunmaz. Doğa bilimlerinin kurucu yargıları da sentetik a prioridir (nedensellik ilkesi gibi).

Kant'ın sentetik a priori yargıları olanağını soruşturmasındaki en güçlü neden *Prolegomena*'nın başında açıkça belirttiği gibi doğa bilimlerinin göz kamaştırıcı

gelişiminin aksine metafiziğin zayıflığına bir açıklama getirmektir. Metafizik salt akla dayalı olarak yargılar üretirken doğa bilimleri deneyimden yola çıkmaktadır ama öte yandan kurucu yargıları a priori'dir. "Eğer içinde kimyasal bir karışım bulunan beher kabı, etrafında ateş olmaksızın ısınıyorsa, bu içindeki sıvıda kimyasal reaksiyonun gerçekleşmekte olduğu anlamına gelir" önermesi yalnızca bir algı durumunu ifade etmez. Olgular arasında kurulan bir neden-sonuç bağlantısını da ortaya koyar. Bir algıyı ifade eden yargıya anlama yetisinin neden kavramını bağlayarak sentetik ama zorunlu bir önerme ortaya koymuş oluruz.

Kripke, analitik/sentetik ayrımı üzerinde çok durmaz ancak a priori/a posteriori ayrımı konusunda oldukça özgün görüşler öne sürer. Felsefe tarihinde genellikle 'a priori' zorunlu, 'a posteriori' ise olumsal kavramlarıyla eşdeğer görülmüştür. Kripke'ye göre bu bir hatadır.

Kimi felsefeciler bu nitelendirmedeki kipliği her nasılsa –ebilir (can)'den –malı (must)'a çevirirler. Onlar, bir şey a priori bilgi alanına aitse, onun deneysel olarak bilinmesinin mümkün olamayacağını düşünürler. Bu yalnızca bir yanılgıdır. Bir şey a priori bilinebilir türden cümlelerin alanına ait olabilir, ancak yine de deneyime dayalı olarak belli insanlarca bilinebilir. Gerçekten sağduyuyla bir örnek vermek gerekirse: Bir hesap makinesiyle çalışan biri, hesap makinesinin şöyle şöyle bir sayının asal olup olmadığına bir cevap verebileceğini bilir. Sayının asal olduğunu kimse ne hesaplamıştır ne de kanıtlamıştır; ancak makine yanıtı verir: bu sayı asaldır. Öyleyse biz, sayının asal olduğuna inanıyorsak, buna makinenin yapısı, fizik yasaları üzerine bilgimiz vs. temelinde inanırız. Biz bu nedenle ona saf a priori kanıt temelinde inanmayız. Biz ona a posteriori (eğer a posteriori diye bir şey varsa) bir kanıt temelinde inanırız. Ama yine de, belki, gerekli hesaplamaları yapan biri tarafından a priori olarak bilinebilir. Öyleyse, 'a priori olarak bilinebilir', 'a priori olarak bilinmelidir' anlamına gelmez. (Kripke, 2001, s.35)

A posteriori zorunlu gerçeklikler olduğu gibi, a priori olumsal gerçeklikler de vardır. Klasik bilgilimsel yaklaşımdan bakılırsa matematiksel gerçekliklerin zorunlu doğrulara işaret etmesi gerektiği düşünülür. Oysa Gödel, Eksiklik Kuramı'yla belirli düzeyde aritmetiği içeren aksiyomatik sistemlerin tam olmadığını ve doğru olarak değerlendirdiğimiz hâlde kanıtlayamadığımız önermeler bulunabileceğini göstermiş oldu. Bu, bize kimi matematik önermelerinin zorunlu anlamına gelecek şekilde a priori olmadığını göstermektedir. Kripke, örnek olarak Goldbach Hipotezi'ni verir. Hipotez, 2'den büyük her çift sayının iki asal sayının toplamı olduğunu söylemektedir. Ancak çok büyük sayılara kadar hipotezin doğruluğu sınanabilmişse de ispatı henüz

yapılmamıştır. Üstelik bir ispatının bulunmama olasılığı da vardır. Bu yüzden hipotezin zorunlu olarak doğru olduğu söylenemez. Ancak bunun olası olduğu söylenebilir.

Peki a priori ve a posteriori kavramlarının felsefe geleneğindeki alımlanışının yarattığı bu kafa karışıklığından sıyrılmanın bir yolu var mıdır? Kripke ‘zorunlu’ ve ‘olumsal’ gerçekliklere mümkün dünyalar semantiği içinden açıklamalar getirerek bu yolu açar. Kripke zorunluluk kategorisini ‘tüm mümkün dünyalarda aynı şeye işaret etmek’ olarak açıklar. Olumsal ise ‘başka türlü olması muhtemel olan’dır.

“Donald Trump, Amerika’nın 45. devlet başkanıdır” önermesi kuşkusuz doğru bir önermedir. Ancak önermenin doğru olması onun zorunlu olduğu anlamın gelmez. Pekâlâ, Donald Trump’ın büyükbabası Amerika’ya göç etmeye bilirdi. Almanya’daki berber dükkanı ona çok para kazandırabilir ve bu, onun yaşamını Almanya’da sürdürmesine neden olabilirdi. Böylelikle belki torun Donald berberlik öğrenip, şu anda, tüm yaşamını Almanya’da küçük bir dükkanda berberlik yaparak geçirmiş yaşlı bir emekli olarak yaşamını sürdürüyor olabilirdi. Biz ‘Donald Trump’ı ‘Amerika’nın 45. devlet başkanı’ olarak betimleyebiliriz. Fregeci yaklaşımla bu betim, Donald Trump’ın anlamı olacaktır. Russell açısından Donald Trump adı, ‘Amerika’nın 45. devlet başkanı’ betiminin bir kısaltması olarak değerlendirilecektir. Strawson ve Searle için ise Trump adının gönderimine ‘Amerika’nın 45. devlet başkanı’, ‘The Trump Organization’un sahibi’, ‘kürtaj karşıtı kişi’ vs. betimlerinden oluşan aile karşılık gelecektir. Kripke’ye göre betim kuramının tüm bu versiyonları hatalıdır. Çünkü betim kuramının kendisi temelden hatalıdır. Kripke bunu göstermek için metafizik ve bilimsel argümanlar geliştirir.

Birisi eğer ‘Donald Trump kimdir?’ diye sorarsa ona yukarıda sıraladığımız betimleri sunarız. Ancak bu betimlerin hiçbirisi zorunlu olarak Donald Trump’la ilişkili değildir. Kripke, adlarla betimler arasında bir ayrım yapar ve adların zorunlu olarak tüm mümkün dünyalarda bir nesneye işaret ettiğini, ancak betimlerin çoğunlukla (her zaman değil) mevcut gerçekliğe dair bir bilgi sunduğunu söyler. Kripke, özel adlara, tür adlarına ve kimi betimlere atfettiği tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye işaret edilebilme özelliğini ‘katılık (rigidity)’ olarak adlandırır.

Katı gösterici kavramı hakkındaki konuştuğumda, bu, nesnenin, tüm mümkün dünyalarda var olmak zorunda olmasına, onun, zorunlu olarak var olması gerektiğine gönderim yaptığını ima

ettiğim anlamına gelmiyor. Bazı şeyler belki pozitif tam sayılar gibi matematiksel varlıklar, eğer varlarsa, zorunlu bir şekilde var olurlar (Kripke, 2011, s.10).

Özel adlar birer ‘katı gösterici (rigid designator)’dır ve onlar da tüm mümkün dünyalarda aynı şeye işaret ederler. Bizler genellikle ‘Aristoteles’ adının ‘Büyük İskender’e ders vermiş kişi’ye, veya ‘Platon’un öğrencisi’ne işaret ettiği konusunda pek tereddüt etmeyiz. Bu, dilin gündelik kullanımına ve sağduyuya da uygundur. ‘Kimdir’ sorusuna verdiğimiz tüm bu yanıtlarla belirli bir kişiye işaret ediyoruzdur. Ancak felsefi açıdan doğru soru, “Bu betimler belirli bir nesneye işaret ediyor mu?” değil, “Bu betimler her durumda belirli bir nesneye işaret etmek için sabitlenebilir mi?” olmalıdır.

Katı belirlemedeki temel düşünce, çeşitli olgukarşıtı durumlar düşünüldüğünde, söz konusu ifadedeki yerin, (belirli bir kullanım bağlamında) sabitlenmiş (fixed) bir göstericinin olmasıdır. Bu yüzden biz eğer Aristoteles’in İskender’e ders vermediği olgukarşıtı koşulları betimlersek ve eğer ‘Aristoteles’ bir katı göstericiyse, o zaman biz adı, olgusal bir koşulu betimlemek için kullandığımızda, işaret ettiğimiz bu olgukarşıtı durumdaki aynı kişiye işaret etmek için kullanmış oluruz. Öte yandan ‘Aristoteles’ her mümkün dünyada aynı kişiye işaret eder. (Fitch, 2004, 36)

Ancak ‘Aristoteles’ adı Yunanistanlı pek çok başka kişiye verilmiş olabilir. Hâtta çok çeşitli alanlarda konuşabilme yeteneğini olan hezarfen birisini ‘Aristoteles’ lakabıyla çağırıyor olabiliriz. Benzer şekilde Türkiye’de ‘Zeynep Korkmaz’ adında yüzlerce insan bulunabilir. “Zeynep okuldan ayrılmaya karar vermiş” dediğimde, bunu kuşkusuz konuşucuların tanıdığı bir Zeynep’e atıfta bulunarak yaparım. Ancak bunu ayırt etmek her zaman kolay olmayabilir. Felsefecilerin bulunduğu bir mecliste, John Searle’ün, “Wittgenstein, tavuk etini sevmez” dediğimizi düşünelim. Dinleyicilerden önemli bir çoğunluğunun burada sözü edilen Wittgenstein’in Viyanalı ünlü felsefeci Wittgenstein olduğunu düşüneceğini öngörebiliriz. Oysa John Searle’ün dört köpeği vardır. Bunların adları, Bertrand Russell, Gottlob Frege, Gilbert Ryle ve Ludwig Wittgenstein’dır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Aristoteles’in farklı olgukarşıtı durumlarda farklı betimlerle tanımlanabilir. Aristoteles’in Stagira’da doğmadığı, Büyük İskender’e ders vermediği, hâtta felsefeyle hiç uğraşmadığı ya da küçük yaşta geçirdiği bir rahatsızlık yüzünden akli melekelerinin zayıf kaldığı olgukarşıtı durumlar düşünebiliriz. Bunların

tümünde yine Aristoteles'ten söz etmeyi sürdürmüş oluruz. Aristoteles'in hiç var olmadığı bir olgukarşıtı durum düşünelim. Aristoteles hiç var olmayabilirdi. Ancak biz “Aristoteles var olmayabilirdi” dediğimizde bile Aristoteles'e işaret etmeye devam ediyor oluruz. Bir şekilde o kişi Aristoteles olarak adlandırılmıştır ve sonrasında neler yapmış olursa olsun nesnesi hakkında söz edebileceğimiz bu ad günümüze kadar gelebilmiştir. O ada sahip kişinin eylemiş olduğu şeyler değişse bile ad, ‘şöyle şöyle şeyleri yapmamış’ birisi olarak bile olsa o kişiye işaret etmeyi sürdürecektir.

Kripke'nin, betim kuramına yönelttiği bilimsel eleştiriler iki yönlü olarak ele alınabilir. Bunlardan ilki konuşucunun nesnenin hangi betimle karşılanacağı konusunda yanlış bir bilgiye sahip olması, diğeri de işaret edilecek nesne hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığı durumlardır.

Betim kuramları, örtük olarak konuşucuların sözünü ettikleri kişilerin belirgin özelliklerini bildiklerini varsayar. Aristoteles, ‘Büyük İskender’e ders veren kişi’ betimiyle karşılanabilir. Oysa çoğu insan Aristoteles'in, Büyük İskender'e ders verdiğini bilmeyebilir. Hattâ ‘Aristoteles’ adını, o kişinin neler yaptığından haberdar olmaksızın, sadece onun hakkında konuşan birilerinden duymuş olabilir. Bu durumda o kişinin ‘Aristoteles’ adını kullanarak Aristoteles'e işaret etmediğini mi söylemeliyiz? Aristoteles, birçok kimse için lise felsefe derslerinde adı geçen, açık bir betimle karşılanamayacak dağınık çağrışımlar uyandıran bir ad olabilir. Hattâ hakkında bu kadar şey bile bilmediğimiz insanlara adlarını kullanarak gönderim yapabiliriz. Örneğin, bir restorandayken sipariş vermemizi bekleyen garsona “Sipariş için Zeynep Hanım'ı bekleyeceğiz” dediğimizi düşünelim. Garson da “İçkilerinizi önden alır mısınız yoksa onu da Zeynep Hanım geldiğinde mi seçeceksiniz?” diye sormuş olsun. ‘Zeynep Hanım’ adını ilk kullanan, tanıdığı belirli birine işaret etmek için kullanmıştır. Oysa garsonun o kişi hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Yine de başarılı bir diyalog gerçekleşmiştir. Kripke bunu daha önce Strawson'un *Bireyler* kitabında kullandığı ‘gönderim ödünç alma’ kavramla açıklar. Garson, ‘Zeynep Hanım’ adını ilk kullanıcıdan ödünç almıştır. Böylelikle adın neye işaret ettiğini bile bilmeden adı kullanabilir. Oysa bir betim bu şekilde kullanılamaz.

İnsanların çoğu kendisinden söz ettikleri insanlar hakkında pek çok yanlış bilgiye sahiptir. Çoğu kişi Einstein'den söz ederken, onun atom bombasını bulan kişi olduğunu düşünür. İnsanların önemli bir kısmı Darwin'in, insanın maymundan geldiğini iddia ettiğini düşünüyor olabilir. Ayrıca bu kişilere karşılık gelecek birbirinden çok farklı betimler olabilir. Bir adın eşsiz bir şekilde karşılanmasını

sağlayacak betim bunlardan hangileri olmalıdır. Örneğin, Katarina Witt, 2 Olimpiyat, 4 Dünya Şampiyonluğu bulunan üstelik 6 kez üst üste Avrupa Şampiyonluğu kazanmış dünyanın gelmiş geçmiş en büyük buz patencisidir. Ancak pek çok kişi için yalnızca ‘Playboy dergisi 1998 Ocak ayı kapak kızı’ olarak betimlenebilir. Katarina Witt’e dair bu bilgilerden birini bilen birisi için öbürleri tümüyle bilinmez kalmış olabilir.

Üstelik doğru bildiğimizi sandığımız şeylerin bir gün yanlış olduğunu öğrenebiliriz. Kripke, Gödel’in, Eksiklik Kuramı’nı bulmadığı, onu bulan ama yayınlama fırsatına sahip olamadan vefat etmek talihsizliğine uğrayan Schmidt adındaki bir matematikçiden çaldığı, sonra da sanki kendisi bulmuş gibi yayınlattığı bir olgukarşıtı durum düşünmemizi önerir. Gödel’e atfedilen, matematik alanındaki bu büyük başarı kendisine haksız bir şöhret kazandırmıştır. Gödel birisine tanıtılmak istendiğinde kullanılacak en iyi betim, ‘Eksiklik Kuramı’nı bulan kişi’ haline gelmiştir. Oysa yeni öğrendiğimiz bilgiyle bu betimin artık, Schmidt’e karşılık geldiğini öğreniyoruz.

Tarihsel şahsiyetlerle ilgili bilgimiz a priori bir dayanağa sahip değildir. Onları başkalarının bize ilettiği bilgibilimsel verilerle biliriz. Biz Gödel’in Eksiklik Kuramı’nı bulan kişi olduğuna dair inancımızı çoğunlukla bu konuda bilgili insanların bu özelliği ona atfetmesi sayesinde geliştiririz. Kimileri *Hamlet*’i yazan kişinin Shakespeare değil de Marlowe olduğuna inanır. Kimi Antikçağ araştırmacıları *İliyada* ve *Odyseia* destanlarını yazmış Homeros adında birinin hiç yaşamadığını ileri sürerler. Böylesi önermelere verdiğimiz doğruluk değeri çoğunlukla belirli bir zamandaki yaygın kanaate göre şekillenmektedir. “Ricardo Reis, *Ricardo Reis’in Odları* kitabının yazarıdır” önermesine, Fernando Pessoa’nın Kasım 1935’te ölümünden önce doğruluk, ölümünden sonra ise yanlışlık atfedilebilir. Kasım 1935’te Fernando Pessoa öldüğünde evinde bulunan notlardan anlaşıldı ki Portekizce yazar ve kimileri çok meşhur Alberto Caeiro, Alvaro de Campos, Ricardo Reis, Bernardo Soares gibi yazarların hiç birisi aslında yaşamamıştı. Bunların eserlerinin tamamı o zamana kadar pek de tanınmayan şair Fernando Pessoa tarafından yazılmıştı. Şayet bu bilgi ortaya çıkmamış olsaydı bugün hâlâ tarihsel birer şahsiyet olduğuna inanarak ‘*Ricardo Reis’in Odları* kitabının yazarı’ betimini bu hayalî karaktere işaret etmek için kullanıyor olabilirdik.

Kripke’nin olgukarşıtı örneğine dönecek olursak, Eksiklik Kuramı’nı bulan kişinin kim olduğuna dair inancımız Gödel ya da Schmidt adlarını kullanırken kime işaret ettiğimizi belirleyebilir mi?

‘Gödel’ adıyla yalnızca ‘Aritmetiğin eksikliğini bulan kişi’ betimini ilişkilendiren insanları düşünelim. Bu olgukarşıtı durumda onların ‘Gödel’ adıyla ilişkilendirdikleri betim, Schmidt’e gönderim yapar. Öyleyse onlar ‘Gödel’ adını kullandıklarında, Schmidt’e mi işaret ederler. Kesinlikle hayır. Eğer Kripke’nin iftirası doğrulanırsa onların, “Gödel, aritmetiğin eksikliğini buldu” iddiası Gödel’le ilgili hatalı bir cümle olurdu. Schmidt’le ilgili hatalı bir cümle olmazdı. Bu örnekler konuşucunun inançlarının bir adı bir bireyle özdeşleştirmede başarılı olduğunda bile bu adın o bireye gönderim yapmayabileceğini gösteriyor. (Devitt, Michael & Sterelny, 1999, s.57).

Bu türden bir adla hangi betimi ya da betim tutamını karşılamış olursak olalım, bunlar olumsal ve değişebilir olmak durumundadır. Ancak bu, bir kişinin nerede doğduğu, neler yaptığı ya da bir köprünün nerede bulunduğu, bir dağın ne yükseklikte olduğu gibi olgusal gerçeklikler için geçerlidir. Kripke kimi durumlarda betimlerin de katı olabileceğini söyler. Bu durumlar kendilerini genellikle matematikte doğal sayılarda ve doğal türlerin betimlerinde gösterirler. “Gezegenlerin sayısı 8’dir” önermesi doğrudur, ancak bu zorunlu bir gerçekliğe işaret etmez. Samanyolu galaksisinde 8’den az ya da çok gezegen bulunuyor da olabilirdi. Buna karşılık 8, ‘7’den sonra gelen tam sayı’ betimiyle karşılanabilir ve bu zorunlu olarak böyledir. 8 sayısı tüm tam sayılarla birlikte bir katı göstericidir. Benzer biçimde Altın için ‘değerli bir maden’, ‘sarı renkli’²³, ‘kendisinden süs eşyası yapılan’ betimleri kullanılabilir. Bütün bu nitelikler değişebilir. Farklı koşullar altında altın, bize sarı değil mavi olarak görünebilir. Marstaki madencilik çalışmalarının gelişmesinin ardından oradan bol miktarda altın çıkarılabilir ve bu altının değerini düşürebilir. İnsanlar değerli olmayan böyle bir madeni süs eşyası olarak kullanmayı bırakabilirler. Öyleyse Altın’ın tüm mümkün dünyalarda aynı şeye işaret etmesini sağlayacak nitelik ne olabilir? Kripke bunun için Altın’ın atom numarasının 79 olması olduğunu söyler.²⁴ Biz Altın’ın 78 atom numarasına karşılık gelen metalin sahip atom yapısının olduğu olgukarşıtı bir durum düşünemeyiz. Bu durumda o, Altın değil başka bir maden olurdu. ‘Altın’ sözcüğü başka doğal tür adları gibi bir katı göstericidir. ‘Işık’, ‘kaplan’, ‘altın’ gibi adlar,

²³ Kant, *Prolegomena*’da “Altın sarı renkli bir metaldir” önermesinin analitik olduğunu söyler. Çünkü Kant’a göre ‘sarı’ ve ‘metal’ olmak, ‘altın’ kavramında içerilir. Oysa Kripke için ‘metal olmak’da ‘sarı olmak’ da deneysel olarak bilinebilecek ve olumsal özelliklerdir.

²⁴ Kuşkusuz buradaki ayırıcı nokta altının atom yapısının periyodik cetvelde 79 numarayla karşılanmış olması değildir. Pekâlâ elementler için başka bir sınıflandırma biçimi seçilmiş olabilir ve başka bir numara, işaret ya da harf dizisi almış olabilirdi. Burada kastedilen, Altın’ın 79 numaranın karşılık geldiği atom yapısına sahip olmasıdır.

onların ne olduğu keşfedildikten sonra onları tanımlayan şey neyse, bu özelliğe sahip olmak, o adın karşıladığı nesneyi katı olarak belirler. Hangi çağda hangi mümkün dünyadaki hâlimden söz edersek edelim hep altına, kaplana ve ışığa işaret etmeyi sürdürürüz. Bu yaklaşımın en iyi örneğini Hilary Putnam, “Anlamın Anlamı” makalesindeki İkiz Dünya (Twin Earth) düşünce deneyiyle vermektedir. Buna göre İkiz Dünya adında bir gezegen vardır ve buradaki her şey Dünya’dakiyle tıpatıp aynıdır. Dünya’da yaşayan Oscar₁, burada okyanusları ve nehirleri oluşturan, içilebilen maddeyi ‘su’ olarak adlandırmaktadır. İkiz Dünya’da da tıpkı suya benzeyen bir madde bulunur. Buradaki Oskar₂ de bu maddeye ‘su’ demektedir. Bu iki madde de renksiz, tatsız, akışkandır. Ancak tüm bunlara karşın Oskar₁’in ‘su’ diye işaret ettiği maddenin molekül yapısı H₂O iken Oskar₂’nin ‘su’ sözcüğüyle işaret ettiği maddenin molekül yapısı XYZ’dir. Bu nedenle nasıl görüldüğünden, nasıl kullanıldığından bağımsız olarak bu iki maddenin birbirinden farklı olduğunu söylemek durumundayız. Buradan anlaşıldığı üzere ‘H₂O molekül yapısına sahip olmak’ betimi su nesnesi için bir katı göstericidir.

Putnam’ın da Kripke’nin de benimsemiş olduğu, sözcüklerin anlamlarının yalnızca zihinsel ve kavramlar arası ilişkilerin bir sonucu olmadığını, anlamın esas olarak dış dünyada neler olup bittiğiyle ilgili olduğu görüşü dışsalcılık olarak adlandırılır. Putnam’ın İkiz Dünya argümanında, her iki Oscar da kullandığı ‘su’ sözcüğüyle ilgili benzer niyetlere, bilgilere, deneyimlere sahiptir. Ancak bu ikisinin anlamının farklı olmasına yol açan şey bunlar değildir. Putnam’ın ünlü motto’suyla söyleyecek olursak, “Anlam, kafanın içinde değildir”.

Bu görüşün aksine Frege’ye göre anlam şeyler arasında değil kavramlar arasındadır. ‘Akşam Yıldızı’ adı bir nesneye gönderim yapar. Ancak bunun yanı sıra ‘Akşamları bir noktada görünen yıldız’ olarak da bir anlamı vardır. Aynı nesneye gönderim yapan bir de ‘Sabah Yıldızı’ adı vardır. Bu iki ad da söz konusu nesnenin yani Venüs gezegeninin farklı sunum kipleridir. Bu anlam, adın gönderim yaptığı fiziksel olandan farklı bir şeydir. Bu ayrım, eşgönderimli adlar arasındaki özdeşlik cümleleriyle, bir şeyin, kendisiyle özdeş olduğunu ifade eden özdeşlik cümleleri arasındaki semantik farkı açıklamaktadır.

- a. Akşam Yıldızı Akşam Yıldızıdır.
- b. Akşam Yıldızı Sabah Yıldızıdır.

Bu iki önermede de Frege'ye göre anlamlar arasında bir ilişki kurulmuştur. Önermelerin ikisi de kuşkusuz doğrudur. Ancak bu önermelerdeki doğruluklar zorunlu olarak mı yoksa olumsal olarak mı değerlendirilmelidir?

'Akşam Yıldızı' ve 'Sabah Yıldızı' adları çok eski zamanlardan beri iki farklı gök cismi gibi değerlendirilip adlandırılmıştır. Bunlar aslında Venüs gezegeninin günün farklı saatlerindeki görünümüne verilen adlardır. Günbatımı sırasında gökyüzünde görünen en parlak yıldız Akşam Yıldızı, gündeğümü sırasında gökyüzünde görünen en parlak yıldız Sabah Yıldızı deriz. Adlar arasındaki özdeşlikler cümleleri ilk örnekte olduğu gibi totolojik, ikincisinde olduğu gibi bilgimizi genişleten türden olabilir. Hangisi olursa olsun zorunlu gerçekliklerden söz ediyor olunuz. Ancak adlarla betimleri özdeş tuttuğumuzda ya da birbirinin yerine kullandığımızda olumsal alana açılmış olunuz:

- c. Günbatımı sırasında gökyüzündeki en parlak yıldız, gündeğümü sırasında gökyüzündeki en parlak yıldızdır.

Burada kullandığımız betimler "Isı, moleküllerin hareketidir" önermesindeki betimden farklıdır. 'Moleküllerin hareketi' ısı olgusunun zorunlu koşuludur ve tüm mümkün dünyalarda aynı şeye işaret eder. Buna bir gök cisminin orada ya da burada olması tümüyle olumsal bir olgudur ve böyle bir nesneye işaret eden betim, katı olmayan bir betimdir. Venüs gezegeninin o noktada olmayabileceğini, onun bulunduğu noktada Mars'ın olabileceğini ya da 'Akşam Yıldızı' ve 'Sabah Yıldızı' adlarının iki farklı cisime verilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Bu nedenle böylesi betimler bir nesneye doğrudan gönderim yapmakta başarısız olabilir. Buna karşılık adlarla kurulan özdeşlik cümleleri zorunludur.

'R₁' ve 'R₂', özdeşlik işaretinin iki yanında bulunan iki katı gösterici olsun. Öyleyse, 'R₁=R₂' eğer doğruysa, zorunludur. 'R₁' ve 'R₂'nin gönderimleri, sırasıyla, 'akşamleyin (sabahleyin) gökyüzünde şöyle şöyle bir pozisyonda bulunan göksel cisim' formuna sahip Akşam Yıldızı ve Sabah Yıldızı durumlarında, 'D₁' ve 'D₂' katı olmayan göstericileri tarafından pekâlâ sabitlenebilir. Öyleyse, 'R₁=R₂'nin zorunlu olmasına karşın, 'D₁=D₂' pekâlâ olumsal olabilir ve bu, sık sık, 'R₁=R₂'nin başka türlü olmuş olabileceği hatalı görüşüne yol açan şeydir. (Kripke, 2001, ss.143-144)

Aynı nesneye işaret eden adlar arasında özdeşlik zorunludur ve bu önermelerde adlar bir anlam kaybı olmaksızın yer değiştirebilir. Ancak Kripke, 'inanıyor ki ...', 'biliyor ki ...', 'merak ediyor ki...' gibi, kipliklerle kurulmuş cümlelerde yer değiştirilebilirliği

kabul etmez. Ona göre, eğer A konuşucusu içtenlikle x önerüsünü yapıyorsa, bu zaten A, x'e inanıyor demektir. Ancak B konuşucusu A'nın inancı hakkında bir şey söylediğinde bu, sorunlara yol açar. Diyelim ki, Zeynep, 'Çeksem O Şûhu Sîneye Hûlyalarım Gibi', 'Bir Pür Cefa Hoş Dilberdir' ve 'Dem O Demlerdi ki Edip Hemdem-i Ülfet Beni' eserlerini çok seviyor. Bu eserlerin bestecisi olan İlhamî'ye bu eserlerinden dolayı hayranlık duyuyor. Öyleyse şöyle söyleyebiliriz:

Zeynep, İlhamî'nin çok iyi bir bestekâr olduğuna inanıyor.

İlhamî, Padişah III. Selim'in eserlerinde kullandığı mahlasıdır. İlhamî ve III. Selim birbiriyle özdeşse şöyle söyleyebilmeliyiz.

Zeynep, III. Selim'in çok iyi bir bestekâr olduğuna inanıyor.

Oysa Zeynep'in inancının bu olmadığı açıktır. Çünkü o, bu ikisinin aynı kişi olduğundan haberdar değildir. Onun inancı İlhamî'nin iyi bir bestekâr, III. Selim'in ise bir padişah olduğu yönündedir.

Kripke, bu sorunu Mill'le tartışarak yürütür. Kripke'nin Nedensel Kuram'ı, Millci bir ruh taşısa da önemli noktalarda ondan ayrılır. Öncelikle, Mill, adların yalnızca nesneye gönderim yapma işlevi olduğunu söylerken bu niteliği, betimlere ya da tür adlarına yüklemes. Oysa Kripke özel adların yanı sıra kimi betimlerin de katı olabileceğini söyler. Örneğin, 'dördün karekökü' betimi tüm mümkün dünyalarda aynı sayıya işaret eder. Ayrıca Kripke katılığı özel adlar ve pozitif tamsayılarla birlikte doğal türlerle karşılık gelen adlara da uygulamıştır. Altın, kaplan, ışık gibi tür adları da tüm mümkün dünyalarda aynı nesnelere işaret eder.

Millci Doğrudan Gönderim Kuramı, bir adın taşıyıcısına gönderim yapmaktan başka bir işlevi olmadığını söyler. Mill açısından, "Akşam Yıldızı, Akşam Yıldızı'dır, "Akşam Yıldızı Sabah Yıldızı'dır", "Sabah Yıldızı, Sabah Yıldızı'dır" aynı şeyin üç farklı yoldan anlatılmasından ibarettir. Ancak Kripke açısından önemli bir fark, "Akşam Yıldızı Sabah Yıldızı'dır" önermesinin deneysel bir yoldan biliniyor olmasıdır. Böylelikle önerme bilginizi genişletir. Ancak yine de zorunludur. Millci doğrudan gönderim görüşünde de Kripkeci Nedensel Kuram açısından da bu tip önermeler gönderim belirli bir 'şey üzerine (de re)'dir. Ancak inanç bildiren önermelerde durum farklıdır. İnanç ifadelerindeki gönderimlerin, Millci yaklaşımda

olduğu gibi, şey üzerine olduğunu kabul edecek olursak, İlhamî ve III. Selim örneklerinde olduğu gibi önermeler doğru bir olguyu karşılamakta başarısız olur.

Eşgönderimli adlar çok yaygındır ve bunlardan birinin ya da diğerinin kullanılmasının hiçbir semantik fark yaratmayacağı görüşü pek kabul edilebilir değildir. Belirli kişilerin veya yerlere farklı topluluklarca farklı adlar verildiği pek çok durum vardır. Iğdır ve Ağrı illeri arasındaki dağ, Türkler tarafından Ağrı, Ermeniler tarafından Ararat olarak adlandırılır. Aynı kişi Doğu toplumlarında İbn Rüş, Batı toplumlarında Averroes olarak bilinir. Bu adlandırmaları yapan toplumlarda söz konusu nesnelerin az ya da çok farklı betimleri ayırıcı olarak ön planda olabilir. Dolayısıyla aynı nesneye işaret etseler bile bunlar birbirlerinin yerine kullanılamazlar. Bu açıdan inanç önermeleri söz konusu olduğunda betim kuramı görünüşte katı Millîci yaklaşımdan daha avantajlı görünmektedir. Ancak Fregeci görüş sadece inanç önermeleri konusunda değil, bunun dışındaki önermelerde de adların yer değiştirebilir olmadığı görüşündedir.

Kripke, “İnanç Hakkında Bir Bilmece” makalesinde inanç bildiren cümlelerin yol açtığı bir bilmece ortaya atar. Fransa’da yaşayan Pierre adında birini düşünelim. Bu kişi, muhtemelen kartpostallardan ve seyahat dergilerinden edindiği bilgilere dayanarak, Londra’nın güzel bir şehir olduğuna inanır ve “Londres est jolie” önermesiyle bunu ifade eder. Biz bu durumu şu şekilde ifade edebiliriz:

Pierre Londra’nın güzel bir şehir olduğuna inanıyor.

Sonra Londra’ya gider ve burada kötü bir mahallede yaşayıp İngiltere’yle ilgili hoş olmayan deneyimler edinir. Bunun üzerine “London is not pretty” önermesini sözcüler. Bunu da şu şekilde ifade edebiliriz:

Pierre, Londra’nın güzel bir şehir olmadığına inanıyor.

Bu iki cümlede geçen London ve Londres eşanlamlı mı sayılmalıdır? Bu önermeleri sözcileyen kişinin bu iki yargısının neye işaret ettiğini söylemeliyiz? Londres Fransa’da yaşayan bu kişi için birtakım betimlerle tarif edilebilir. Pierre “Londres, güzel bir şehirdir” dediğinde sözünü ettiği şehir, onun, kartpostallarda karşılaştığı, bir dizide, filmde vs gördüğü şehirdir. Londra’ya gittiğinde ise Pierre şehre dair başka deneyimler edinir ve bunu başka betimlerle ifade edebilir hâle gelir. Bu iki ad aynı

şeye işaret etmesine karşın farklı betimlerle karşılaşılır. “Londres est jolie” diyen kişi “London is not pretty” diyen kişidir aynı zamanda. Ancak ‘Londres’ ve ‘London’ aynı coğrafi bölgelere işaret etmelerine karşın Pierre bunun farkında değildir. Eğer iki adı eşanlamlı olarak değerlendirirsek Pierre’in birbiriyle çelişen inançları olduğunu söylemeliyiz.

Kripke, bu örneği sunduğu “İnanç Hakkında Bir Bilmece” makalesinde inanç kipiyle kurulu önermeleri açıklamak için iki ilke ortaya koyar:

Aktarım İlkesi (Disquotational Principle): Eğer normal bir İngilizce²⁵ konuşucusu, düşünüm üzerinden, içtenlikle ‘p’yi öne sürüyorsa, öyleyse o p’ye inanır. (Kripke, 2011, 137)

Çeviri İlkesi (Translation Principle) : Eğer bir dilin bir cümlesi o dilde doğruluğu ifade ediyorsa, öyleyse onun herhangi başka bir dildeki çevirisi de bir doğruluğu ifade eder (bu diğer dilde). (Kripke, 2011, 138)

“Aktarım ilkesi, inancın sadece *de dicto* atıflarını kabul eder, *de re* atıflarını değil” (Kripke, 2011, 137). Pierre, “Londra güzeldir” dediğinde, bu ifade bize Pierre’in Londra’nın güzel olduğuna inandığını da bildirir. Bu, önerme tutumunun bir gereğidir. Bu yüzden “Pierre, Londra’nın güzel olduğuna inanıyor” diyebiliriz. Çeviri ilkesi ise bize Londres ve London; İbn Rüşt ve Averroes; Eflatun ve Platon gibi ad ikililerinin her birinin kendi arasında aynı nesnelere gönderim yaptığını söyler.

Pierre, aktarım ilkesi gereği “Londra güzeldir” dediğinde onun Londra’nın güzel olduğuna inandığını çıkarsamalıyız. Çeviri ilkesi gereği de “Londres est jolie” dediğinde de “Londra is not pretty” dediğinde aynı nesneden söz ediyor olmalıdır. Oysa Pierre’in aklında güzel olduğuna inandığı Londres ve güzel olmadığına inandığı Londra farklı yerlerdir. Pierre, bu durumda birbiriyle çelişen iki inanca sahiptir. Kripke bu bilmeceyi ortaya sermekle bilmece üzerinden adlar, gönderim ve inanç üzerine düşüncülerle yetinir. “İnanç Üzerine Bir Bilmece”nin başında, Kripke, makalenin ana tezinin oldukça basit olduğunu söyler: “Bu bilmece, bir bilmedir” (Kripke, 2011, 125).

Eğer betimsel bir içeriği yoksa bir adın neye işaret ettiğini nasıl belirleyebiliriz? Kripke, bir adın nesneyle nasıl ilişkilendiğini bir ad zinciri kavramına dayalı olarak

²⁵ Türkçe ya da başka bir doğal dil de olabilir.

açıklar. Bir nesneye ad verme eylemi gerçekleştiğinde, artık o, kendisinin yokluğunda başkaları tarafından işaret edilebilir hâle gelir. Böylece ad aracılığıyla onu başka nesnelerden ayırt ederek ondan söz edebiliriz. Kuşkusuz aynı ada sahip pek çok nesne bulunabilir. Örneğin, dünyada Paris adında iki coğrafi bölge vardır. Birisi Seine Nehri'nin iki yanına kurulmuş, Eiffel Kulesi'yle ünlü Fransa'nın başkenti olan şehirdir, diğeri, Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas Eyaleti'nde bulunan küçük bir şehirdir. Benzer biçimde, Wittgenstein, 'dil oyunları' kavramını ortaya atmakla maruf büyük bir Avusturyalı felsefecidir. Aynı zamanda John Searle'ün köpeklerinden birinin de adıdır. Russell açısından bu adlar onların betimleri yoluyla ayırt edilebilirler. İlk örnekteki Wittgenstein, "Dil oyunları" kavramını ortaya atmış Avusturyalı felsefeci, ikinci örnekteki Wittgenstein ise, 'John Searle'ün oyunbaz köpeği' betiminin birer kısaltması sayılabilir. Ancak Kripke ve Donnellan gibi felsefeciler için adlar betimlerin kısaltmaları olmaktan öte, nesneleri başka nesnelerden ayırt etmeye yarayan işaretlerdir. Ancak adların betimsel içeriği yoksa Wittgenstein ve Paris örneklerinde olduğu gibi aynı adı taşıyan farklı nesneler birbirinden nasıl ayırt edilebilir? Kripke'ye göre şayet ad zincirinin sonundan başına doğru takip edersek ilk adlandırma ânına dönebiliriz. Böyle olduğunda, Wittgenstein'ın Avusturya'da büyük bir çelik sanayicisinin oğlu olarak vaftiz edildiği yere varabiliriz. Diğer Wittgenstein için ad zinciri farklı bir yol izlemiş olacaktır ve bu tek, eşsiz yol bizi John Searle'in köpeğine ad verdiği noktaya taşıyacaktır. Aynı şekilde Paris adını takip ettiğimizde de ad zinciri çatallanarak bizi iki ayrı eşsiz coğrafi bölgeye yönlendirecektir.

Adı kullananlar, bunu yaparken doğrudan ya da dolaylı olarak, gönderimi, ilk ad verme ânından ödünç alırlar. Yeni doğan çocuğu, onu görmeye gelenlere, "Bu Zeynep" diyerek tanıtabilirim. Onun yokluğunda da "Ona Zeynep diyoruz" diyerek ad ve nesnesi arasındaki bağı iletmiş olurum. Tarihsel şahsiyetleri ve mitsel adları ikinci yoldan biliriz. Ad verilmesinden günümüze kadar gelen nedensel bir zincirin parçası olarak Napolyon, İsmet İnönü, Pegasus gibi adları kullanırız. Onların yapıp ettikleri üzerinden konuşabilir, onları, kendileriyle özdeşleştirdiğimiz niteliklerinin bildiğimizden farklı olduğunu bir şekilde öğrenebiliriz. Ancak her durumda ad zincirinin başında işaret edilen kişiye gönderim yapmayı sürdürürüz.

3.3 Donnellan ve Tarihsel Açıklama Kuramı

Donnellan da tıpkı Kripke gibi bir adın nesneyle nasıl ilişkilendiğini herhangi bir ‘betim’ ya da ‘betim tutamı’ kavramına başvurmaksızın açıklar. Bunun için tarihsel-nedensel bir ilişki önerir. Bir adı, onu kullanan başkalarından öğreniriz ve adı kullanarak zincire dahil oluruz. Donnellan’ın “Tarihsel Açıklama Kuramı” adını verdiği bu yaklaşımda vurgu ad vermeye değil, ad öğrenmeye yapılmaktadır.

Donnellan’ın gönderim kuramına göre, bir kişiye, onu hakkında bilgi sahibi olmasak, adıyla hiçbir betimi özdeşleştiremesek bile gönderimde bulunabiliriz. Örneğin, yolda beraber yürüdüğümüz bir arkadaşımız, bir tanıdığını uzaktan görüp el sallayarak “Selam Zeynep” diyip yoluna devam etmiş olsun. Biz arkadaşımıza dönüp, “Zeynep ne kadar hoş bir kadın” diyerek hakkında hiçbir şey bilmediğimiz Zeynep’e gönderim yapabiliriz. Böylelikle bir nedensel zincirin parçası olarak arkadaşımın kullandığı ‘Zeynep’ ismiyle söz konusu nesneyi ilişkilendirebilmiş olurum. Zeynep’e gönderim yapmak için onunla ilgili bir betimden haberdar olmam gerekmez.

Tarihsel adlar daha zengin bir betim kaynağıdır. Okuldaki öğretmenler, belgesellerin sunucuları, ansiklopediler belirli adları bu betimlerle ilişkilendirerek bizi o kişi hakkında bilgilendirirler. Bunlar “... kimdir?” sorusunun yanıtları olarak görülebilirler. Ancak birisinin bu soruya vereceği yanıtla bir başkasınınki değişebilir. Bir matematikçi, Ömer Hayyam’ı, üçüncü dereceden denklemler üzerine yaptığı çalışmalarla tanıyor, buna karşılık onun aynı zamanda şair olduğunu bilmiyor olabilir. Yahut tersi mümkündür.

Donnellan, bizim adları nesnelerle ilişkilendirmemizin betimler aracılığıyla olmadığını, bunun, adların kullanımının bir tarihsel zinciri yoluyla gerçekleştiğini söyler. Tarihsel zincir, özellikle tarihsel şahsiyetlerin adlarının nesneyle doğru bir şekilde ilişkilendirilmemiz ve adın gerçek bir kişiye mi gönderim yaptığı yoksa mitsel, efsanevi ya da kurgusal bir varlıkla mı ilişkili olduğunu anlamamız açısından önemlidir. “Genellikle, bizim tarihteki bir kişinin özel adını kullanışımız (kişisel olarak tanımadığımız birininki de olabilir), adların diğer insanlar tarafından kullanılışında asalakçadır (parasitic) –konuşmada, yazılı kayıtlarda vs.” (Donnellan, 2012, s.71)

‘Aristoteles’ adının gönderiminin işaret ettiği kişiyi nasıl bildiğimizi düşünelim. Muhtemelen ‘Aristoteles’ adını ilk olarak lisedeki felsefe dersinde duymuşuzdur. Aristoteles’in felsefe ders kitaplarına girebilecek kadar önemli biri olduğunu düşünen

insanlar onunla ilgili felsefe tarihinde bir şeyler okumuş olmalıdır. Başka filozoflar ona referans vermiştir. Batılı filozofların büyük kısmı muhtemelen onu Boetius'un çevirilerinden okumuştur, Boethius Aristoteles'in önemini İbni Rüşd ve Fârâbî üzerindeki büyük etkisinden anlamış olmalıdır. Bu iki felsefeci de Yunan metinlerinden. Bütün bu süreç içindeki herkes (Aristoteles'in kendi öğrencileri dışında), ondan asalakça bir bilme yoluyla haberdar olmuştur. Bu hiç görmediğimiz ama hakkında bilgi sahibi olduğumuz uzak akrabalarımızı bilme yolumuzla aynıdır. Kişisel olarak tanımadığımız birisinden söz ettiğimizde burada serimlediğimiz gibi bir ilişki ağı karşımıza çıkar. Ancak kullandığımız adların her zaman belirli bir nesnesi olmayabilir ve biz bu adları da benzer bir ilişkisellik içinde öğreniriz. Bu durumda herhangi bir gönderimi olmayan boş adları, 'Aristoteles' gibi bir gönderimi olan adlardan nasıl ayırırız?

Donnellan, "Hiçbir Şey Hakkında Konuşmak" makalesinde, kuramının ana hatlarını ortaya koyarken, boş adların ve negatif varlık cümlelerinin statüsünü ele almaktadır. Bir gönderimi olmayan adlarla kurulan varlık yüklemelerinin nasıl değerlendirileceği eski bir sorundur. Genel yaklaşım bir adın anlamlı olabilmesi için bir gönderimin bulunması gerektiği yönündedir. Ancak bu durumda "Tek boynuzlu atlar yoktur" gibi önermeler sorun çıkartır. Böyle bir önerme, var olup olmadığından söz edebileceğimiz bir varlığı örtük olarak varsayıyor gibi görünüyor. "Tek boynuzlu atların kanı, onu içen kişiyi ölümsüz yapar" önermesi de sanki gönderimi olan adlarla aynı biçimde kullanılıyormuş gibidir. Millci görüş böyle bir önermedeki 'tek boynuzlu at' ifadesinin işaret ettiği bir nesne olmadığı için, önermenin anlamsız sayılacağı yönündedir. Fregeci yaklaşımda ifadenin gönderimi olmamasına karşın anlamı vardır. Bu anlam, 'Tek boynuzlu at, kanını içen kişinin ölümsüz olacağına inanılan mitolojik karakter' gibi bir betim olabilir. Bu da 'Kanını içen kişinin ölümsüz olacağına inanılan mitolojik karakter kanını içen kişiyi ölümsüz yapar' gibi bir totolojiye izin verir. Benzer biçimde eğer bir önermeyi anlamlı yapacak ölçüt, önermedeki adların bir gönderiminin olması olaksa, "Sherlock Holmes, bir İngiliz dedektiftir" önermesinin yanlış olduğunu söylemeliyiz. Oysa önermeyi sözcelediğimizde Sir Arthur Conan Doyle'un ünlü dedektif öykü ve roman dizisinden haberdar olan birisi önermeyi onaylayıp üzerine belki onun çok titiz, kılı kırk yaran ve cinayetlerin çözümünde tündengelim yöntemini izleyen biri olduğuna dair pek çok nitelik de sıralayabilecektir. Sherlock Holmes hakkındaki önerme, "Donald Trump, Amerikan başkanıdır" önermesinden çok da

farklı değilmiş gibi görünmektedir. Burada sıraladığımız  n rmelere hangi doğruluk değerlerini vermeliyiz?

Öncelikle Donnellan’a göre “Tek boynuzlu atlar yoktur”  n rmesiyle “Tek boynuzlu atların kanı, onu içen kişiye ölümsüz yapar”  n rmesi arasında önemli bir fark bulunur. Bunlardan ilki bir varlık cümlesi, diğeri ise bir yüklem cümlesidir. Donnellan, varlık cümlelerinin anlamını bir kenara bırakıp, onların doğruluk koşullarını belirlemeyi önerir. Negatif varlık cümlelerinin doğru olması, öznenin bir gönderiminin olmamasına bağlıdır. Adın gönderiminin olmadığı, ancak bir koşulda belirlenir. Bu da “Tek boynuzlu at” adının tarihsel kullanımının bir yerde kesintiye uğramasıdır. Donnellan, “bir adın (gönderim yapma niyetiyle) kullanımının tarihsel açıklaması, herhangi bir gönderimin özdeşleştirilmesine engel olan bir olayla sona ererse, bu tarihte bir kesinti (block) olarak adlandıracağız” (Donnellan, 1974, s.23) demektedir. Örneğin bir  ocuk, Noel Baba’nın var olduğuna inanıyor olabilir. Noelde, hakkında anlatılan hikayelere dayanarak, Kuzey Kutbu’ndan uçan geyiğiyle seyahat ederek evine kadar gelecek, sonra da kırmızı kıyafetleriyle bacadan içeri girip ona hediye bırakacak kanlı canlı birini gerçekten bekliyor olabilir. Ancak ailesi bir gün ona Noel Baba’nın hayalî bir karakter olduğunu anlattığında,  ocuk Noel Baba’yı ilişkilendirdiği tarihsel zincirin kesintiye uğrayamış olduğunu fark edecektir. Donnellan, negatif varlık cümlelerinin doğruluk değeri için şöyle bir kural belirlemiştir: “Eğer *N* birtakım bireylere gönderimde bulunmak niyetiyle yüklem cümlelerinde kullanılan bir özel adsa,  yleyse (*N* yoktur) ancak ve ancak bu kullanımların tarihinde bir kesintiyle sona ermişse doğrudur.” (Donnellan, 1974, s.25). Bu nedenle “Noel Baba yoktur” ve “Tek boynuzlu at yoktur” doğru birer önermedir. Ancak bu adları gerçek dünyaya gönderimde bulunacak yüklem cümlelerinde kullanamayız. Örneğin, bir  ocuk, “Noel Baba bize akşam yemeğine gelecek” dediğinde bu ad kurgusal dünyaya değil, gerçek dünyaya gönderim yapıyor gibi görünmektedir. Ancak bu hatalıdır ve Donnellan’a göre bu tip ifadeler önerme bile sayılamazlar.

“Tek boynuzlu atların kanı, onu içen kişiye ölümsüz yapar” ya da “Sherlock Holmes, bir İngiliz dedektiftir”  n rmeleri için ne söylemeliyiz bu durumda? Donnellan’ın bu tip  n rmelerin statüsüne dair açıklaması, Searle’ n *Söz Edimleri* kitabında gönderme ediminin gerçekleşme ilkelerine dair yazdıklarından izler taşımaktadır. Searle, asalak söylem biçimleri olarak adlandırdığı mitsel ya da kurgusal metinlerdeki adlarla

kurulmuş önermelerin ifadelerini, fiziksel gerçekliğe dayalı önermelerinkilerden ayırmaktadır.

Bu söylem biçiminde de “Sherlock Holmes bu gece benim evime yemeğe geliyor” diyemem; çünkü ‘benim evim’e yaptığım gönderme beni yine gerçek dünya konuşmasına döndürür. Bundan başka, kurmaca söylem biçiminde de “Bayan Holmes avcı şapkası giydi” dediğimde de, Bayan Holmes diye hiçbir kurmaca kahramanı olmadığı için, göndermede bulunmakta başarısız olurum. Kurmaca evreni içinde kalarak söyleyecek olursak, Holmes asla evlenmedi. Kısacası gerçek dünya konuşmasında ‘Sherlock Holmes’ ile ‘Bayan Holmes, böyle kimseler hiç var olmadığı için başarısız göndermelerdir. Kurmaca konuşmasında ise, kurmacada gerçekten öyle bir kahraman var olduğu için, ‘Sherlock Holmes’ göndermede bulunur; buna karşılık böyle bir kurmaca kahramanı olmadığı için ‘Bayan Holmes’ göndermede bulunamaz. Varlık ilksavı genel bir ilksavdır: Gerçek dünya konuşmasında ancak var olan şeylere göndermede bulunulur; kurmaca konuşmasında da kurmacada var olan şeylere göndermede bulunulur (bir de kurmaca öykünün içerdiği gerçek dünya nesneleri ile olaylarını). (Searle, 2000, s.159).

Donnellan da Searle’ün yaklaşımına koşturarak öncelikle, kurgu (fiction) üzerine konuşmakla edimsellik (actuality)²⁶ üzerine konuşmayı birbirinden ayırır. Mitsel, efsanevî ya da kurgusal kişilerden veya yerlerden söz edilen ifadeler ‘kurgu üzerine konuşma’ kategorisindedir. Ona göre, “Anka Kuşu, yanıp küllerinden yeniden doğmuştur”, “Keloğlan’ın öldürmesi gereken Tek Gözlü Dev’in canı Kaf Dağı’nın ardındaki nehirde yüzen üç yavru ördeğin içindedir” gibi önermeler doğru birer önerme sayılmalıdır. Ancak bunların doğru birer önerme sayılmasının ana koşulu, konuşucunun bu önermeleri doğru bir niyetle sözcelemesidir. Yani konuşucu bunların olgusal dünyada bir karşılığı olmayan, mitsel, efsanevî ya da kurgusal şeyler olduğuna inanıyor olmalıdır. Bu önermelerin doğruluğu, bu adların geçtiği mitlerin, efsanelerin ya da kurgusal metinlerin içinde değerlendirilir. Dolayısıyla önermelerin doğru olması, Anka Kuşu’nun gerçek bir kuş ve Tek Gözlü Dev’in de gerçek bir canlı olduğu anlamına gelmez.

Kurgusal entiteler konusunda Kripke de Donnellan’inkine benzeyen bir açıklama sunar. Ancak ona göre kurgusal karakterlere gönderim yapan adlar pozitif varlık

²⁶ ‘Edimsellik’ sözcüğüyle performatif bir anlam kastedilmemektedir. Donnellan, ‘actuality’ kavramını, kurgusal olanın karşıtı olarak kullanmaktadır. Bu yanıylı kastettiğı şey, ‘reality’ye yakın görünmektedir. Buna karşılık biz felsefi literatürdeki ayrımları gözeterek ‘actuality’ sözcüğünü ‘gerçeklik’ olarak değil, ‘edimsellik’ olarak çevirdik.

yüklemleriyle kullanılabilirler. Çünkü “kurgusal karakterler hayaletsi entiteler ya da saf bir şekilde olası entiteler değildirler –onlar gerçek dünyada var olan türden entitelerdir” (Kripke, 2011, s. 62). Ancak bu, onların kanlı canlı bireylerle aynı ontolojik yapıda olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle “Sherlock Holmes vardır” önermesi böyle bir anlamda kullanılacak olursa kuşkusuz yanlış olacaktır. Ancak bir kurgusal karakter olarak Sherlock Holmes’ün var olduğunu söyleyebiliriz. “Bir kurgusal karakterin adının bir göndergesi vardır” (Kripke, 2011, s. 71). Bu göndergenin bir kurgusal karakter mi yoksa kanlı canlı bir birey mi olduğu ise deneysel bir soruşturmanın konusudur. Kurgusal karakterler insanın yaratıcı etkinliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve adları yoluyla yine bu metinlerdeki kurgusal entitelere gönderim yaparlar. Bu, kutsal kitaplarda geçen adlar için de geçerlidir. Yunus’un ya da Musa’nın tarihsel birer şahsiyet mi yoksa mitsel ya da kurgusal entiteler mi olduklarına bakılmaksızın gönderimleri olduğunu söyleyebiliriz. “Eğer, olgukarşıtı olarak söyleyecek olursak, ‘Eğer Musa var olmamışsa, öyleyse şöyle ve şöyle’ ya da ‘Onun ebeveynleri hiç tanışmamış olabilirdi’, ya da basitçe ‘Musa var olmayabilirdi’, [gibi cümlelerle] biz *bu adam* hakkında konuşuyor ve *ona* ne olmuş olabileceğini soruyoruzdur” (Kripke, 2011, s. 70).

Donnellan’ın gönderim kuramı betimler konusunda da önemli açılımlar getirmektedir. Donnellan’a göre betimlerin iki tür işlevi vardır. Betimin yükleyici kullanımında betim, ona uyan *herhangi* birine ya da bir şeye gönderim yapabilir. Gönderimsel kullanım ise *belirli* birine ya da bir şeye işaret etmek için kullanılır. Bunların ilkinde gönderimle kastedilen ‘denotation’, ikincisinde ‘reference’ olmaktadır. Pek çok felsefecinin bu ikisini neredeyse eşanlamıymış gibi kullanmasına karşılık, Donnellan bu ayrımı özellikle vurgular. Bir konuşucunun 2006’dan önce, “2006’da Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanacak kişi bir Türk olacak” dediğini düşünelim. Henüz 2006 olmamıştır ve konuşucu dahil kimse 2006 yılında bu ödülü kimin alacağını bilmemektedir. Bu durumda konuşucunun cümleyi sözcelediği sırada, buradaki betimle Orhan Pamuk’a gönderimde (reference) bulunduğunu söyleyebilir miyiz? Öyle değilmiş gibi görünüyor. Ancak ‘2006’da Nobel Edebiyat Ödülü’nü bir kazanacak kişi’ betimiyle ‘Orhan Pamuk’ adının kaplam/içlem ilişkisi içinde bulunduğunu söylemeliyiz. Burada konuşucu, cümledeki betimi, gönderimsel değil, yükleyici bir işlevle kullanılmıştır.

Bu tür cümleler Frege ve Strawson için bir doğruluk değeri alamayacak önermelerdir. Bir betim tıpkı bir özel ad gibi belirli bir nesneye işaret edebilir. Ancak bunun için

koşul betimin nesneye uyuyor olmasıdır. Şayet uymuyorsa gönderim başarısız olur. Dolayısıyla bu türden betimlerle kurulmuş bir önermenin doğruluğundan da yanlışlığından da söz edemeyiz. Gönderimin işaret ettiği bir Fransa Kralı olmadığı için “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesinin ne doğru ne de yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Russell için ise böyle bir önerme yanlıştır. Çünkü Russell’a göre, bu önerme içinde örtük olarak “Fransa’nın şimdiki kralı vardır” önermesini barındırmaktadır. Açıkça yanlış olan bu önerme nedeniyle ilk önerme de yanlış olacaktır. Donnellan, Russell’ın kuramının yalnızca yükleyici kullanımlar için bir açıklama sunduğu yönündedir. Donnellan’a göre tüm bu felsefecilerin boş adlar sorununa yaklaşımları hatalıdır. Onların bu konudaki hataları, betimlerin yükleyici ve gönderimsel işlevlerini birbirinden ayırmamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Donnellan bu ayrımı açıklamak için şöyle bir durum kurgular: Smith adında birisi öldürülmüş olarak bulunur. Smith’in cesedi, katilinin işkenceleri nedeniyle oldukça kötü durumdadır. Cesede bakıp, “Smith’in katili delidir” cümlesini sözceliyoruz. Bu cümleyi sözcelerken aklımızda ‘Smith’in katili’ betiminin yerini tutacak tek ve belirli bir kişi yoktur. Katil henüz yakalanmamıştır ve bu zalimliği yapanın kim olduğu bilinmemektedir. Konuşan kişinin herhangi belirli şeye gönderim (reference) yapmadığı bu tip önermelerde betim, yükleyici bir işlevde kullanılmış olmaktadır.

Donnellan, Jones adında birinin Smith’in katili olduğu düşünülerek yakalandığını düşünmemizi isteyerek kurgusunu sürdürür. Jones mahkeme salonunda zalimce işlenmiş bu cinayet yüzünden yargılanmaktadır. Ancak Jones’un mahkeme salonundaki davranışları ve sözleri çok tuhaf ve tutarsızdır. Bu durumda Jones’a bakıp, “Smith’in katili delidir” cümlesini sözceliyoruz. Burada ‘Smith’in katili’ betimiyle Jones’u kastediyoruz. Betim tek ve belirli bir nesneyi işaret etme konusunda başarılıdır. Betimin bu işlevi de onun gönderimsel kullanımının bir örneği oluyor. Bu tip betimler, Frege ve Strawson’un da benimsemekte tereddüt etmeyeceği betimlerdir. Ancak onlar betimin belirli bir nesneye uymadığı durumlarda gönderimin başarısız olacağı konusunda yanılmaktadırlar.

Betimin nesneye uymadığı ama gönderimin başarıyla gerçekleştiği durumlar hiç de nadir değildir. Bir kafede önünde açık bir kitap duran birisine gönderimde bulunmak niyetiyle “Kitap okuyan kadın zevksiz giyinmiş” dediğimizi düşünelim. Ancak kadın önünde kitap olmasına karşın yalnızca düşünüyor, uyukluyor ya da kitabın arasındaki bulmacayı çözüyor olsun. Bu durumda yine de belirli tek bir bireye betim yoluyla

gönderimde bulunarak dinleyicinin o kişiyi başkaları arasında ayırt edebilmesini sağlamış oluruz.

Bir konuşucu (ve onun dinleyicisi), belirli bir şeye ya da kişiye uyduğuna inanıyor olsa bile, bir betimin yükleyici bir biçimde kullanılması mümkündür. Ve konuşucunun, betimin herhangi bir şeye uymadığında inandığı durumda, bir betimin gönderimsel olarak kullanılması mümkündür. (Donnellan, 1966, s.290).

Donnellan, düşünce deneyini zenginleştirerek, bu kez de Jones'un yalnızca iftiraya uğramış biri olduğunu düşünmemizi ister. Masum Jones, mahkeme salonunda atılı suç karşısında kendini aklamak için uğraşmaktadır. Ancak yine tuhaf ve anlaşılmaz davranışlar sergilemektedir. Yeniden Jones'u kastederek, "Smith'in katili delidir" diyoruz. Jones söz konusu cinayetin faili değildir. Dolayısıyla buradaki 'Smith'in katili' betiminin Jones'a gönderim yapmakta başarısız olacağını mı düşünmeliyiz? Donnellan, gönderimin yine de başarılı bir şekilde gerçekleşeceğini iddia eder. Mahkeme salonunda herkes, böyle bir cümleyle karşılaştığında cinayetin Jones tarafından işlenmediğine inanıyor olsa bile konuşanın cümleyi Jones'a gönderim yaparak sözcelendiğini anlayacaktır. Jones, mahkeme salonun ortasında tuhaf davranışlar sergilemektedir ve burada önemli olan Jones'un nasıl betimlendiği değil, onun delice davranışlar sergileyen biri olmasıdır. Böylelikle betim, Jones'a uymasa bile gönderimsel bir işlev üstlenmiş olmaktadır.

Adın gönderimsel kullanımında betimin nesneye uyması gerekli değildir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere burada betim yalnızca belirli bir kişiye işaret etmek için bir araçtır. Ancak yükleyici kullanımda betim, nesneye uymalıdır. Smith'in cesedindeki hasarlara bakıp "Smith'in katili delidir" dediğimizde, bu atfın gönderimi her kime ait olacaksa o 'Smith'in katili' betimine uyan birisi olmalıdır.

Görüldüğü üzere betimler, Frege, Russell ve Strawson'un serimlediğinden çok daha zengin biçimlerde kullanılmaktadır. Bu üç felsefeci de semantik bir analiz yapmaktadır. Donnellan ise onların ele aldığı sorunları pragmatik bir bakış açısıyla irdelemektedir.

Aynı betim, bazı durumlarda yükleyici, bazı durumlarda gönderimsel olarak kullanılabilir. "Genellikle, bir belirli betimin, yükleyici olarak mı yoksa gönderimsel olarak mı kullanıldığı konuşucunun tikel bir durumdaki niyetlerinin bir işlevidir." (Donnellan, 1966, s.297). Niyet, bir betimin ya da bir cümlelerin neye

gönderme yaptığı ya da ne ifade ettiğini anlamak için çok kritik bir kavramdır. Bunlar ancak bir etkinlik içinde anlaşılabilir. Bir adın ya da betimin nesneyle kurduğu ilişkiyi anlamak için yalnızca sözdizimsel yapıyı dikkate alacak olsaydık çoğu zaman hatalı betimler kullanıyor ve hatalı adlandırmalar yapıyor olmamıza rağmen nasıl olup da nesneye gönderim yapmakta başarılı olabildiğimizi açıklayamazdık. Donnellan'ın yaklaşımı esas olarak bunu açıklayabildiği için önemlidir.

İki musikîşinasın Kudsi Erguner Topluluğu'nun bir konserine gittiğini ve bunlardan birinin diğerine “Ortada kaval çalan sakallı adam işini çok iyi yapıyor” demiş olduğunu düşünelim. Diğer de “Gerçekten de çok iyi çalışıyor, kavalın sesi içime işledi” diyerek arkadaşını desteklesin. Burada sözü edilen sazın, kaval değil ney olmasına karşın, iki musikîşinas da Kudsi Erguner'in elindeki nesneye gönderim yapmakta başarılı olmuştur. Benzer biçimde İsmet Özel'in “Amentü” şiirini okuyup çok beğenen bir edebiyatsever, bu şiiri Edip Cansever'in yazdığını sanarak, “Edip Cansever çok iyi bir şairdir” diyebilir. Birtakım hatalar yapmamıza karşın gönderimi başarılı bir şekilde gerçekleştirebiliriz. Yolda birini görüp bir başkasına benzetebiliriz. Hâtta bir çalıcı, ağacı ya da taşı karanlık bir yerde tanıdığımız birine benzetip ona gönderim yapma niyetiyle yanındakine bir cümle sözceleyebiliriz. Bu kadar radikal durumlarda bile gönderimsel bir kullanımı gerçekleştirebiliriz. Ancak Donnellan'a göre bir durumda gönderim gerçekleşmez. O da konuşucunun, tam bir bir halüsinasyon gördüğü durumdur.

Yükleyici kullanımın da gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı koşullar vardır. Bunların ilki betimin nesneye uymadığı, diğer de ortada bir nesnenin bulunmadığı durumlardır. Buna göre Smith'in bir katilinin olmaması durumunda, talihsiz Smith'in cesedinin başında söylediğimiz “Smith'in katili delidir” cümlesindeki ‘Smith'in katili’ betimi, yükleyici işlevini yerine getiremez. Smith pekâlâ intihar etmiş olabilir. Bu durumda betime uygun düşecek bir katil hiçbir zaman olamayacaktır. “Smith'in katili delidir” gibi bir önerme bu durumda boş bir doğruluk değerine sahip olacaktır.

‘Smith'in katili’ örneğinde bir belirsizlik olduğu açıktır. Ancak bu belirsizlik cümlemin sözdizimsel yapısından kaynaklanmaz. Donnellan'a göre bu, cümlemin semantik yapısından kaynaklanan bir belirsizlik de değildir. Bunun kaynağı pragmatiktir.

Bir betimin, yükleyici olarak mı yoksa gönderimsel olarak mı kullanıldığı esas olarak kullanıcının niyetine bağlıdır. Ancak bu iki betimsel işlevden hangisinin gerçekleştiğini anlamak için konuşucunun niyetine başvurmak oldukça gevşek bir test etme yöntemi gibi görünmektedir. Donnellan bu nedenle eleştirilere maruz kalmıştır.

Alfred MacKay, Donnellan'ın 'konuşucu niyeti' kavramını eleştirirken, konuşucunun ne anlatmak istediğiyle, bunu ifade etmek için kullandığı dilin sınırlandırmaları arasındaki gerilimi ifade etmek için iki alıntı yapar. İlki, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalari*'ndandır: "Şunu dene: 'Burası soğuk' de ve 'burası sıcak'ı kastet. Yapabilir misin bunu?" (Wittgenstein, 2005, s.158). Bir diğeri de Lewis Carroll'un, *Aynadan İçeri* öyküsünden:

"Biliyorsun ki doğum günü hediyen için sadece bir günün var. Bu şan ve şerefi sana bağışlıyorum!"

"Şan ve şeref ile ne demek istediğinizi anlamadım" dedi Alice. Yumurta Adam küçümseyerek gülümsedi. "Tabi ki anlamazsın... ben sana söyleyinceye değin de anlamayacaksın. Demek isiyorum ki savın ne hoş mat edildi!"

"Ama 'şan ve şeref' bir savın hoş bir şekilde mat edilmesi anlamına gelmez ki" diye itiraz etti Alice.

"Ben bir kelimeyi kullandığımda" dedi Yumurta Adam, oldukça horlayan bir ifadeyle "hangi anlamı kastetmesini istiyorsam, o anlamı kasteder... ne bir fazlası ne bir eksigi". (Carroll, 2016, s.215)

MacKay, bu örneklerle Wittgenstein'in, sözcelenen bir ifadenin, dilin inatçı yapısının, bizim sözcükleri kullanırken ne kastettiğimize aldırmadan, anlamı belirlediğine vurgu yaptığı, Donnellan'ın ise tıpkı Yumurta Adam gibi, konuşucu ne kastederse ona gönderim yaptığını iddia ettiğini öne sürer. Ona göre bir nesneye gönderim yapmak o nesneyi dinleyen için bilinebilir (knowable) kılmaktır. "Bir ifadenin nesneye uymasının başarısız olması gönderimin başarısız olmasıdır ve gönderimde başarısız olmak, normal olarak amacımızı gerçekleştiremediğimizi ortaya koyar." (MacKay, 1968, s.201)

Donnellan, bu eleştiriye verdiği yanıtta, beklenti (expectation) kavramını vurgular. Belirli bir niyetle bir şey söylemek, konuşucuyla ilgili beklentileri hesaba katmayı gerektirir. Yumurta Adam'ın anlam kuramı, o, hangi kelimeyi seçerse seçsin onun istediği anlamı taşıyacağı varsayımına dayanır. Dolayısıyla onun Alice'le ilgili herhangi bir beklentisi yoktur. Donnellan ise betimlerin yükleyici ve gönderimsel kullanımları ayrımını yaparken gönderimi bir söz edimi olarak ele alır. Bu, konuşanı ve dinleyeni etkinlik alanında varsayarak ele almak anlamına gelir. "MacKay'ın hesaba katmadığı şey, bir belirli betim kullanarak bir şeye gönderim yapma niyetinin

bir dinleyiciye ilişkin beklentileri içeren kompleks bir niyet olduğudur.” (Donnellan, 1968, s.214).

Donnellan, Russell’ın betimlerin gönderimsel kullanımı kabul edeceğini, ancak onun yükleyici kullanımı açıklayamayacağını söyler. Hattâ, “Gönderim ve Belirli Betimler” makalesinin sonunda, yaptığı ayırmadaki betimlerin gönderimsel kullanımının, Russell’ın kuramından türetilebileceğini söyler. Ancak Kripke, Russell’ın ve Donnellan’ın yaklaşımları arasındaki önemli bir ayrımı vurgular. Russell’ın kuramı, bir semantik kuramdır. Donnellan’ın ise pragmatiktir. Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*’ta Donnellan’ın betimlerin yükleyici ve gönderimsel kullanımı ayrımlarının bize semantik açıdan değil, pragmatik açıdan yararlı olabileceğini söyler. Ancak daha sonra *Reference And Existence*’teki beşinci konuşmasında bu görüşünden vazgeçtiğini ifade etmektedir.

Adlandırma ve Zorunluluk’taki bir dipnotta, burada geniş bir biçimde tartıştığım, Donnellan tarafından dikkat çekilen tüm olgu yığınının, sematik açıdan çok az önemi olduğunu, ancak Söz Edimleri Kuramı için önemli olabileceğini söyledim. Ben artık bunun tam olarak doğru olduğunu düşünmüyorum. Onun zamirleştirme semantiği açısından önemli olduğunu düşünüyorum (Kripke, 2013, s.127)

Leonard Linsky’nin verdiği örnekle önümüzde yürüyen bir çiftin davranışlarını izlediğimizi düşünelim. Çiftin birbirlerine yakın davrandığını görüyoruz ve onların evli bir çift olduğunu düşünüyoruz. Yanımızdakine dönüp, “Kocasına ona karşı kibardır” cümlesini sözceliyoruz. Ancak kadının yanındaki kişinin, kocası değil âşığı olduğunu bilmeden bunu yapıyoruz. Muhatabımız da “O, ona karşı kibardır, ama o, kadının kocası değil” diyor. İkinci durumda yine çifti görüyoruz ve “O, ona karşı kibardır” diyoruz. Muhatabımızın cevabı da yine “O, ona karşı kibardır, ama o, onun kocası değil” oluyor. Muhatabımızın ilk cevabı mealen şöyledir: Kadının kocası kadına karşı kibardır, ancak bu adam onun kocası değil. İkinci cevabınki ise şöyle: Bu adam kadına karşı kibardır, ancak bu adam onun kocası değil. Muhatabımız her durumda aynı cümleyi kurmasına karşın ilkinde gönderimi, kadının kocasına, ikincisinde âşığına yapmaktadır. Kripke’ye göre muhatabımız ilk cevabında bizim sözcelediğimiz “O, kocasına karşı kibardır” cümlesinin konuşucu gönderimine, ikincisi ise semantik gönderimine işaret eder.

Bu ayırım ilk olarak, Kripke'nin "Konuşucu Gönderimi Semantik Gönderim" makalesinde ortaya atılıp detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Söz konusu makalede, Kripke, konuşucu gönderimi/semantik gönderim ayırımıyla, Donnellan'ın yükleyici/gönderimsel kullanım ayırımını genelleştirmek ve daha sorunsuz bir terminoloji ortaya atmak iddiasındadır. Bu öneri, Grice'in anlam kuramından türemektedir. Birisi eğer "Polis köşede" diyorsa bunun semantik anlamı açıkça polisin hangi mevkide olduğunu belirlenmesidir. Ancak bir banka soygunu sırasında suç ortağımıza bu cümleyi sözceliyorsak bu "Hemen kaçalım yoksa aynasızlar bizi enseleyecek" anlamına gelecektir. Benzer biçimde özel adlar konusunda da aynı adı kullanmamıza karşılık adın gönderim yaptığı nesne değişebilir.

Belli bir birey dilinde (idiolect), gösterimsel (indexical) olmaksızın bir göstericinin semantik gönderimi, işaret edici ne zaman kullanılırsa kullanılsın belli bir nesneye gönderim yapmak için konuşucunun genel bir niyeti tarafından verilir. Konuşucunun niyeti, belirli bir nesneye gönderim yapmak için belirli bir durumda spesifik bir niyet tarafından verilir. Eğer belirli bir durumda hakkında konuşmak istediği nesnenin, semantik gönderimin varlığı için koşulları yerine getirdiğine inanıyorsa, o zaman, o spesifik ve genel niyetleri arasında bir uyumsuzluk olmadığına inanır. Benim hipotezim, Donnellan'ın gönderimsel-yükleyici ayırımının bu ışıktaki genelleştirilmesi gerektiğidir. (Kripke, 1977, s.264)

Kripke bir 'basit durum (simple case)', bir de 'karmaşık durum (complex case)' olarak adlandırdığı iki durumu analiz eder. Basit durumda konuşucunun gönderimde bulunmaya niyet ettiği nesneyle semantik anlamın işaret ettiği nesne aynıdır ve konuşucunun gönderim yaptığı nesne, ifadenin semantik gönderimi tarafından belirlenir. Örneğin, bir toplantıda 'Zeynep' adındaki çocukluk arkadaşım ile karşılaşıyorum. Çocukluk arkadaşıma gönderim yapma niyetiyle bu adı sözceliyorum. Bu adın o kişiye gönderim yapıyor olması zaten uzlaşım sal olarak genel bir niyetle gerçekleşir. Ben onun adını kullanarak o genel niyete dayalı olarak o kişiye gönderim yapabilirim. 'Smith'in katili' betiminin yükleyici olarak kullanıldığı durumda da aynı durum gerçekleşir. Karmaşık durumda ise konuşucunun spesifik niyeti, onun genel niyetinden farklıdır. Toplantıda genel niyetin, 'Ayşe' adıyla gönderimde bulunulması yönünde olan bir bireyi, çocukluk arkadaşıma benzetiyorum ve o kişiye gönderim yapma spesifik niyetimle ona 'Zeynep' adıyla hitap ediyorum.

İlk durumda spesifik niyet genel niyetin bir ifadesinden başka bir şey değildir. Ancak ikinci durumda da aklımda belirli bir kişi vardır ve nasıl ifade edersem edeyim aklımdaki kişiye gönderim yapma niyetiyle hareket ederim. Betimler söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Bir betimin gönderimsel kullanımı durumunda gönderim yapılan nesne, nesne hakkındaki betim ne olursa olsun konuşucunun aklındaki şeydir. Bir betim olarak ifade edilmiş olsa bile gönderim ediminde betimin semantik içeriğinin bir rolü yoktur. Mahkeme salonunda masum John'u kastederek "Smith'in katili delidir" dediğimizde dinleyiciler kimden söz ettiğimizi yine de anlayacaklardır. Burada konuşucu salt aklındaki belirli bir şeye işaret eder. John'un masum olduğu durumda önermenin doğruluk değeri ne olursa olsun önermedeki 'Smith'in katili' belirli birine işaret etmeye devam edecektir.

Kripke'in konuşucu gönderimi/semantik gönderim ayrımı daha sonra Donnellan tarafından da benimsenmiş ve "Konuşucu Gönderimi, Betimler ve Artgönderim" makalesinde ele alınmıştır.

3.4 Bir Adın Gönderiminin Belirlenmesinde Topluluğun Rolü

Bir özel adı, başkalarından öğrenip kullanırız. Özellikle yakınımızda olmayan tarihsel şahsiyetlere, yer adlarına vs. gönderim yapan özel adları, belirli bir topluluğun o adları nasıl kullandıklarını öğrenerek onlardan söz edebilir hâle geliriz. Ancak bazen ad zinciri de, adı diğer adlardan ayırt etmemizi sağlayacak enformasyon da birbiriyle çelişen farklı kaynaktan geliyor olabilir. Bu durumda bir adı kullanarak neye gönderim yaptığını nasıl bilebiliriz? Daha önemlisi birinin böyle bir durumda gönderimde bulunmaya niyet ettiği nesneye gönderimde bulunması başarılı bir diyalogun gerçekleşmesi için yeterli olur mu?

Kripke'nin kipsel mantığa dayalı olarak oluşturduğu Nedensel Kuram'da bir ad, nesnesine bir ad zinciriyle bağlı olduğu için Betim Kuramı'nın çeşitli versiyonlarının bilimsel zaaflarından sıyrılmış olmaktadır. Bir özel ad, katı bir göstericidir ve adın gönderim yaptığı nesne hakkındaki tüm bilgilerimiz değişecek olsa bile ad ve nesne arasındaki bağ varlığını sürdürecektir. Bir adı kullandığımızda ilk ad verme anından bu güne gelen bir zincirin sonu olarak gönderim yapmak için adı ödünç almış olmaktayızdır. Bu ad verme ânı artık nesneden söz edebileceğimiz bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Gareth Evans'a göre, Nedensel Kuram, gönderim yapma

yetisini, “geçmişten aktarılan ve bir kez aktarıldıktan sonra yitirilmeyecek bir sihirli numara” (Evans, 1996, s.274) gibi görmektedir.

Evans, “Adların Nedensel Kuramı” başlıklı makalesinde Nedensel Kuram’ın adlandırma ânına yaptığı vurguyu eleştiren bir dizi argüman sıralamaktadır. Örneğin, bir doğumevindeki iki bebeği düşünelim. Aileleri onlara doğumlarından kısa bir süre sonra birer ad vermiş olsun. Ancak bir hemşire aynı gün doğmuş bu iki bebeği karıştırıp her birinin koluna yanlış ad bilekleri takmış olsun. A ailesi ‘Zeynep’ diye adlandırdıkları bebekleri zannederek B ailesinin ‘Ayşe’ diye adlandırılan bebeğini almış olsun. B ailesi de tersini yapsın. Bu iki birey hayatlarının sonuna kadar bu isimle adlandırarak yaşamlarını sürdürecektir. Oysa ilk ad verme sırasında kendilerine verilen adlar bunlar değildi.

Evans’ın ikinci argümanı gerçek bir tarihsel vakayı işaret eder. Marko Polo, Afrika’yı seyahatinde, Somali’nin başkenti Mogadişu’nun adının başka bir söyleyiş biçimi olan Madagaskar adını yanlışlıkla bir adanın ismi olarak notlarına geçirmiştir. Bunun ardından bu ad tüm Avrupa’da büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Bugün, adın bir yanlışlık sonucu verildiği bilinmektedir. Madagaskar adının gönderimi başka bir coğrafi bölgeye gönderim yaparken bugün artık bir adaya gönderim yapmaktadır. Yani adın gönderimi değişmiştir.

Evans da tıpkı Kripke gibi ad ve nesne arasında nedensel bir bağ olması gerektiğini kabul eder. Ancak ona göre bu bağ, bir nesneyle ilgili oluşmuş enformasyon dağarcığının (body of information), başat kaynağı (dominant source) üzerinden kurulur. Evans’ın bu yaklaşımı Betim Kuramı ile Nedensel Kuram arasında bir uzlaşma işaret etmektedir. Enformasyon dağarcığı bir çeşit betim tutamına benzemektedir ve bir nesne etrafında oluşmuş enformasyon ağına karşılık gelmektedir. Başat kaynak ise bu ağın nedensel sorumlusudur. “Başatlık, basitçe bilgi miktarının fonksiyonu değildir” (Evans, 1996, s.279). O daha çok enformasyonların toplandığı bir çeşit odaktır. Örneğin, ‘Wittgenstein’ adıyla ilişkilendirdiğimiz enformasyonlar şu şekilde olsun: Avusturyalı felsefeci, *Felsefi Soruşturmalar*’ın yazarı, Russell’in öğrencisi, Otterthal’da öğretmenlik yapmış kişi vs. Buradaki enformasyonların ‘Wittgenstein’ adıyla ilişkilendirilmesinin nedensel sorumlusu Wittgenstein nesnesi olduğu için bu ad ona gönderim yapar. Şayet bu betimlerin bir kısmının başka bir adla da ilişkili olduğu bir durum ortaya çıksaydı, bu kez de bu betimlerin çoğunun hangi adla ilişkili olduğuna bakacaktık. Ancak şu iki önermede olduğu gibi iki farklı bireye

dair enformasyonların, birbiriyle çelişen iki farklı kaynaktan geldiği durumda başat kaynağın tespit edilmesi o kadar kolay olmayacaktır:

1. İsmail, İbrahim'in kurban etmesi için seçilen oğludur.
2. İshak, İbrahim'in kurban etmesi için seçilen oğludur.

İshak Peygamber ve İsmail Peygamber'e dair bilgilerimizin kaynağı *Kuran* ve *Eski Ahit*'te anlatılan hikayelerdir. Müslümanlarla, Hristiyan ve Yahudilerin bu kişilere dair tarihsel bilgisi bu iki kitaba dayanmaktadır. Ancak kitaplar bu iki şahsiyete dair birbiriyle çatışan bilgiler vermektedirler. İki kitaba göre de İbrahim'in iki farklı kadından olan iki oğlu vardır. İbrahim'in Sara'dan olan oğul İshak, Hacer'den olan oğul ise İsmail'dir. Ancak bunun dışında iki kitap, bu iki şahsiyet için tamamıyla birbiriyle çatışan bilgiler vermektedir. *Eski Ahit*'te İbrahim'in oğlunu kurban etmesi kıssasında kurban edilmesi için seçilen oğul İshak iken *Kuran*'da İsmail'dir. Bu iki adla ilgili enformasyonlar sıralanacak olursa enformasyonların çoğunun başat kaynağının bir topluluğa göre İsmail, diğerine göre İshak olduğunu söylememiz gerekecektir. Kuram, bu iki adın gönderim yaptığı nesneleri birbirinden ayırmakta başarısız olmaktadır.

Biri, İsmail ve İshak adlarının, Müslüman topluluğun kullandığı adlar olduğunu, aslında Yahudi ve Hristiyan topluluklara göre İbrahim'in oğullarına gönderim yapan adların Ishmael ve Isaac olduğunu söyleyebilir. Buna göre buradaki özel adlar tıpkı 'Londra' ve 'Londres' adlarında olduğu gibi aynı nesnelere gönderim yaparlar. Eğer, İbrahim'in oğullarının adları 'a' ve 'b' nesnelere gönderim yapıyorsa 'a'ya İsmail ve Ishmael, 'b'ye ise İshak ve Isaac adlarının gönderimde bulunduğunu söyleyebiliriz. Kripkeci bir yaklaşımla aynı nesneye gönderim yapan İsmail ve Ishmael, bir semantik fark ortaya çıkmaksızın birbirinin yerine kullanılabilir. Bu özdeşliklerin "İsmail=İsmail" özdeşliğinden farkı, aynı nesnenin farklı ad zincirlerini takip ettiği bilgisini taşıyor olması olacaktır. Buna göre "Ishmael, İbrahim'in kurban etmek için seçilen oğludur" önermesinin doğruluk değeriyle "İsmail, İbrahim'in kurban etmek için seçilen oğludur" önermesinin doğruluk değeri aynı olacaktır. Ancak nesnelere doğruluk değeri verebilmemizi sağlayan enformasyon birbiriyle çatışan iki kaynaktan gelmektedir. 'b' nesnesini 'Ishmael' olarak adlandıran Yahudi ve Hristiyan toplulukları, o nesnenin kurban edilmek için seçilmiş olmadığına inanır. 'b' nesnesini 'İsmail' olarak adlandıran Müslüman topluluk ise o nesnenin kurban edilmek için

seçilmiş olduğuna inanır. Doğruluk değeri, seçeceğimiz enformasyon kaynağına göre değişecektir.

Kripke, ‘mümkün dünyalar’ kavramı sayesinde, bir adla ilgili bilgilimsel verilere dayalı olmaksızın bir adla gönderim yaptığı nesne arasındaki bağı açıklamaktadır. Bu, onun kuramının en güçlü yanıdır. Çünkü bilgilimsel veriler daima değişebilir. Oysa nesneyle ilgili tüm bilgilerimiz değişse bile ona gönderim yapmayı sürdürürüz. İbrahim ve Sara’nın ilettiği DNA’lara sahip İshak ve İbrahim ve Hacer’in ilettiği DNA’lara sahip İsmail yaşamları boyunca ne yapmış olurlarsa olsunlar, ‘İsmail’ ve ‘İshak’ adları tüm mümkün dünyalarda aynı kişilere işaret ederler. Burada bu adların gerçek birer tarihsel şahsiyete gönderim yaptığı varsayımıyla hareket ediyoruz. Ancak Kripke açısından onların kurgusal-mitsel karakterler olduğunu söylemek de fazla bir şeyi değiştirmez. Bu güçlü bir gönderim kuramıdır. Ancak biz, ad ve nesne arasındaki bağı açıklayan mümkün dünyalar semantiğine dayalı yaklaşımın gündelik dilin pragmatiği açısından yararsız olduğunu düşünüyoruz.

‘İsmail’ ve ‘İshak’ adlarının tüm mümkün dünyalarda aynı nesnelere gönderim yaptığı bilgisi, bir toplulukla yüz yüze geldiğimde bu adlardan hangisini kullanırsam karşımdakinin kimden söz ettiğimi nasıl anlayacağını açıklamamaktadır. Nedensel zincir bu örnekte görüldüğü gibi birbirleriyle çatışan iki kaynaktan gelmiş olabilir. Ayrıca çeşitli nedenlerden dolayı bir adı kullanarak başka bir adı kastettiğimiz pek çok durumla karşılaşırız. Bu durumları açıklamak için öncelikle konuşucunun niyetinin ne olduğu belirleyici olmalıdır. Donnellan özellikle “Hiçbir Şey Hakkında Konuşmak” makalesine kadar olan yazılarında konuşucu niyetine başat bir yer veriyor görünmektedir.

Donnellan’a göre, kullanılan ad ile onu taşıyıcısına bağlayan tarihsel zincir ya da bağlantı, Kripke’nin önerdiğinin tersine, adın yönletimini her durumda belirlemeyebilir: tarihsel bağlantının, adı kullanış niyetinizi büyük ölçüde belirlediği kabul edilebilir, ancak bu niyet yanlış bilgi veya bilinçli olarak tarihsel bağlantının yönelttiği nesneden bir başkasına kaydığında, yönletim, tarihsel bağlantı değil adı kullananın niyeti yönünde yer alacaktır. Öyle ise Donnellan’ın bu görüşünde, özel adın nedensel ya da tarihsel olarak bağlı bulunduğu taşıyıcısının ikinci plana atılmakta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Denkel, 1981, s.52).

Kripke’nin Gödel örneğini düşünelim. Eksiklik Kuramı’nı Schmidt bulmuştur ve biz bu başarıyı gösteren kişinin Gödel olduğunu sanıyoruz. “Gödel, Eksiklik Kuramı’yla

şunları şunları ortaya koydu” dediğimizde bu ad Schmidt’e mi gönderim yapar? Kripke’ye göre ‘Gödel’ adı her durumda Gödel’e, ‘Schmidt’ adı her durumda Schmidt’e gönderim yapar. “Gödel, Eksiklik Kuramı’yla şunları şunları ortaya koydu” diyen kişi Gödel hakkında yanlış bir inanca sahiptir. Ancak inancı ve adla gönderim yapma niyeti birbiriyle örtüşür. İnancın ve niyetin örtüştüğü başka örneği şöyle verebiliriz: “Jane Austen’in *Söylemek ve Yapmak* kitabı onun Harvard Üniversitesi’nde verdiği derslerin notlarından derlenerek oluşturulmuştur” cümlesini sözceleyen kişi ‘Jane Austen’ adını, bir dil sürçmesiyle kullanmaktadır. Konuşucunun inancı, *Söylemek ve Yapmak* kitabının John Austin’e ait olduğu yönündedir. Gönderim yapmaya niyetli olduğu kişi de John Austin’dır. Eğer dinleyici topluluğu konuşucunun Jane Austen ile John Austin’i ayırt edebilecek yeterlilikte biri olduğunu düşünüyorsa, dinleyicilerle konuşucunun inançlarının örtüştüğünü söyleyebiliriz. Burada Jane Austen hakkında bir şeyden söz edilmemektedir. John Austin hakkında bir şeyden söz edilmektedir. Bu durumda ‘Jane Austen’ adının tüm mümkün dünyalarda Jane Austen’e gönderim yapıyor olması konuşucunun niyetiyle çelişmektedir. Konuşucu Jane Austen’e değil, John Austin’e gönderim yapma niyetiyle bu cümleyi sözcelemektedir. Onun inancı da yine *Söylemek ve Yapmak* kitabının yazarının John Austin olduğu yönündedir. Buradaki mesele herhangi bir betimin ‘a’ ya da ‘b’ nesnesine işaret etmesiyle ilgili bir mesele değildir. Bu tarafların ne üzerinde uzlaştıkları ile ilgili bir meseledir.

Konuşucunun niyetiyle konuşucunun inancı arasındaki ayrımı özellikle vurgulamak gerekir. Kudsi Erguner konserindeki musikîşinaslar örneğinde olduğu gibi, bir nesneye yanlış bir ad kullanarak da gönderim yapabiliriz. Bu örnekte konuşucu da dinleyici de Kutsi Erguner’in elindeki sazın kaval olduğu hatalı inancına sahiptir. Yine ikisi de o saza gönderim yapma niyetiyle bu adı kullanmaktadırlar. Burada sahnedeki nesneye uymasa bile ikisinin de inancı ve niyeti birbiriyle örtüşmektedir.

Ancak bir adın hangi nesneye gönderim yaptığına dair inancımızla, bir adı kullanarak belirli bir nesneye gönderim yapmak konusundaki niyetimiz birbiriyle çatışabilir. Yani içtenlik, bir adı doğru bir şekilde kullanmanın zorunlu koşulu değildir. Benim sözcelediğim “Akşam Yıldızı akşamleyin görünen yıldızdır” önermesi, “Ben inanıyorum ki, Akşam Yıldızı, akşamleyin görünen yıldızdır” önermesiyle özdeş değildir. Akşam Yıldızı’nın akşamleyin görünen yıldız olduğuna inanmasam bile eğer, dinleyicinin o adla başka bir nesneyi ilişkilendirdiğini biliyorsam, dinleyiciyle doğru

bir diyalog kurmak için onun inandığı şeye inanıyormuşum gibi yapabilir, onun aklındaki nesneye gönderme yapmak niyetiyle bu önermeyi sözceleyebilirim.

Bir Müslüman topluluğun üyesi olarak Yahudi ya da Hristiyan bir topluluğa hitap ederek İshak ve İsmail'den söz edeceğimizi düşünelim. Eğer bu konuşmam muhataplarım tarafından anlaşılacaksa şu ikisinden birinin gerçekleşmesi gerekir: Ya ben İshak'tan söz ederken onların a'ya gönderim yaptığını inandığım halde topluluk b'ye gönderim yaptığını düşüneceği için adı, b'ye gönderim yapacak bir niyetle kullanmalıyım ya da karşımdaki topluluk, İshak adının b'ye gönderim yaptığını inandığı hâlde, ben, o adın a'ya gönderim yaptığını inandığım için, adın a'ya gönderim yaptığını düşünmeli. Her iki durumda da yalnızca konuşucunun inançları değil, dinleyicinin inançları da hesaba katılmalıdır.

Burada, Donnellan'ın 'beklenti' kavramının önemini vurgulamamız gerekir. Konuşucunun niyeti, sınırsız bir Yumurta Adam niyeti değildir. Kaleme gönderim yapmaya niyet ederek, sürahiye gönderimde bulunamayız. Konuşucunun niyeti, dinleyiciye dair beklentileri de içerir. Ancak bir diyalogu sürdürürken karşıımızdakiinin niyetlerinin ve inançlarının ne olduğunu nasıl bilebiliriz? Benim kendi niyetim ve inancım benim zihinsel faaliyetimin bir sonucudur. Bu, benim niyetim olduğu için neye gönderim yapmak istediğimi bilerek konuşabilirim. Ancak öteki zihinlerin ne gibi niyetssel faaliyetlerde bulunacağını, neye inanacaklarını, neyi anlayacaklarını, neye gönderim yapmak isteyeceklerini bilemem. Buna karşılık bir adı belirli bir kişiye gönderim yaparken belirli ön kabullerle hareket edebilirim. Bu ön kabuller, genellikle dinleyicinin hangi kültürel kodlara sahip olduğu, ne gibi bir sosyal yapıdan geldiği gibi arkaplan bilgilerine dayalı olarak oluşturulur. Çalışmamızın ilk bölümünde işaret ettiğimiz eşcinsel ve çeşitli alt kültür gruplarının argolarında ya da birtakım meslek jargonlarında, olduğu gibi genellikle ancak belirli bir grubun anladığı, zaten böyle olsun diye oluşturulmuş söz dağarcıkları bunun en güzel örneklerini oluşturur. Eğer Ahmet'i dairesine bir erkekle girerken görmüşsek, bunu ancak muhatabımız bu jargonu kullanan ya da bundan haberdar olan bir grubun üyesiye "Dün akşam Ahmet'i dairesine bir koliyle girerken gördüm" cümlesiyle ifade ederiz. Çünkü Grice'in iletişim kuralları gereği diyalog ortak bir amaçla yürütülmelidir. Biz eğer karşıımızdakiine Ahmet'in bir erkekle dairesine gittiği bilgisini iletmek istiyorsak, bu cümleyi 'koli' sözcüğünü 'karton koli'yle ilişkilendirecek birine bu şekilde sözcelemeyiz.

Dinleyicinin niyetine dair ön kabullerle hareket edişimiz, kendisini aynı adla farklı nesnelere gönderim yapıldığı durumlarda da kendini gösterir. Türkiye’de yaşayan birisi olarak, Türkiye’de yaşayan birine Akdeniz’deki bildik adanın kuzey kısmını kastederek “Bu yaz, tatilimi Kıbrıs’ta geçirdim” dediğimde karşımdakinin gönderim yapmak istediğim coğrafi bölgenin neresi olduğunu anlayacağından kuşku duymam. Ancak aynı coğrafi bölgeye gönderim yapmak niyetiyle bu cümleyi bu kez dünyanın herhangi bir yerinden bir bireye sözceleyecek olursam, çok büyük olasılıkla dinleyici benim tatilimi Akdeniz’deki bu adanın güneyinde geçirdiğimi düşünecektir. Çünkü Türkiye dışında bu adanın kuzeyinde bir devlet olduğunu kabul eden bir ülke yoktur. Türkiye’de yaşayanlar için genellikle ‘Kıbrıs’ adı adanın kuzeyindeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak adlandırdığımız devletin kısaltması olarak kullanılır. Dünyanın geri kalanı tarafındansa bizim ‘Güney Kıbrıs Rum Kesimi’ olarak adlandırdığımız bölge ‘Kıbrıs’ adıyla adlandırılır. Ben böyle bir durumda ‘Kıbrıs’ adının adanın kuzey bölümündeki devletin adının kısaltması olduğuna inandığım hâlde bu sözcüğü adanın güneyindeki bölgeye gönderim yapma niyetiyle sözceleyebilirim. Eğer başarılı bir diyalog kurmak istiyorsam öyle de yapmalıyım.

Burada sıraladığımız örneklerde Kripke’nin ‘Konuşucu Gönderimi/Semantik Gönderim’ ayrımının da açıklayıcı olmadığını vurgulamalıyız. “Bu yaz, tatilimi Kıbrıs’ta geçirdim” cümlesindeki ‘Kıbrıs’ adının semantik gönderiminin ne olduğunu söylemeliyiz? Kuzey Kıbrıs mı, Güney Kıbrıs mı yoksa adanın tamamı mı? “İsmail, İbrahim’in kurban edilmek için seçilen oğludur?” cümlesinde ‘İsmail’ adının konuşucudan dinleyiciden bağımsız bir şekilde tespit edebileceğimiz semantik gönderimi var mıdır? Kripke’nin yaptığı ayrım da sözünü ettiğ i semantik gönderim, ‘denotation’ anlamında bir gönderim gibi görünmektedir. Ancak ‘gönderim (reference) bir edimdir. Bu nedenle bizce her gönderim bir konuşucu gönderimidir.

Başarılı bir diyalog için konuşucunun niyeti çok önemlidir. Konuşucu başarılı bir diyalog kurmak istiyorsa, dinleyicinin inançlarını, olası niyetini bir ön kabul olarak hesaba katarak kendi niyetini belirlemelidir. Dinleyicinin niyetinin ne olacağı da ancak onun, hangi sosyal, ulusal, siyasi ya da dini topluluğun bir mensubu olduğuna dayalı bir şekilde, örtük olarak kestirilebilir. Bunu kestirebilmek, o kişinin söylediğimiz şeyi hangi kültürel kodlarla ilişkilendireceğini kestirebilmek anlamına gelir.

4. SONUÇ

Bu çalışmamızda özel adlara dair iki ana sorunu ele aldık: Özel adların bir anlamı olup olmadığı ve bir adın nesneye gönderim yaptığının nasıl bilinebileceği. Ancak özel adlarla ilgili sorunlar birbirinden o kadar keskin bir biçimde ayrılabilir değildir. Anlam üzerine bir soruşturma yürütürken, gönderim, gönderim üzerine soruşturma yürütürken anlamla ilgili pek çok başka sorun ele alınmak durumundadır. Birbirinden her ne kadar farklı görüşler ileri sürmüş olsalar, Frege, Russell, Strawson, Searle gibi semantik kuram çerçevesinde değerlendirilen felsefeciler de Kripke, Donnellan gibi gönderim kuramı çerçevesinde değerlendirilen felsefeciler de özel adlar etrafında oluşmuş hemen hemen tüm sorunları ele alıp bunlara yanıtlar bulmaya girişmişlerdir. Bizim de burada yer verdiğimiz bu sorunlar, özdeşlik sorunu, yer değiştirebilirlik sorunu, betimlerin ve özel adların semantik farklarının açıklanması sorunu, varlık cümleleri ve boş adlar sorunu olarak sıralanabilir.

Anlam, felsefenin en zor ve açıklanması en güç kavramlarından biridir. Pek çok farklı dizge anlamlı sayılabilir, bize bir mesaj iletebilir. Ancak bunlar yine de doğal dillerdeki anlamdan farklı değerlendirilmek durumundadır. Trafik ışıklarında yeşilin yanması bize karşıdan karşıya geçebileceğimizi bildirir. Bir tabelada gördüğümüz ok işareti ne yöne gitmemiz gerektiğini söyler. Ayrıca sosyal açıdan gelişmiş hayvanlar da birbirleriyle çeşitli sesler ve işaretlerle bildirimlerde bulunabilmektedirler. Ancak bunların hiçbirinde doğal dillerdeki çifte eklemlilik özelliği bulunmaz. Buna göre “Evin camı kırıldı” cümlesi ‘ev’, ‘cam’, ‘kırıl-’ gibi anlamlı alt birimlere ayrılabilirler. Bu alt birimler de bir anlam taşımayan ‘e’, ‘v’, ‘i’, ‘n’, ‘c’, ‘a’, ‘m’, ‘ı’, ‘k’, ‘r’, ‘l’, ‘d’ gibi seslerden oluşur. Buna karşılık örneğin ışıklı tabelalardaki yeşil ışık daha alt düzey birimlere ayrıştırılamaz.

Doğal dillerde dil incelemeleri üç katmanda gerçekleştirilir. Bunlardan ilki sözdizimdir. Bu, sözcüklerin doğru bir gramatik yapı içinde bir araya gelmesinin koşullarını araştırır. Bir diğeri semantiktir. Bu da doğru bir gramatik yapıyla bir araya gelmiş dil dizgelerinin nasıl bir anlamsal yapı oluşturulduğunu ele alır. Pragmatik ise doğru bir gramatik yapı içinde bir araya getirilmiş anlamlı dizgelerin konuşucu ve dinleyicinin etkinlikleri içerisinde nasıl bir işlev üstlendiklerini inceler. Örneğin, “Yollar karla kaplı” cümlesinde sözcükler doğru bir gramatik dizge içinde bir araya gelmişlerdir. Bu cümle semantik düzeyde bize yolların karlı olduğu bildirisini iletmektedir. Ancak cümle şayet “Yola çıkmak için koşullar uygun mu?” sorusuna

cevap olarak verilmişse cümlemin pragmatik anlamı, “Yol, seyahate çıkmak için uygun değil” olacaktır.

Anlam kavramı ele alınırken cins adlar ve özel adlar arasında hem dilbilimciler hem felsefeciler tarafından yapılan keskin bir ayrım bulunur. Cins adlar bir sınıfın adyken özel adlar tek ve belirli bir nesneye işaret ederler. Nancy Katz, Erica Baker ve John Macnamara’nın 1974’teki çalışmalarına göre bu ayrım henüz bebek sayılabilecek yaşlarda bile yapılabilmektedir. Ayrıca sinirbilim çalışmaları da çoğunlukla cins adların ve özel adlarla ilgili faaliyetlerin zihinde, özelleşmiş farklı alanlarda yürütüldüğüne dair veriler sunmaktadır. Bu iki ad türü arasındaki temel ayrım, ‘siyah’ gibi cins adların, tanımlanabilir olması, sözlüklerde yer alabilmesi ve “...’nın anlamı ...dır” formunda dile getirilebilecek, bazen zıt anlamlılık ya da eş anlamlılık özelliklerine sahip olabilecekken, özel adların bu özelliklere sahip olmamasıdır. Özel adlar tek ve belirli nesnelere işaret ederler. Cins adlar da çeşitli zamirlerle bir araya getirilerek, ‘bu masa’ örneğinde olduğu gibi tek ve belirli bir nesneye işaret edebilir hâle getirilebilirler. Ancak bunun için işaret edilen nesnenin belirli bir zamanda ve mekanda doğrudan işaret edebileceğimiz bir konumda bulunması gerekir. Özel adlarsa sözü edilen nesne yakınımızda olmasa hâttâ örneğin sözü edilen kişi yıllar önce ölmüş olsa bile ona gönderim yapabilmemize olanak verir.

Mill, özel adların tek işlevinin bir nesneye işaret etmek olduğunu söylemektedir. Özel adların bir anlamı yoktur. Ancak bu yaklaşım, çözülmeyi bekleyen birkaç sorun doğurmaktadır. Bunların ilki ‘Noel Baba’ gibi, bir nesneye gönderim yapmayan adların nasıl değerlendirileceği sorunudur. Bir diğeri ise aynı nesneye gönderim yapan adlarla ilgilidir. Akşam Yıldızı ve Sabah Yıldızı aynı nesneye yani Venüs gezegenine işaret ederler. Buna karşılık “Akşam Yıldızı Akşam Yıldızı’dır” özdeşlik cümlesi “Akşam Yıldızı Sabah Yıldızı’dır” cümlesinden farklıdır. Bunların ilki bir totolojiyken ikincisi bilgimizi genişletir. Öyleyse adların bu iki özdeşlik cümlesindeki semantik farkı açığa çıkaracak gönderim yapmak dışında bir özelliklerinin de bulunuyor olması gerekir. Frege bu nedenle özel adların gönderimleri dışında bir de işaret edilen nesnenin sunum kipi olarak değerlendirdiği anlamlarının olduğunu söyler. Bu anlam, gönderimi belirler. Ancak bu yaklaşımın da ortaya çıkardığı başka sorunlar bulunmaktadır. Anlamın gönderimi belirlediği bir yaklaşım içinde, gönderimi olmayan adlarla kurulan önermelerin ne doğru ne de yanlış olduğu söylenebilir. Fregeci yaklaşım açısından “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesi herhangi bir doğruluk değeri alamayacaktır. Çünkü ‘Fransa’nın şimdiki kralı’ ifadesi, kendisine

dönüp, önermenin doğru mu yanlış mı olduğunu soruşturabileceğimiz herhangi bir nesneye gönderim yapmaz. Ancak sağduyuyla böyle bir cümlemin yanlış olduğunu düşünebiliriz. Russell, cümleyi atomik önermelere böldüğünde, “Fransa’nın şimdi bir kralı vardır” önermesine ulaşır ve bu önermenin açıkça yanlış olduğu da kolayca görülebilir. Böylece önerme tümüyle yanlış olarak değerlendirilmelidir.

Russell, anlamın gönderimi belirlediği bir yaklaşımın doğurduğu sorunları, özel adların anlamının onun gönderimi olduğu yaklaşımıyla çözer. Özel adlar, betimlerin birer kısaltması olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda da bir adın pek çok betiminden hangisinin adı eşsiz bir şekilde nesneyi tanıyabilmemizi sağlayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır.

Betim Kuramı’nı önemli ölçüde revize eden Strawson ve Searle, bir adın tek bir betimle değil pek çok betimle ilişkili olduğu tezini ortaya atmışlardır. Strawson, “Aristoteles kimdir” sorusuna verilebilecek pek çok betim olacağını söyler ve bu betimlerin çoğu kime gönderim yapıyorsa ‘Aristoteles’ adı ona gönderim yapar. Searle ise “Betim Tutamı” adını verdiği belirsiz sayıda ama yeterli bir betim çokluğunu arar. Ona göre özel adların gönderimleri dışında anlamları da vardır, ancak bu anlam Fregeci gönderim belirleyici bir anlam değildir. Bir özel adın anlamı ona karşılık gelen betim tutamıdır.

Betim Kuramlarının yaklaşımı bizim sağduyumuza uygun görünmektedir. Örneğin, birisi tıpkı “Einstein kimdir?” diye sorarsa ona ‘Özel ve Genel Görelilik Kuramlarının ortaya atan kişi’, ‘1921 yılı Nobel Fizik ödülü sahibi’, ‘savaş karşıtı kişi’ gibi betimlerle karşılık veririz. Ancak bunu yaparken o kişinin şöyle şöyle şeyler yapmış bir kişi olmasının, o adın o nesneye gönderim yapmasının zorunlu koşuluymuş gibi düşünme yanılgısına düşmüş oluruz. Betimlerin büyük bir çoğunluğu deneysel verilerin sonucudur ve her deneysel veri revize edilebilir. Einstein, fizikle hiç uğraşmamış olabilirdi. Keman çalmaya daha büyük bir tutkuyla bağlı olup yaşamını bir keman virtüözü olarak geçirebilirdi. Dolayısıyla genellikle betimler bir adın bir nesneye gönderim yapmasını garantiye alamaz. Kripke açısından adın gönderim yaptığı nesneye sabitlenmesinin yolu mümkün dünyalar semantiği içinde bulunur. Ona göre özel adlar birer katı göstericidir ve onlar tüm mümkün dünyalarda aynı şeyi gönderim yaparlar. Bir ad verme yoluyla ad nesneye bağlanır ve biz bir özel adı kullandığımızda o adın bu güne kadar gelen zincirine dahil oluruz.

Ancak Kripke’nin ad vermeye yaptığı vurgunun bizi, Evans’ın eleştirilerini de dikkate alırsak, ad verme ânı gibi kolayca tespit edemeyeceğimiz metafizik bir karanlığa

çektğini söylemeliyiz. Ayrıca bir adın tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye işaret ediyor olması, mantıksal açıdan ortaya çıkabilecek pek çok sorundan bizi kurtarmasına karşın diyalog âna döndüğümüzde yararlı bir açıklama sunmuyor gibi görünmektedir.

Donnellan'ın kuramı iki açıdan bu çalışmada tanıtılan kuramlar içinde en esnek olanı gibi görünmektedir. Donnellan bir ad verme âna da mümkün dünyalar semantiğine de kuramında yer vermez. Dilin konuşulduğu sırada bir adı, onu kullananların ne şekilde kullandıklarıyla nelerle ilişkilendirdiklerini öğrenerek kullanırız. Biz de bu yolla o tarihsel ağa katkı sunarız. Ayrıca konuşucu niyetine yaptığı vurgu sayesinde onun yaklaşımı, bize, adın neye işaret ettiğinin anlaşılması konusunda önemli bir esneklik vermektedir. Donnellan'ın pragmatik yaklaşımı oldukça dinamik görünmektedir. Ancak Kripke'nin de vurguladığı gibi özel adlara dair tümüyle sorunsuz bir yaklaşım mümkün olmayabilir. Buradaki tüm kuramlar özel adların başka başka niteliklerini vurgulayan yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

Burada özel adlara dair yürüttüğümüz soruşturmanın ardından vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Özel adların Fregeci anlamda gönderimi belirleyen bir anlamının olmadığı görülüyor. Her ne kadar betimler, adların gönderim yaptıkları nesneleri bir başkasına tanıtmak istediğimizde çok işlevsel olsalar da adların herhangi bir betimle sabitlenebilmeleri de pek olanaklı değildir. Adla nesne arasında bir tarihsel-nedensel ilişki bulunduğu yönündeki Donnellancı açıklama bize daha makul görünmektedir. Kuram hem betim kuramının bilimsel olguların değişmesinin gönderimin sabitlenmesini tehlikeye atması riskinden uzak tutmaktadır hem de ad verme âna yerine adın tarihsel kullanımına vurgu yaparak Kripke'nin Nedensel Kuramı'nın, Evans'ın eleştirilerine maruz kalan kusurlarından sıyrılmaktadır.
2. Gönderimde bulunmak (reference) bir edimdir ve birinin bu edimi gerçekleştirerek hangi nesneye gönderimde bulunduğu ancak bir etkinlik içinde anlaşılabilir. Konuşucu ve dinleyici bu etkinliğin parçalarıdır.²⁷ Bu

²⁷ Kurgusal metinlerde de bu muhataplar, yazar ve okuyucu olarak belirlenebilir. Yazar daima varsayımsal bir okuyucuya seslenir.

nedenle bir gönderim kuramı, ad ve nesnenin bağının nasıl kurulduğunun yanı sıra bir etkinlikteki konuşucunun ve dinleyicinin niyetleriyle, inançlarını da ele almalıdır.

3. Bir adın neye gönderim yaptığına dair inancımızla, bir adı kullanarak belirli bir şeye gönderim yapma niyetimiz birbiriyle çatışabilir. Buna göre, muhatabımın nereden bahsettiğimi daha iyi anlayacağına kanaat getiriyorsam, ‘Kıbrıs’ adının adanın kuzeyindeki bölgeye işaret ettiğine inanıyor olduğum durumda bile, adanın güneyine işaret etmek niyetiyle “Kıbrıs, yaz tatilini geçirmek için ideal bir yerdir” cümlesini sözceleyebilirim.
4. Bir diyalog daima birtakım ön kabullere dayalı olarak gerçekleştirilir. Konuşucu, da dinleyici de daima daha konuşmaya başlamadıkları sırada bile birtakım ön kabullere sahiptirler. Bunlar, muhatabımızın kılık değiştirmiş bir robot ya da dünyadışı varlık değil, insan olduğu, konuşulanı anlayacak ve cevap verecek zihinsel kapasitelere sahip olduğu, kadın ya da erkek olduğu, bizimle aynı dili konuşan bir birey olduğu, o ya da bu milliyetten, alt kültürden, meslekten ya da sosyal gruptan olduğu vs. olabilir. Bunları hesaba katmaksızın özel adları açıklamaya girişmek onları birer mantıksal işarete indirgemek anlamına gelir. Bu, da adların pragmatik boyutunun önemini yeterince kavramamak demektir.
5. Adların pragmatik boyutu yalnızca bir gönderimi tespit etmek için adın hangi koşullarda ve hangi niyetle sözcelendiğinin araştırılmasından ibaret değildir. Ayrıca ad verme eylemi kendisi sosyal ve kültürel ilişkilerin bir parçası olarak gerçekleştiği için, o kültüre ve sosyal yapıya âşina insanlar için ad, o adı taşıyan kişi hakkında pek çok enformasyon verir. Özel adların pragmatikliği, bu yapının incelenmesini de içerir.
6. Adı işiten kişi için adın bu boyutu, daha adın taşıyıcısını tanımadan edineceği muazzam bir ön kabul dağarcığı sunar. Gündelik yaşamımızda hiç zorlanmadan hâttâ üzerine çok düşünmeden bu ön kabulleri işletiriz. Bizde bu ön kabullerin oluşmasını sağlayan şey, adın enformasyon uzayıdır.

7. Bir özel adın enformasyon uzayı, o adı taşıyan kişinin cinsiyetine ve mensup olduğu millete, hangi kabileden veya klandan olduğuna, kendisinden önce ölen kardeşlerinin olup olmadığına, annesinin ya da babasının sağ olup olmadığına, ait olduğu topluluğun hangi toteme taptığına vs. dair, belirli bir coğrafi bölgede yaşayan insanların ulusal kimliğine, bölgeye adını veren bir fatih ya da hükümdarın bulunduğu, o bölgede gerçekleşmiş önemli bir tarihsel olaya vs. dair pek çok enformasyon içerebilir.
8. Enformasyonlar, adı taşıyan nesneyi başka nesnelerden ayırt etmeyi sağlayacak Fregeci bir anlam ya da betim nevinden şeyler değildirler. Daha çok ad veren topluluğun, adla birlikte işlediği kodlar gibidirler. Bu nedenle enformasyonun doğru bir şekilde iletilmesi için adı işiten kişinin, adı taşıyan kişinin mensup olduğu kültüre dair kodları çözebilecek yeterlilikte olması gerekir.
9. Adın enformasyon uzayının kuşattığı enformasyonlar bazen adın taşıyıcısı hakkında yanlış bilgiler de verebilir. Mehmet Rauf'un *Eylül* romanının ilki kadın, diğeri erkek olan ana karakterlerinin adları Suat ve Süreyya'dır. Bugün romanın yazılışından 118 yıl sonra bu adları işiten birinin Suat adını taşıyan karakterin bir erkek, Süreyya adını taşıyanınsa bir kadın olduğunu düşünmesi daha muhtemeldir. Adların enformasyon uzayı, adı taşıyan kişinin niteliklerine dair kesin bilgiler iletmez. Bir kişinin erkek çocuğuna 'Ayşe' adını koymasının ya da Arap topluluğunun bir mensubunun çocuğuna Zbigniew adını vermesinin önünde bir engel bulunmamaktadır. Ancak bizim sağduyulu yaklaşımımız genellikle bizi Ayşe adını duyduğumuzda o adı taşıyan kişinin bir kadın, Zbigniew adını duyduğumuzdaysa o adı taşıyan kişinin, kuzey ülkelerinden birine mensup bir birey olduğu ön kabulüyle hareket etmeye yönlendirir.
10. Adların enformasyon uzayının sunduğu bu ön kabuller aynı zamanda kurgusal metinlerde geçen özel adların metnin semantik yapısına yaptığı katkıyı da açıklar. Yazar, seçtiği adla yalnızca yarattığı karakteri etiketlemez, aynı zamanda okuyucuya onun kadın mı yoksa erkek bir karakter mi olduğu, hangi sosyal, ekonomik ya da siyasal gruptan olabileceği gibi enformasyonlar da verir.

11. Özel adların pragmatik boyutuna dair önerdiğimiz yaklaşım, analitik felsefenin geleneksel tartışmalarını reddetmekten ziyade, çoğunlukla antropoloji, sosyo-onomastik ve sosyo-linguistik alanlarının ilgilendiği haliyle özel adların, sosyal boyutlarını vurgulayarak, ona katkı sağlamayı amaçlamaktadır.
12. Özel adların bütünlüklü soruşturması, ancak onların semantik ve pragmatik boyutlarının birlikte ele alınmasıyla gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Ana Britannica* (15. basım). (1996). İstanbul: Ana Basın Yayın.
- Austin, J. (1979). *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, John; Çev. R. Levent Aysever. (2009). *Söylemek ve Yapmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Carroll, Lewis; Çeviren: Kıymet Erzincan Kına. (2016). *Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Denkel, A. (1981). *Yönletim, Dil Felsefesinde Bir Konu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Denkel, A. (1984). *Anlamların Kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Denkel, A. (1989). Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler. *Felsefe Tartışmaları*, 5. Kitap, 24-46.
- Devitt, M., & Sterelny, K. (1999). *Language and Reality*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Donnellan, K. (1966). Reference and definite descriptions. *Philosophical Review*, 75, 281-304.
- Donnellan, K. (1968). Putting Humpty Dumpty Together Again. *The Philosophical Review*, Vol.77, No.2, ss. 203-215.
- Donnellan, K. (1974). Speaking of Nothing. *The Philosophical Reviews*, Vol. 83, No.1, ss. 3-31.
- Donnellan, K. (2012). *Essays on Reference, Language and Mind*. New York: Oxford University Press.
- Evans, G. (1996). The Causal Theory of Names. A. P. Martinich içinde, *The Philosophy of Language* (s. s.271-283). New York: Oxford University Press.
- Fitch, G. (2004). *Saul Kripke*. Chesham: Acumen Publishing Limited.
- Grice, P. (1991). *Studies in the Way of Words*. London: Harvard University Press.
- Grünberg, T. (2005). *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kabaağaç, S., & Alova, E. (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kant, Immanuel; Çeviren: Paul Guyer, Allen W. Wood. (2000). *Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katz, N., Baker, E., & Macnamara, J. (1974). What's in a Name? A Study of How Children Learn Common and Proper Names. *Child Development*, Vol. 45, No. 2, 469-473.
- Kripke, S. (1977). Speaker's Reference and Semantic Reference. *Midwest Studies in Philosophy II*, ss. 255-276.
- Kripke, S. (2001). *Naming and Necessity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kripke, S. A. (2011). *Philosophical Troubles Collected Papers Volume 1*. New York: Oxford University Press.

- Kripke, S. A. (2013). *Reference and Existence*. New York: Oxford University Press.
- Leibniz, Gottlob Wilhelm; Çeviren: Devrim Çetinkasap. (2011). *Monadoloji*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Leibniz, Gottlob Wilhelm; Çeviren: Levent Özşar. (2009). *Teodicee*. İstanbul: Biblos Yayınları.
- Levi-Strauss, Claude; Çeviren: Tahsin Yücel. (1996). *Yaban Düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lycan, W. G. (2008). *Philosophy of Language A Contemporary Introduction*. London: Routledge.
- Lyons, J. (1978). *Semantics Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacKay, A. F. (1968). Mr. Donnellan and Humpty Dumpty on Referring. *The Philosophical Review* Vol.77, No.2, ss. 197-202.
- Martinet, André; Çeviren: Berke Vardar. (1985). *İşlevsel Dilbilim*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Martins, I. P., & Farrajota, L. (2006). Proper and Common Names: A Double Dissociation. *Neuropsychologia*, No. 45, 1744-1756.
- McGinn, C. (2015). *Philosophy of Language*. Massachusetts: The MIT Press.
- Mill, J. (1882). *A System of Logic*. New York: Harper & Brothers, Publishers.
- Müldür, F. (2016). Noam Chomsky'de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı. *Kaygı Dergisi*, Sayı 27, 59-74.
- Necatigil, B. (1983). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özcan, Z. (2016). *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Rossi, Jean-Gérard; Çeviren: Atakan Altınörs. (2001). *Analitik Felsefe*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Russell, Bertrand; Çeviren: Alper Yavuz. (2014). Gönderim Üzerine. *Felsefe Tartışmaları*, Sayı 49, 55-72.
- Russell, Bertrand; Çeviren: Ezgi Ovat. (2013). *Anlam ve Doğruluk Üzerine*. Ankara: İtalik Yayınları.
- Russell, Bertrand; Çevirenler: Dilek Arlı, Kurtul Gülenç, Önder Kulak, Cenk Özdağ. (2015). *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, s.116. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Saussure, Ferdinand de, Çev: Berke Vardar. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Searle, J. (1958). Proper Names. *Mind*, Vol. 67, No: 266, 166–73.
- Searle, J. (1968). Austin on Locutionary and Illocutionary Acts. *The Philosophical Review*, Vol. 77, No. 4.
- Searle, John; Çeviren: R. Levent Aysever. (2000). *Söz Edimleri*. Ankara: Ayraç Yayınları.

- Semenza, C., & Zettin, M. (1989). Evidence from Aphasia for The Role of Proper Names as Pure Referring Expressions. *Nature*, Vol. 342, No. 6250, 678-679.
- Strawson, P. (1971). *Logico-Linguistic Papers*. London: Methuen & Co Ltd.
- Strawson, P. (1996). *Individuals An Essay in Descriptive Metaphysics*. New York: Routledge.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. (1990). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Valentine, T., & Brennen, T. B. (2002). *The Cognitive Psychology of Proper Names*. London: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig; Çeviren: Haluk Barışcan. (2007). *Felsefi Soruşturmalar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig; Çeviren: Oruç Aruoba. (2001). *Tractatus Logico-Philosophicus*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Cengiz Kotan, 1983 yılında Ankara’da doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Ankara’da tamamladı. 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2013 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladı. Kotan, Nesin Vakfı’nda kütüphane sorumlusu olarak çalışmaktadır.

